

Kriittiset tapahtumat vanhemman elämässä lapsen huostaanoton ja kotiutuksen aikana

Mia Marika Karjalainen

Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Sosiaalityö

Pro gradu -tutkielma

Huhtikuu 2019

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos/Institution– Department Sosiaalitieteiden laitos
Tekijä/Författare – Author Mia Karjalainen		
Työn nimi / Arbetets titel – Title Kriittiset tapahtumat vanhemman elämässä lapsen huostaanoton ja kotiutuksen aikana		
Oppiaine / Läroämne – Subject Sosiaalityö		
Työn laji/Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika/Datum – Month and year Huhtikuu 2019	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages 82 + 4
Tiivistelmä/Referat – Abstract		
<p>Tämän pro gradu -tutkielman aiheena on tutkia biologisten vanhempien kokemuksia lapsen huostaanotto- ja kotiutusprosesseista. Tavoitteena on tuoda kriittisten tapahtumien menetelmän avulla esille niitä tapahtumia vanhempien elämässä, jotka ovat olleet sijaishuollon perhehoidon aikana merkityksellisiä lapsen kotiuttamisen aloittamiselle. Perhehoitoon sijoitetuista lapsista vain pieni prosentti kotiutetaan biologisille vanhemmilleen, joten tutkielman tutkimustehtävänä on tuoda esiin niitä seikkoja, jotka ovat edesauttaneet perheen tilannetta siten, että lapsi on ollut mahdollista kotiuttaa. Vanhempien näkökulmaa ei olla tuotu tästä aiheesta sosiaalityön tutkimuksessa paljoa esille, joten aihe on merkityksellinen, kun pyritään kehittämään perhehoidon työskentelyä siten, että lapsella olisi yhä suurempi mahdollisuus palata kotiin. Kriittisten tapahtumien menetelmä on varsin nuori tutkimusmenetelmä, mutta se soveltuu hyvin sosiaalityön tutkimukseen, jonka tarkoituksena on tutkia mitkä tapahtumat ovat olleet toivottuja tai ei-toivottuja ihanteellisen tuloksen saavuttamiseksi.</p> <p>Tutkimuksen tarkoituksena on tuoda tietoa vanhempien kokemuksista sijaishuollon aikaisista palveluista ja niiden toimivuudesta, sekä huostaanoton tuomasta kriisistä ja siitä selviytymisestä. Tutkielman aineisto on kerätty haastatteleamalla viittä vanhempaa, joiden lapsen huostaanotto on purettu ja lapset ovat takaisin kotona. Tutkimuksen kolme tutkimuskysymystä ovat: 1) Mitä lapsen kriittisiä tapahtumia vanhemman elämässä on ollut lapsen huostaanotto- ja kotiuttamisprosessin aikana? 2) Mitkä tapahtumat ovat edesauttaneet vanhempaa selviytymään huostaanoton jälkeisestä kriisistä? 3) Mitä kehityskohtia vanhemmat kokevat perhehoidon työskentelyssä? Kolmas tutkimuskysymys on käytäntötutkimuksellinen, koska tutkielmassa halutaan myös tuoda esiin vanhempien kehitysehdotuksia perhehoidon työskentelymalleihin. Tutkimusaineisto analysoitiin kriittisten tapahtumien menetelmää seuraten sisällönanalyysin keinoin.</p> <p>Tulosten perusteella vanhemman tukipalvelut sijaishuollon alkaessa tippuvat verraten avohuollon vahvaan tukeen, joten vanhempi jää usein yksin vaikean tilanteensa kanssa, kun lapset otetaan huostaan. Huostaanotto on aina perheelle kriisi, oli huostaanotto tehty vasten perheen tahtoa tai ei. Kriisiapua ja tukipalveluita tulisi olla vanhemmille enemmän, jotta vanhemman kuntoutuminen ja kriisistä selviytyminen nopeutuisi. Hyvä yhteistyö ja luottamus biologisten vanhempien, sijaisvanhempien ja sosiaalityöntekijän kesken edesauttavat vanhempaa kuntoutumaan ja yhteistyön rakentaminen välittömästi huostaanoton jälkeen tulisi olla tärkeä työväline perhehoidossa. Myös vanhemman inhimillinen ja ennakoluuloton kohtaaminen ovat tärkeitä vanhemmille, joiden taakkana on huostaanoton tuomat häpeän, syyllisyyden sekä epätoivon tunteet. Haastatteluista selvisi, että perhehoidon oikea-aikaiset palvelut sekä vanhemman terapiatyöskentely ovat kotiuttamista edesauttavia tekijöitä.</p> <p>Haastateltujen vanhempien tarinat ovat hyvin yksilöllisiä ja ainutlaatuisia, mutta niistä löytyy myös yhtäläisyyksiä, ja ne ovat siten tärkeitä perhehoidon työskentelyn kehittämiseksi ja ymmärryksen lisäämiselle ilmiöstä. Kun perhehoidon tavoitteena on perheen jälleenyhdistäminen, vanhemman tukeminen on otettava työskentelyssä entistä enemmän huomioon.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords sijaishuolto, perhehoito, huostaanotto-prosessi, kotiutusprosessi, kriittisten tapahtumien menetelmä		

Sisällys

1 JOHDANTO	5
2 AIKAISEMPI TUTKIMUS, KÄSITTEET JA TEOREETTISET VALINNAT	7
2.1 KESKEINEN AIKAISEMPI TUTKIMUS BIOLOGISTEN VANHEMPIEN ASEMASTA SIIJAISHUOLLOSSA SEKÄ KOTIUTTAMISPROSESSISTA.....	7
2.2 PERHEHOIDON HUOSTAANOTTO- JA KOTIUTTAMISPROSESSI	9
2.2.1 Huostaanottoprosessi ja sijaishuollon kotiuttamistehtävä lastensuojelulaissa	9
2.2.2 Huostaanotto- ja kotiuttamisprosessit perhehoidon käytännöissä	12
2.3 KRIISI- JA SURUTYÖ.....	14
2.3.1 Cullbergin kriisiteoria	15
2.3.2 Kriisituki ja kriisistä selviytyminen	18
2.3.3 Surutyö ja kuntoutuminen.....	19
3 KRIITTISTEN TAPAHTUMIEN MENETELMÄ TUTKIELMAN LÄHTÖKOHTANA.....	22
3.1 MENETELMÄN JUURET	22
3.2 MENETELMÄN ETENEMINEN TUTKIMUKSESSA.....	23
3.3 MENETELMÄN SOVELTAMINEN SOSIAALITIEEELLISESSÄ TUTKIMUKSESSA.....	25
3.4 TYÖMENETELMIEN KEHITTÄMINEN MENETELMÄN KONTEKSTISSA	27
4 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	29
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	29
5.1 EETTINEN POHDINTA	29
5.2 TUTKIMUSAINEISTO JA SEN KERÄÄMINEN	31
5.2.1 Haastattelu kriittisten tapahtumien menetelmän mukaisesti	33
5.3 AINEISTON ANALYYSI	34
5.4 TUTKIMUSHENKILÖIDEN TAUSTATIEDOT	35
6 TUTKIMUKSEN TULOKSET	37
6.1 HUOSTAANOTON JÄLKEISET TUKITOIMET	37
6.1.1 Tuki vanhemmalle huostaanoton jälkeen	37
6.1.2 Yhteydenpito lapsen kanssa.....	38

	4
6.1.3 Informaation kulku ja perhehoidon palvelut	40
6.2 YHTEISTYÖN MERKITYS PERHEHOIDOSSA	44
6.2.1 Yhteistyö vanhemman ja sosiaalityöntekijän välillä.....	45
6.2.2 Yhteistyö vanhemman ja sijaisperheen välillä	48
6.3 KRIISISTÄ SELVIYTYMINEN	52
6.3.1 Huostaanotto kriisikokemuksena	53
6.3.2 Kriisistä selviytymisen avaimet	55
6.3.3 Kriisistä selviytymiseen johtaneet tapahtumat	59
6.4 HUOSTAANOTON PURKU	61
6.4.1 Huostaanoton purkuun johtaneita tapahtumia	61
6.4.2 Perhehoidon sosiaalityö ja oikea-aikaiset palvelut.....	62
6.4.3 Huostaanoton syiden poistuminen.....	65
6.5 KOTIUTTAMISPROSESSI	66
6.5.1 Kotiutussuunnitelma	66
6.5.2 Perhehoidon palvelut kotiutuksen aikana	68
6.6 KEHITTÄMISTARPEET VANHEMPIEN NÄKÖKULMASTA.....	69
6.6.1 Tarve kanssakulkijalle	69
6.6.2 Informaation kulku vanhempien oikeuksista.....	71
6.6.3 Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus ja soveltuvuus alalle	72
6.6.4 Palveluita kohtaamaan vanhempien tarpeita.....	73
7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	75
LÄHTEET	83
LIITTEET	86
LIITE 1	86
LIITE 2	87

1 Johdanto

Lapsen huostaanotto on luonteeltaan lastensuojelun viimesijainen toimenpide vaikeassa elämäntilanteessa oleville perheille. Lapsen sijoittaminen perheen ulkopuolelle sijaisperheeseen, ammatilliseen perhekotiin tai laitokseen on lastensuojelun keino edistää perheen tilannetta, mutta samalla se rajoittaa vakavasti lapsen sekä vanhemman itsemääräämisoikeutta. Lapsi tai lapset otetaan huostaan, jos lapsen hoidossa tai kasvuoloissa on puutteita tai päihteiden käyttöä niin, että ne uhkaavat lapsen kehitystä tai terveyttä, eikä avohuollon tukitoimet ole riittäneet auttamaan perhettä (L 417/2007, §40). Jokaisen perheen tilanne on ainutlaatuinen ja huostaanotto on koko perheelle aina kriisi, jonka käsittelyssä tarvitaan sekä lapselle että vanhemmalle erityistä tukea. Lapsen kokema menetyksenpelko ja traumat huostaanotosta voivat jatkua aikuisikään saakka. Jos vanhemmalle ei ole tarjolla tukea heti kriisin ja menetyksen alkuvaiheessa, suru lapsen huostaanotosta voi pitkittyä ja vaikeuttaa jatkotyöskentelyä perheen kanssa (Kähkönen 1991, 30–23).

Huomiot sijaishuollon ja tarkemmin perhehoidon kotiuttamistehtävästä tai pikemminkin sen puutteesta herättivät mielenkiintoni tutkielmani aiheeseen. Olen aikaisemmin työskennellyt sijaishuollon perhehoidossa sosiaalityöntekijänä, sekä olen tehnyt käytäntötutkimuksen sosiaalityön opinnoissani perhehoidossa tapahtuvien kotiutuksien erityispiirteistä. Aihe oli siis helppo ja motivoiva valinta pro gradu -tutkielmaani varten. Olen rajannut aineistoni perhehoidon kotiutuksiin ja jättänyt pois kokonaan laitoshuollossa tapahtuvat kotiutukset, koska laitossijoituksissa huostaanoton syyt ovat useammin nuoren oma käytös kuin vanhempien elämäntilanteiden ongelmat. Nuorten kotiutuminen laitoksesta olisi kokonaisuudessaan hyvä tutkimusaihe, mutta tässä tutkielmassa sen rajaaminen ulkopuolelle on järkevintä, jotta tutkielman laajuus on kohtuullinen.

Tähän tutkielmaan olen valinnut vanhempien näkökulman huostaanotto- ja kotiutusprosessista, koska sitä on tutkittu vain vähän, ja usein huostaanottotutkimuksen kohteena ovat lapset, sijaisvanhemmat tai sosiaalityö itsessään. Lapset kotiutuvat sijaisperheistä vain harvoin, koska vanhempien elämäntilanteet ovat moniongelmaisia, eikä tukea vanhemmille ole tarjolla paljoa. Sijoitukset ovat pitkäaikaisia, mikä vaikeuttaa lapsen paluuta kotiin, koska kiintymyssuhde sijaisvanhempiin on vahva. Lain (L417/2007, § 47) mukaan lapsen kotiuttamisessa tulee myös arvioida lapsen kiintymyssuhdetta huostaanoton syiden poistumisen ohella. Tämä tarkoittaa sitä, että huostaanoton kesto voi vaikuttaa huostaanoton jatkamiseen, vaikka vanhempi on kuntoutunut huostaanoton aikaisista ongelmistaan. Vanhemmille tulisi järjestää heidän tarvitsemiaan palveluita ja kriisityötä välittömästi huostaanoton jälkeen, jotta prosessi ei pitkity ja yhteys lapsen ja vanhemman

välillä säilyy. Haastatteleamalla jo lapsen kotiin saaneita vanhempia, pyrin löytämään uusia näkökulmia vanhempien kanssa tehtävään sosiaalityöhön perhehoidossa.

Huostaanoton jälkeen lapsen elämässä tapahtuu suuria muutoksia, mutta myös vanhemman elämä muuttuu radikaalisti niin henkisesti, fyysisesti että taloudellisesti. Vanhempi jää usein kriisinsä kanssa yksin, ja lapsen mahdollinen kotiutuminen vaatii paljon pitkäjänteistä työskentelyä yhteistyössä lastensuojelun kanssa. Huostaanotto on tarkoitettu aina tilapäiseksi ratkaisuksi perheen hyvinvoinnin edistämiseksi (L 417/2007, § 4), mutta silti sijoitetuista lapsista vain pieni marginaali kotiutetaan takaisin syntymävanhemmalleen tai -vanhemmilleen. Laitoksesta kotiutuu lapsia ja nuoria pääsääntöisesti enemmän, kuin perhehoidosta. Vanhempien kuntoutuminen on vahvasti kytköksissä vanhemmuuden rakentumiseen huostaanoton jälkeen (Pitkänen 2011, 37). Perhehoidon työskentelyä rinnakkaisen vanhemmuuden rakentamisessa vaikeuttaa biologisten vanhempien ja sijaisvanhempien eturistiriidat. Tärkeää olisi muistaa, että keskiössä tulisi olla vanhempien ja sijaisvanhempien tarpeiden sijaan lapsen tarpeet.

Johdannon jälkeen toisessa luvussa esittelen aiheeseen liittyvää aikaisempaa tutkimusta tutkittavasta ilmiöstä, tutkielmalle keskeisiä käsitteitä, kuten perhehoidon kotiuttamisprosessi sekä kriisityö, ja tutkielman teoreettisia valintoja. Kolmannessa luvussa esittelen tutkielmani menetelmällisen lähtökohdan eli kriittisten tapahtumien menetelmän sen synnystä nykypäivään sekä sen soveltamista sosiaalityhteellisessä tutkimuksessa. Kriittisten tapahtumien menetelmä on suhteellisen nuori tutkimusmenetelmä, eikä sen avulla olla tehty juurikaan sosiaalityössä samankaltaista laadullista tutkimusta omani kanssa. Neljännessä luvussa esittelen tutkimustehtäväni ja tutkimuskysymykset, jonka jälkeen esittelen viidennessä luvussa tutkimuksen aineiston, sen keruun ja analyysin menetelmät sekä pohdin tutkimukselleni tärkeitä eettisiä kysymyksiä. Kuudennessa luvussa esittelen tutkimukseni tulokset, ja seitsemäs luku kokoaa tutkielmani yhteen sisältäen johtopäätökset, pohdinnan ja arvioinnin. Lopusta löytyvät sekä kirjallisuusluettelo, että tutkielman toteuttamiseen tarvittut liitteet.

2 Aikaisempi tutkimus, käsitteet ja teoreettiset valinnat

2.1 Keskeinen aikaisempi tutkimus biologisten vanhempien asemasta sijaishuollossa sekä kotiuttamisprosessista

Vaikka vanhempien näkökulmia on tällä vuosikymmenellä tutkittu aikaisempaa enemmän, vanhemmista sijaishuollon aikana on tehty vain vähän tutkimusta. Sosiaalityöntutkimuksessa on painotettu pitkään huostaanottotutkimuksessa lapsen tai sijaishempien näkökulmiin. Miia Pitkäsen (2011) käytännöntutkimus "Vastuun Paikka! Vanhempien tukeminen lapsen huostaanotossa" on yksi näistä harvoista vanhempien tukemista sijaishuollossa selvittävistä tutkimuksista. Tutkimus toteutettiin haastattelemalla vanhempia, joiden lapsi tai lapset ovat sijoitettuna Helsingin sijaishuoltoon, joko laitokseen tai sijaisperheeseen. Tutkimuksen tavoitteena oli tuoda esiin vanhemman kokemuksia heihin itseensä kohdistetuista sijoituksen aikaisista sosiaalityön muodoista ja tarjolla olleista tukipalveluista. Tutkimus toteutettiin käytännöntutkimuksen viitekehyksessä, jolloin tarkoituksena oli paikantaa ammattikäytäntöjen epäkohtia ja kehityskohteita. Tutkimus osoittaa, että vanhempien tuki sijoituksen aikana on vähäistä ja tuen saaminen vaatii paljon vanhemman omaa aktiivisuutta. Vanhemmat eivät ole tietoisia oikeuksistaan huostaanotto-prosessissa suhteessa lapseen. Vanhemman kuntoutuminen vaatii moniammatillista yhteistyötä viranomaisten taholta sekä työkäytänteiden kehittämistä ja vahvistamista, jotta vanhemmalla olisi paremmat mahdollisuuden kuntoutua sijoituksen aiheuttamasta kriisistä ja perheen jälleenyhdistyminen olisi mahdollista. Nykyisissä työkäytanteissä näkyy voimakkaasti sosiaalityöntekijä- ja sijaishuoltopaikkasidonnaisuus, jonka takia vanhemman ja lapsen kanssa työskenteleminen on hyvin vaihtelevaa. Pitkänen (2011, 113) toteaa lapsisensitiivisen vanhemmuustyön olevan tärkeää sijoituksen aikana. Keskeistä tässä työotteessa on lapsen edun vahvistaminen työskentelemällä myös lapsen lähipiirin ja biologisen perheen kanssa. Lapsisensitiivisessä vanhemmuustyössä korostetaan lapsen oikeutta suojeluun, mutta myös lapsen ja vanhemman ainutlaatuisuutta suhdetta. Lapsen huostaanotto nähdään lapsen oikeutena turvalliseen kasvu-ympäristöön, mutta lapsisensitiivisessä työotteessa huomiota kiinnitetään myös vanhemman oikeuteen saada tukea sijoituksesta johtuvaan vanhemmuuskäsityksen muutokseen ja kriisiin. Lopputuloksena voi olla vanhemmuuden vahvistuminen ja sujuva rinnakkaisvanhemmuus sijoituspaikan kanssa. Lisäksi perheen jälleenyhdistyminen voi mahdollistua tai huostaanotto-prosessi voi nopeutua ja helpottua. (Pitkänen 2011, 113–119.)

Tarja Hiltunen (2015) on tehnyt väitöskirjan Jyväskylän yliopiston kasvatustieteellisessä tiedekunnassa äitiydestä, huostaanotosta ja voimaantumisesta. Tutkimus keskittyy

huostaanotosta johtuvaan äitiyden murenemiseen ja tästä voimaantumiseen. Tutkimuksessa on haastateltu kahtatoista äitiä, ja tavoitteena on tuoda esiin muuttunutta äitiyttä huostaanottoa ennen ja jälkeen, sekä kriisistä selviytymistä heikentäviä ja vahvistavia tekijöitä. Vaikka pro gradu -tutkielmassani en ole ollut kiinnostunut pelkästään äitien kokemuksista huostaanottoprosessissa, Hiltusen (2015) väitöskirja auttaa ymmärtämään kriisistä selviytymisen prosessia vanhemmuuden näkökulmasta, koska kuntoutuminen ja voimaantuminen on yhtäläinen niin naisilla kuin miehillä. Hiltusen tutkimuksessa huostaanotto on johtunut seitsemässä tapauksessa vanhemman päihdeongelmista, kolmessa mielenterveysongelmista ja uupumisesta sekä kahdessa tapauksessa parisuhdeväkivallasta. Näitä syitä esiintyy myös muiden tutkimusten perusteella useimmin huostaanotoissa (mm. Pitkänen 2011). Tutkimuksessa isien rooli äitien ja lasten elämässä on ollut vähäistä. Äitien reaktiot huostaanottoon ovat vaihdelleen järkytyksestä lamaannukseen, mutta yhtäältä huostaanottoa seuraa häpeän, epäonnistumisen, toivottomuuden ja huonon vanhemman leiman saamisen tunteita (Hiltunen 2015, 100–102). Kahdeksan äitiä kahdestatoista olivat yrittäneet tai harkinneet itsemurhaa lapsen huostaanoton jälkeen. Hiltusen (2015) tutkimuksesta selviää myös, että vanhemmat jäivät huostaanoton jälkeen yksin, eikä suunnitelmaa vanhemman tukemiseksi ollut saatavilla tai he eivät kyenneet apua vastaanottamaan välittömästi huostaanoton jälkeen. Äidit toivoivat sosiaalityöntekijöiltä sensitiivisyyttä ja tilannetajua. Vanhemman osallisuuden tunne kasvoi, jos vanhemmalla ja sijaisvanhemmalla oli hyvä yhteistyö. Vanhemmat toivoivat huostaanoton jälkeistä tukea, lohdutusta, kannustusta sekä keskustelua, mutta saatavilla olevaa tukea sosiaaliviranomaisilta oli vaikea ottaa vastaan kriisin ja tunnelukon takia. Tuen vastaanottaminen on helpompaa, kun luottamussuhde sosiaalityöntekijään on olemassa ja vanhempi kokee, että hänet kohdataan ihmisarvon mukaisesti myös huostaanottoon johtaneiden tapahtumien jälkeen.

Mia Lindi (2018) on tehnyt perheen jälleenyhdistämisen edellytyksistä ja haasteista kuvailevan kirjallisuuskatsauksen, joka on tämän tutkielman kannalta relevantti. Tutkimuksesta selviää, että jälleenyhdistämisen edellytyksiä on vanhempien informointi huostaanoton purkuun liittyvistä velvollisuuksista, kuten huostaanotonsyiden poistumisen vaatimuksesta, muutostarpeista, sijaishuollon prosesseista ja kotiutuksen tuomista haasteista perheelle. Myös huostaanoton purkautumiseen valmistautuminen edesauttaa lapsen kotiutumisen onnistumista. Perheen jälleenyhdistämisen pyrkimyksessä tärkeää on perheen monimuotoisiin ongelmiin vastaavat palvelut sijaishuollossa. Jokaisen perheen tilanne on yksilöllinen ja palvelutarpeet voivat erota toisistaan paljonkin, joten palvelut tulisivat olla aina tarvelähtöisiä.

Vanhempien tukemista lastensuojelun sijaishuollossa pro gradu -tutkielmissaan tutkineet muun muassa Tiina Nummela (2007) sekä Sonja Rautakorpi (2007) vahvistavat näkemystä, jossa vanhempi jää yksin huostaanoton jälkeen, eikä tukea ole tarpeeksi saatavilla tai sitä ei osata ottaa vastaan. Molemmissa tutkielmissa selviää, että tieto huostaanotto-prosessista ja vanhemman oikeuksista jää vähäiseksi ja sosiaalityöntekijän vuorovaikutustaidoilla on suuri merkitys vanhemmalle. Lisäksi Natalia Kettunen (2010) on tutkinut vanhempien kokemuksia sijoituksen väliaikaisuudesta, josta ilmenee, että vanhemman taistelu lapsen kotiin saamiseksi on ollut tärkein tekijä vanhemman tavoitteen toteutumiselle.

2.2 Perhehoidon huostaanotto- ja kotiuttamisprosessi

2.2.1 Huostaanottoprosessi ja sijaishuollon kotiuttamistehtävä lastensuojelulaissa

Sosiaalihuoltolain (L 1301/2014) mukaan kaikissa lapsiin kohdistuvassa sosiaalihuollon toimenpiteissä tulee ottaa ensisijaisesti huomioon lapsen etu. Se eritellään lapsen oikeudeksi saada tasapainoisen kehityksen ja kasvatuksen, ymmärrystä sekä ikätasoisien huolenpidon, turvallisen kasvuympäristön sekä ruumiillisen ja henkisen koskemattomuuden ja mahdollisuuden itsenäistymiseen ja kasvamisen vastuullisuuteen. Nämä periaatteet kannattelevat lastensuojelulakia. Lapsen ja perheen on saatava kunnalta tarvitsemansa palvelut viipymättä (L417/2007, §13). Lapsen edun käsitettä ja sen huomioonottamista ei ole laissa tarkemmin määritelty. Vaikeaksi lapsen edun arvioimisen tekee erityisesti tilanteet, joissa lapsen lähipiirin ja viranomaisten näkemykset lapsen edusta eriävät paljon ja syntyy eturistiriitoja. Usein sijaishuollossa ja varsinkin perhehoidossa sosiaalityöntekijä joutuu punnitsemaan lapsen parasta huomioon ottaen lapsen oma mielipide, biologisten vanhempien ja suvun mielipide, sijaisperheen näkemykset sekä muiden viranomaisten ja hoitotahojen mielipiteet. Tällöin kaikkien osapuolten on hyvä tiedostaa, että lastensuojelulain (L417/2007, §45) mukaisesti sosiaalihuollon viranomaisella on oikeus päättää viimekädessä lapsen olinpaikasta, hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja vanhempien tapamisoikeudesta. Sosiaalihuollolla on myös vastuu näiden toteutumisesta. Vanhemmalla on oikeus valittaa viranomaisen päätöksestä.

Huostaanotto voidaan lain (L417/2007, §40) mukaan tehdä, jos lapsen huolenpidossa on puutteita tai kasvuolosuhteet uhkaavat lapsen terveyttä tai kehitystä tai lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä rikoksia tai hänellä esiintyy muuta näihin rinnastettavaa käyttäytymistä. Huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen voidaan kuitenkin ryhtyä vain, jos avohuollon tukitoimet eivät ole olleet riittäviä, eivätkä ne ole olleet sopivia lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi.

Lisäksi sijaishuollon tulee olla arvioitu olevan lapsen edun (L417/2007, §4) mukaista. Lapsen huostaanottoa ennen tulee järjestää kuuleminen huoltajalle tai lapsen kasvatuksesta vastaavalle henkilölle sekä yli 12 vuotiaalle lapselle. Jos asianosaiset vastustavat huostaanottoa, asian ratkaisee hallinto-oikeus. Huostaanottopäätöksen tultua huostaanotto on voimassa toistaiseksi. Huostaanottopäätökseen tulee kirjata huostaanoton syyt, jotta sijaishuollossa tehtävässä asiakassuunnitelmassa voidaan arvioida, onko huostaanoton syyt poistuneet ja perheen jälleen yhdistäminen mahdollinen. Tässäkin kohtaa lakia (L417/2007, §47) huomautetaan, että huostassa pitoa ei voida lakkauttaa, jos se on lapsen edun vastaista. Harkittaessa huostassa pidon lopettamista viranomaisen tulee ottaa huomioon lapsen sijoituksen kesto, lapsen ja sijaishuoltoa antavan tahon kiintymyssuhde, lapsen ja syntymävanhemman suhteen laatu sekä lapsen oma mielipide. Huostassa pito lakkaa automaattisesti, kun lapsi täyttää 18 vuotta, jonka jälkeen lapsella on oikeus jälkihuoltoon, jos lapsi on yhtäjaksoisesti ollut sijoitettuna kodin ulkopuolelle sijaishuoltoon tai avohuollon tukitoimenpiteenä vähintään kuusi kuukautta. Jälkihuolto päättyy viisi vuotta sijaishuollon päättymisen jälkeen tai kun nuori täyttää 21 vuotta (L417/2007, §75).

Sijaishuolto voidaan järjestää laitoshuoltona, perhehoitona tai muuten lapsen tarpeiden mukaisesti. Lisäksi voidaan sijoittaa enintään puoleksi vuodeksi oman huoltajansa tai kasvattajansa luokse, jolloin usein tavoitteena on lapsen kotiin palaaminen. Lastensuojelulain (L417/2007, §50) mukaan sijaishuoltopaikkaa valitessa viranomaisen tulee kiinnittää huomiota huostaanoton perusteisiin ja selvittää tarkkaan lapsen tarpeet, jotta sijaishuoltopaikka pystyy vastaamaan niihin. Tärkeää on myös ottaa huomioon lapsen mahdolliset sisarusuhteet, ja sisarukset pyritäänkin sijoittamaan samaan paikkaan, jos se on mahdollista. Sijaishuoltopaikalla tulee olla tietämystä ja sensitiivisyyttä lapsen kielelliseen, kulttuuriseen sekä uskonnolliseen taustaan. Lapsi sijoitetaan laitoshuoltoon vain, jos sijaishuoltoa ei ole mahdollista toteuttaa perhehoitona. Yhteistyöstä sijaishuoltopaikan, vanhempien ja lapsen välillä vastaa sijoittavan kunnan sosiaalityöntekijä.

Sijaishuollon alkuvaiheessa lapselle tulee kertoa ikätason mukaisesti, miksi hänet on otettu huostaan ja sijoitettu erilleen vanhemmistaan (L417/2007, §53). Tämä aihe vaatii sosiaalityöntekijältä erityistä sensitiivisyyttä ja aiheesta on hyvä myös keskustella syntymävanhemman kanssa ennen lapsen kanssa keskustelua. Sijaishuollon aikana lapselle tulee taata mahdollisuus tavata sosiaalityöntekijää kahden kesken säännöllisesti, jolloin tavoitteena on luoda lapseen luottamuksellinen suhde, jotta sijaishuollon aikaisista asioista keskusteleminen olisi lapselle mahdollisimman helppoa.

Lastensuojelulain (L417/2004) pykälässä 54 on kirjattu lapsen ihmissuhteita ja yhteydenpitoa koskevia säädöksiä, jotka vaikuttavat lapsen ja vanhemman välisiin suhteisiin ja lopulta lapsen kotiutumiseen sijaishuollosta. Lapselle on lain mukaan turvattava jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet. Vaikka lapsella on oikeus tavata vanhempiaan, sisarusiaan ja muita läheisiä ihmisiä, edellä mainittua turvallisuutta lapsen kehityksen kannalta täytyy sijaishuollossa harkita usein lasten, vanhempien ja sijaisvanhempien välillä olevien ristiriitatilanteiden takia. Sosiaalihuollolla tulee kuitenkin olla ensisijaisena tavoitteena edistää ja tukea lapsen ja vanhemman yhteydenpitoa, ja sijaishuoltopaikka tulee valita niin, ettei etäisyys läheisiin ole yhteydenpitoa rajoittava tekijä. Tämä on kuitenkin toistaiseksi vaikeaa toteuttaa, koska sijaisperheitä ja laitoksia on liian vähän kysyntään nähden. Tämän vuoksi lapsen etu kasvatusympäristön kannalta joudutaan usein laittamaan yhteydenpidon edelle. Vaikka lastensuojelulaissa (L417/2007, §4) on määritelty perheen jälleenyhdistämisen tavoite, tähän pyrkimykseen pääseminen vaatii vahvoja tukitoimia vanhemmille ja lapselle ja prosessi on usein pitkä ja sisältää moninaisia haasteita (Lindi 2018, 15).

Perhehoitolain (L263/2015, §1) mukaisesti perhehoidon tavoitteena on tarjota perhehoitoa saavalle kodinomainen hoito ja läheiset ihmissuhteet. Perhehoito toteutetaan perhehoitajien kotona ja he ovat oikeutettuja saamaan toimeksiantosopimuksen mukaista korvausta. Perhehoitoa voidaan toteuttaa myös ammatillisena perhehoitona, jolloin ehdot palvelun toteuttamiselle ovat tarkemmat esimerkiksi perhekodin vanhempien koulutuksessa ja määrässä. Kaikkien perhehoitajien tulee käydä sijaisperheille tarkoitettu ennakkovalmennus. Perhekodin kriteereitä lain (L268/2017, §5) ovat terveydellisesti sopivat olosuhteet, perhehoitajien mahdollisuudet vastata sijoitetun tarpeisiin, muiden perheenjäsenten hyväksyntä sijoitettua kohtaan sekä tasavertainen kohtelu kaikkia perheenjäseniä kohtaan sijoitettu mukaan lukien. Perhekodin tulee myös olla tiloiltaan, rakenteeltaan ja varusteiltaan perhehoitoon sopiva. Kunta ei ole perhehoitajien työnantaja vaan toimeksiantosopimuksen mukaisesti he toimivat yhteistyössä sijoitetun tilanteen parantamiseksi. Kunta on kuitenkin velvollinen valvomaan perhekodin olosuhteita ja sijoitetun lapsen edun mukaisen hoidon saamista. Perhehoitolaissa ei varsinaisesti ole mainintaa perhehoitajien tehtävän erittelystä, koska laki koskee enemmän perhehoitajan oikeuksia kuin velvollisuuksia.

Lasten kotiuttaminen on Pohjoismaissa yleinen, laissakin määritelty sijoituksen tavoite, jota kohti tulisi työskennellä koko sijoituksen ajan. Toinen vaihtoehto järjestää sijaishuoltoa on alkaa valmistella pysyvää sijoitusta tai adoptiota. Eniten adoptioon johtaneita sijoituksia ja Iso-Britanniassa ja USA:ssa, kun vanhempien kuntoutuminen on

epätodennäköistä tai kuntoutumisen alkaminen kestää tarpeettoman kauan. Näissä tilanteissa katsotaan olevan lapsen etu, että lapsi saa pysyvän perheympäristön kasvaa ja kehittyä. Suomessa tavoitteena on perheen jälleenyhdistäminen tai sen ollessa mahdotonta vanhempien ongelmien takia, tavoitteena on tukea vanhemman osallisuutta lapsen elämässä yhteydenpidon avulla. (Burns & Pösö & Skivenes 2016, 225.)

2.2.2 Huostaanotto- ja kotiuttamisprosessit perhehoidon käytännöissä

Lastensuojelun järjestäminen Suomessa toteutetaan hyvin eri tavoin eri suuruisissa kunnissa. Pienemmissä kunnissa sosiaalialan ammattilaiset voivat toteuttaa koko sosiaalityön kenttää, jolloin työn järjestäminen on hyvin erilaista kuin suuremmissa kaupungeissa. Eräässä esimerkkikunnassa lastensuojelun kenttä jaetaan lastensuojelun tarpeen arviointiin, avohuoltoon sekä sijaishuoltoon ja jälkihuoltoon. Lastensuojelun asiakkuus perheellä alkaa lastensuojeluilmoituksen saapumisen jälkeen lastensuojelun tarpeen arviosta, jolloin sosiaalityöntekijät ja perhe itse arvioivat perheen tarvitsevan avohuollon tukitoimia, kuten perhetyötä. Huostaanottoon avohuollosta päädytään silloin, kun avohuollon tukitoimet eivät ole riittäviä auttamaan perheen tilannetta. Avohuollon sosiaalityöntekijät tekevät huostaanottopäätöksen, jonka jälkeen sijaishuollossa lapsen vastaanottavat asiakasohjauksen sosiaalityöntekijät. Asiakasohjauksen työntekijöiden tehtävänä on löytää lapselle hänen tarpeidensa mukainen sijoituspaikka. Jos vain on lapsen edun mukaista ja sopiva perhe löytyy, lapsi pyritään sijoittamaan sijaisperheeseen. Asiakasohjauksesta ohjataan lapsen ja perheen vastuusosiaalityö perhehoitoon tai laitoshuoltoon.

Terveys- ja hyvinvointilaitoksen läpi maan kattavasta tutkimusraportista käy ilmi, että vuonna 2016 kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten huostaanoton taustalla oli usein monenlaisia elämäntilanteita ja ongelmia. 60 prosentilla perheistä toisella tai molemmilla vanhemmilla esiintyi mielenterveysongelmia ja yli 40 prosentilla lapset joutuivat näkemään vanhemman alkoholikäyttöä kotona. Raportissa esitettiin myös, että yli 30 prosenttia lapsista joutui tai epäiltiin joutuneen perheväkivallan uhreiksi. Suurimpana tekijänä lapsen sijoitukseen oli vanhemman jaksamattomuus tai uupuneisuus perheen arjessa. Lisäksi merkittävänä tekijänä oli lapsen tarpeisiin vastaamaton kasvatustyyli. Koska raportissa ei oltu eritelty sijaisperhe- ja laitossijoituksia, sijoitukseen johtaneita tekijöitä olivat myös lapsen ja vanhemman ristiriitatilanteet ja lapsen käytöshäiriöt. Perhehoitoon sijoitettaessa nuorten käytöshäiriötekijät sijoituksen syistä vähenevät, koska lasten ikä perhesijoituksen alkaessa on keskimäärin pienempi, kuin laitoshuoltoon sijoitettaessa. Huonosuosisuus näyttää raportin mukaan kasautuvan huolestuttavan paljon pienten lasten perheisiin. Näissä perheissä esiintyi työkyvyttömyyttä sekä köyhyyttä, joihin vastaaminen avohuollon palveluilla oli puutteellista. (Forsell & Heino & Kuoppala 2018.)

Kun lapsi tulee asiakkaaksi perhehoitoon, lapselle nimetään hänen asioistaan vastaava vastuusosiaalityöntekijä. Vastuusosiaalityöntekijä tapaa lasta, vastaa hänelle tehtävistä päätöksistä, tekee yhteistyötä sijaisperheen ja muiden tahojen kanssa sekä työskentelee lasten vanhempien ja suvun kanssa. Vastuusosiaalityöntekijä toimii siis lapsen edun turvaajana. Perhehoidon sosiaalityössä joutuu usein toimimaan sovittelijana kaikkien näiden osapuolien välillä. Lapsen etu ohjaa koko huostaanottoa, jolloin ongelmana on usein huostaanoton jälkeen se, ettei biologisen perheen huomioimiseen ja auttamiseen näytä riittävän tarvittavia resursseja sosiaalitoimissa. Tähän on kuitenkin kiinnitetty viime aikoina enemmän huomiota ja keskustelua lapsen kotiuttamisesta ollaan käyty entistä enemmän yleisesti yhteiskunnassa, tutkimuksissa sekä lastensuojelun sisällä. Aikaisemmat tutkimukset osoittavat, että lapsen sopeutuminen sijaishuoltoon on helpompaa, kun vanhempien kanssa työskennellään ja myös heidän hyvinvoinnistaan huolehditaan. Olennaista sijoituksen onnistumisen kannalta on sujuva yhteistyö sijaisperheen ja biologisen perheen välillä, jolloin myös mahdollisuus lapsen kotiuttamiseen kasvaa. (Kähkönen 1991, 5.)

Vanhemmuus muuttuu lapsen huostaanoton yhteydessä, ja niin vanhemmuus kuin perheen käsite saa uusia määritelmiä. Perhe käsitteenä sisältää biologisia, sosiaalisia, taloudellisia sekä emotionaalisia ulottuvuuksia. Vanhemmuus sen sijaan käsitetään velvoitteena antaa lapselle huolenpitoa, kasvatusta sekä hoivaa, mitkä ovat vahvasti läsnä, kun lastensuojelussa arvioidaan lapsen etua. Vanhemmuus määritellään yhteiskunnan yleisten kasvatus- ja moraalikäsitteiden sekä lain perusteella, mutta vanhemman ja lapsen näkökulmasta vanhemmuus muodostuu heidän välisessä vuorovaikutuksessa. (Pitkänen 2011, 18–19.) Sijaishuollossa puhutaan usein jaetusta vanhemmuudesta tai etävanhemmuudesta, jolloin esille tuodaan huostaanoton yhteydessä vanhemmuuden muuttuneita rakenteellisia vaikutuksia, kuten asuinpaikkaan sekä kasvatukseen liittyviä jakoja biologisten ja sijaisvanhempien kesken. Lisäksi sijaishuollossa vanhemmuutta arvioidaan ulkopuolisilta tahoilta, ja vanhemman elämän olosuhteille annetaan viranomaisten määrittelemät raamit. Perheen yksityisyys katoaa sijoitukseen päädyttyä ja perheen elämää seuraavat useat viranomaistahot (Pitkänen 2011, 20).

Vanhemmuuden arviointiin sijaishuollossa vaaditaan sosiaalityöntekijältä vankkaa ammatillista näkemystä siitä, miten kaikkien perheenjäsenten hyvinvointi otetaan huomioon työskentelyssä. Koska sijaishuollon luonne tulisi olla aina viimesijainen ja väliaikainen, sosiaalityöntekijät täytyy sekä huolehtia lapsen hyvinvoinnista vaadittavilla sijaishuollon ratkaisuilla että tukea perheen jälleenyhdistämistä huomioiden perheenjäsenten yksilölliset tarpeet (Pitkänen 2011, 21). Työskentelyssä tulisikin selvittää lapsen ja vanhemman

suhteen laadun lisäksi perheenjäsenten voimavarat sekä omat näkemykset lastensuojelullisen tuen tarpeestaan (Kähkönen 1991, 11). Kähkösen (1991, 13–14) mukaan vanhemmuuden arviointia tulisi tarkastella ekologisesta perspektiivistä, jolloin perheen tilanteeseen vaikuttavat sisäiset ja ulkoiset tekijät. Ekologinen tarkastelu mahdollistaa ottamaan perheen tilanteen arviointiin mukaan psyykkisten ominaisuuksien lisäksi perheen sosiaalisen kontekstin ja yksilön elämänkaaren sekä jo koetut aikaisemmat kokemukset.

2.3 Kriisi- ja surutyö

Traumaperäinen kriisi tarkoittaa reaktiota ulkoiseen tapahtumaan, jonka seurauksena ihminen kokee elämän, sosiaalisen identiteetin, turvallisuuden tai elämäntarkoituksensa uhatuksi. Traumaperäisen kriisin tunnistaa oireista ja kriisin kulusta, jonka esittelen myöhemmin Johan Cullbergin (1973) teorian puitteissa. *Psyykkinen stressi* tarkoittaa taas yksilöllä ilmenevää reaktiota, joka voi aiheuttaa immunisoitumista sekä herkkyyden ja vastaanottokyvyn vähentymistä. Sen seurauksena akuutin kriisin kokeneen voi myöhemmässä vaiheessa olla vaikea muistaa tapahtumia sellaisena kuin ne tapahtuivat. *Kriisi-interventio* on kriisin akuutissa vaiheessa tarjottavaa aktiivista apua, jolla pyritään aktivoimaan ihmisen omat voimavarat ja käynnistämään toipuminen. Kriisi-intervention tavoitteena on pyrkiä poistamaan sokki, kielteiset puolustusmekanismit sekä vähentää oireita. Kun stressitekijänä on menetys, seurauksena on suru, minkä takia myös *surutyö* on menetyksen tapahtuessa hyvä ottaa huomioon työskentelyssä. (Hammarlund 2001, 88–91.)

Claes-Otto Hammarlund (2001, 57–63) selvittää kriisiavun lähtökohtia ja sitä vaikeuttavia tekijöitä. Kriisitalanteisiin reagoiminen on yksilöllistä ja reaktioihin vaikuttaa se, osaako henkilö ennakoita kriisiä ja onko hänellä toimintamalleja käsitellä kriisin tuomia tunteita. Kriisiavun tarkoituksena on vahvistaa kriisin kokenutta henkilöä ja auttaa häntä hyödyntämään olemassa olevia voimavarojaan. Kriisi tarkoittaa elämänhallinnan menettämistä, minkä takia on tärkeää, että avun antaja ei vahvista uhriutumisen tunteita. Hammarlund korostaa, että kriisin alkuvaiheessa on hyvä pyrkiä löytämään kriisiin joutuneelle esimerkiksi tukihenkilö joko lähipiiristä tai muusta yhteisöstä. Kriisi aiheuttaa yksinäisyyttä, jota pitäisi pyrkiä vähentämään vahvan tuen avulla. Kriisiavun tavoitteena on, että ihminen pystyy enemmän tai myöhemmin kokemaan todellisuuden sellaisena kuin se on traumaattisten kokemusten jälkeen. Hammarlund korostaa, että pitkäaikainen ja voimakas epätodellinen olo on vakava uhka terveydelle.

Ongelmia kriisiavun antamisessa on muun muassa kriisiavun tarpeessa olevan henkilön vastustus tai avun vastaanottamisen vaikeus. Myös huono stressinsietokyky ja

traumakokemuksen voimakkuus voivat vaikuttaa avun vastaanottokykyyn. Ihminen pyrkii psykodynaamisen teorian mukaan välttämään sitä, miksi kriisiä tulisi käsitellä, ja taustalla voi olla käsittelemättömiä vihan, syyllisyyden ja häpeän tunteita. Kriisissä olevalla henkilöllä on monia puolustuskeinoja kriisistä selviytymiseen, kuten torjunta, regressio eli taantuminen, tunteiden eristäminen todellisuudesta tai niiden mitätöiminen kokonaan. Kriisistä palautuminen ja sopeutuminen uuteen elämään voi alkaa vasta, kun ihminen on valmis hylkäämään vastustuksen ja puolustuksen. (Hammarlund 2001, 62.)

Akuuttikriisi sisältää kriisin shokki- ja reaktiovaiheen, ja se kestää yleensä neljästä kuuteen viikkoa. Akuuttivaiheessa tarvitaan usein ammattilaisen apua kohdata tuskallinen tapahtuma elämässä (Cullberg 1980, 136). Akuuttiin stressihäiriöön tai traumaperäiseen stressihäiriöön liittyy kolme pääoiretta: kriisin uudelleen kokeminen, sen vältteleminen sekä ylivireystila. Uudelleenkokemiselle on ominaista takauamat ja painajaiset. Ihminen kehittää itselleen puolustusasenteita, jotta traumaattista kokemusta ei tarvitse kohdata uudelleen. Tähän liittyy vahvaa välttämistä ja muistinmenetyksiä. Ylivireys tarkoittaa kiihtymystä joko fyysisesti tai psyykkisesti, jolloin ilmenee unettomuutta, ärtymystä sekä säikähäilyä. Traumaperäisestä stressistä toipumiseen tarvitaan usein kriisiapua, kriisiinterventioita sekä kriisiterapiaa, jolloin kriisin kokeneelle pyritään palauttamaan eheyden tunne, ja poistamaan kognitiivisen ja emotionaalisen olemisen jakautuminen. (Hammarlund 2001, 93–94.)

Lastensuojelun prosessit ovat monimutkaisia ja perheen sosiaalityöntekijä voi usein vaihtua, kun perhe siirtyy lastensuojelun alkuarvioinnista avohuoltoon ja jälleen uudestaan, kun siirrytään edelleen sijaishuoltoon. Tuki vanhemmalle ja perheelle kokonaisuudessaan on vahvaa alkuarvioinnissa ja avohuollossa, mutta lapsen siirryttyä sijaisperheeseen, sijaishuollossa on toistaiseksi vain vähän kriisitukea ja kuntouttavaa tukea vanhemmille. Sijoituksen alkaessa sosiaalityön keskiössä on lapsi ja lapsen kiinnittyminen sijaisperheeseen. (Pitkänen 2011, 21–22). Kriisiavun aloittaminen vaatii suunnitelmaa myös organisaation tasolla, jolloin vastuullisessa asemassa olevalla organisaatiolla on oltava kriisihoitoon liittyviä työmenetelmiä (Hammarlund 2001, 68).

2.3.1 Cullbergin kriisiteoria

Johan Cullberg on ruotsalainen psykiatri, tutkija, psykoanalyttikko sekä kirjailija, joka on julkaissut kriisiteoriaansa vuonna 1934. Cullberg määrittelee psyykkisen kriisin tilanteeksi, jossa yksilöön kohdistuva ulkoinen tapahtuma uhkaa hänen fyysistä olemustaan, sosiaalista identiteettiään, turvallisuuttaan tai perustarpeitaan. Määritelmästä rajataan ulos kehitys- ja kypsyyskriisit, jotka eivät syntyessään ole yhtä riippuvaisia ulkoisista

tekijöistä. Kriisi saa merkityksensä usein siitä, miten yksilö käsittää, tulkitsee ja kokee tapahtumia elämässään. Kriisiin sisältyy myös yksilön reaktiot ja käyttäytymismallit sen aikana, jolloin kriisireaktio voi olla myös fysiologinen. (Cullberg 1973, 7–8.)

Cullberg erottelee seitsemän eri traumatisoivaa tilannetta, joista kriisit aiheutuvat. Tavallisimmin psyykkisen kriisin aiheuttaa jonkin asian tai ihmisen menetys. Menetykseen reagoidaan eri tavoin, mutta usein reaktiot ovat riippuvaisia siitä, mikä on menetyksen kokeneen henkilön suhde menetettyyn ja kuinka riippuvainen tämä on hänestä ollut. Menetykseen liittyy usein myös syyllisyyden tunteita, jotka yhdessä surun tunteiden kanssa ovat vaikeita käsitellä. Jos lapsi kokee menetyksen, tapahtuma voi laukaista vaikeita depressiivisiä kriisejä. Toinen kriisejä aiheuttava tekijä on autonomian menetys, jolloin yksilö menettää itsenäisyytensä ja riippumattomuutensa muista ihmisistä. Näitä tapahtumia ovat usein sairaudet, mutta esimerkiksi vankilaan joutuminen voi laukaista kriisin. Kolmantena Cullberg esittelee lisääntymiseen ja ihmissuhteisiin liittyvät ongelmat kriisien laukaisijana. Nämä tekijät ovat vahvasti yhteydessä yhteiskunnan määrittelemiін hyväksyttäviin arvoihin liittyen ihmissuhteisiin. Lisäksi muita tekijöitä kriisin puhkeamiseen on sosiaalinen häpeä ja kasvojen menettäminen. Ihmisillä on tarve tulla hyväksytyksi yhteiskunnassa, ja yksilölle tärkeiden asioiden mureneminen voi johtaa voimakkaisiin tunnereaktioihin. Muita traumatisoivia tapahtumia ovat yhteiskunnan rakennemuutokset ja ulkoiset katastrofit, joita ovat esimerkiksi työpaikan menettäminen, sota, vaikeat tapaturmat tai luonnonkatastrofit. (Cullberg 1973, 11–22.) Huostaanotossa näitä tekijöitä limittey vanhemman elämässä, koska vanhempi menettää yhtäaikaaisesti tärkeän ihmisen ja itsemääräämisoikeutensa, ja samalla huostaanotto tarkoittaa vanhemmalle myös sosiaalista häpeää.

Yksilön kriisin hoidossa on tärkeää tiedostaa kriisin kulku sekä kehittyminen ja kriisiin liittyvät oireet. Cullberg (1973, 23–29) jaottelee kriisin vaiheet neljään osaan. Nämä vaiheet sisältävät yksilöllisiä piirteitä ja terapeutisia ongelmakohtia, mutta niitä ei voi erottaa toisistaan. Joskus jokin vaihe puuttuu tai etenee normaalisti seuraavaan vaiheeseen. (Cullberg 1973, 1980.) Seuraavassa esittelen Cullbergin kriisiteorian mukaisesti kriisin vaiheet:

1. *Shokkivaihe* on vaihe, joka on kestoltaan useimmiten lyhyt, joka voi kestää silmänräpäksestä muutamiin vuorokausiin. Shokkivaiheessa ihminen yrittää pitää todellisuutta loitolla, ja hän saattaa vaikuttaa ulospäin rauhalliselta ja tyyneltä. Tavallisesti tässä vaiheessa ihminen ei ole valmis ottamaan vastaan tapahtuman realiteetteja, tai varsinkaan työstimään sitä, minkä takia on mahdollista, ettei hän muista kriisin

laukaisseista tapahtumista kaikkea. Ammattilaisten on tärkeää kriisin hoidossa muistaa, ettei shokkivaiheessa ole hyvä antaa tärkeää informaatiota. Shokki on tila, jossa regressio on voimakasta, vaikka se ei usein johda pysyvämpään psykoosiin. On myös olemassa kriisejä, joissa shokkivaihetta ei ole nähtävissä esimerkiksi sairauksissa, joissa hyvälaatuinen diagnoosi vaihtuu vähitellen pahanlaatuisiksi. (Cullberg 1973, 23.)

2. *Reaktiovaihe*

Shokki- ja reaktiovaiheet muodostavat yhdessä kriisien akuutit vaiheet. Akuuttivaihe kestää normaalisti neljästä kuuteen viikkoa. Reaktiovaihe alkaa, kun kriisissä oleva henkilö avaa silmänsä tapahtumille. Tässä vaiheessa tapahtuu psyykkistä uudelleenjärjestäytymistä, jolloin tieto integroituu todellisuuteen niin hyvin, kuin mahdollista. Yksilön defenssit mobilisoituvat. Tavallista on, että reaktiovaiheessa ihminen alkaa etsimään tarkoitusta kaoottisesta tilanteesta, ja kysyy usein kysymyksen miksi. Selitykset peilautuvat siihen, kuinka paljon mielikuvat vastaavat todellista tilannetta. Esimerkiksi noin puolet lapsensa menettäneistä naisista raportoivat epärealistisista syyllisyydentunteista tapahtuneesta. Joissain tapauksissa syyllisyyden tunne voi olla paikkaansa pitävä, mikä vaikeuttaa surutyötä. Kun menettää läheisen, silmiinpistävää on fantasiat menetetystä henkilöstä. Tällöin voidaan puhua hallusinaatioista ja illuusioista tapahtumaa kohtaan. Mahdollisuus tiedostamattomaan todellisuuden kieltämiseen on luonnollista tässä vaiheessa, varsinkin kun todellisuudentaju on alentunut regressiossa.

Akuuttivaiheen oireita ja kokemuksia ovat surureaktio ja yksinäisyys. Yksinäisyyden merkkejä on suru, epätoivo, tyhjyys, matala elämänhalu, mutta nähtävissä on myös raivo ja epätoivoiset teot, ylivirittyneet seksuaaliset kontaktien etsiminen tai päihteiden käyttö. Nämä oireet voivat myös olla yrityksiä etsiä kriisiä korjaavia keinoja, mutta ne eivät saa jäädä osaksi ihmisen elämää pitkäksi aikaa. Oireisiin voi kuulua myös itsetuhoisuutta, elämän tarkoituksen puutetta sekä joissain tapauksissa psykoosiin vaipumista. Akuuttivaihe voi aiheuttaa myös aggressiivisuutta, eikä ihminen ole silloin valmis ottamaan apua vastaan. Akuuttivaiheessa ilmenee myös psykosomaattisia oireita, kuten pitkittynyttä korkeaa ahdistuneisuutta, unettomuutta, huonoa vuorokausirytmää, ruokahaluttomuutta sekä stressioireiden tyyppisiä fyysisiä oireita. Tällöin ihminen voi luulla olevansa fyysisesti sairas, vaikka psyykinen vointi voi olla oireiden syynä. (Cullberg 1980, 135–142.)

3. *Korjaamisvaihe*

Korjaamisvaiheessa kriisin akuutti vaihe jätetään taakse. Tämä vaihe tulee normaalisti puolen vuoden tai vuoden päästä traumaattisesta kokemuksesta. Yksilö alkaa

ajatella tulevaisuutta, kun aikaisemmin hän on ollut kiinni traumassa ja menneessä. Esimerkiksi niille, joilla on krooninen sairaus tai muu fyysinen vamma, vaihe tarkoittaa sitä, että asia hyväksytään ja aletaan etsiä keinoja selvitä sekä uusia sosiaalisia rooleja. Vanhat toimintamallit jäävät taakse ja ihminen alkaa etsiä uusia kokemuksia. Korjaamisvaihe vaatii paljon ajatusten ja tilanteen työstämistä, ja siihen auttaa usein asiantunteva apu. Vaihe on näin ollen kriittinen ja todellisuuden vääristyminen tulee olla minimaalista, jotta henkilö voi edetä kriisissään. (Cullberg 1980, 143–144.)

4. *Uudelleen suuntautumisen vaihe*

Tässä kriisin viimeisessä vaiheessa, joka ei ole luonnollisesti lopullinen päätös prosessille, ihminen elää menneisyytensä arpien kanssa. Ihminen ymmärtää, että ne tulevat aina olemaan osana elämää, mutta ne eivät haittaa tulevaa elämää. Uudet intressit korvaavat menetyksen. Järkkynyt itsetunto palautuu ja puuttunut toiveikkuus elämään palautuu. Trauman kokenut henkilö pystyy työskentelemään itsensä kanssa kriisin läpi, vaikka traumat voivat tuntua edelleen tuskallisilta. Kriisi näyttäytyy elämän osa-alueena, eikä sitä unohda, mutta ihminen voi löytää tässä vaiheessa uusia tarkoituksia elämälleen ja alkaa työskentelemään niitä kohti.

2.3.2 Kriisituki ja kriisistä selviytyminen

Traumaattisia kriisikokemuksia ihmisen elämässä on tutkittu kriisipsykologian ja psykiatrian näkökulmasta, joihin myös Cullbergin (1973) kriisiteoria ja kriisitutkimus nojautuu. Huostaanotto näyttäytyy vanhemmalle pääsääntöisesti kriisinä, johon liittyy surua ja syyllisyyttä sekä muita negatiivisia tunteita. Toisaalta huostaanotto voi merkitä joillekin vanhemmille helpotusta vaikeassa tilanteessa, jolloin hän ymmärtää lapsen huostaanoton olevan ainoa vaihtoehto perheen tilanteen parantumiseksi ja lapsen edun turvaamiseksi.

Claes-Otto Hammarberg (2001) kertoo kirjassa "Kriisikeskustelu" kriisin vaiheista ja siitä selviytymisestä yleisten teorioiden pohjalta, mutta myös kristinuskon ja sielunhoidon näkökulmasta. Surutyö on osa kriisistä selviytymiseen liittyvä osa-alue.

Kriisin hoitamiseen on monia auttamismuotoja, ja ne sopivat yksilöllisesti kriisin kokeneille ihmisille. Tavallista kriisiapua voi antaa kuka tahansa, kunhan avun antajan oma psyykkinen vointi on tasapainossa. Tässä avun muodossa ei ole tärkeää perehtyminen psykologiaan tai kriisin hallintaan vaan olennaista on läsnäolo sekä kuunteleminen. Olen- naista on myös tiedon antaminen, huolenpidon osoittaminen ja rauhoittelu, jotta epäto- dellinen kriisi saadaan tuntumaan ymmärrettävältä ja todelliselta (Hammarlund 2001, 57– 67). Tavanomaisempaa kriisiapua syvällisempi avun muoto on kriisi-interventio. Kriisin kokenutta autetaan puuttumalla aktiivisesti kriisiin, jotta siitä toipuminen on nopeampaa

ja kriisiä pystytään käsittelemään tehokkaammin. Tähän avun muotoon liittyy kriisin jälkipuintia (*debriefing*). Kriisi-interventiossa avun luonne määräytyy kriisin laukaisseen stressitekijän mukaan. Jokaisella on yksilöllinen tekijä, joka laukaisee trauman. Tekijät voivat olla näkyviä tai näkymättömiä, jolloin auttajan tulee osata tarttua oikeisiin tekijöihin ja purkaa niitä. Kriisi-intervention auttamiskeinoja ovat myös vertaistukikeskustelut ja ryhmät, joita johtavat koulutetut vetäjät. (Hammarlund 2001, 105–141.)

Kolmas ammatillisesti vaativin auttamisenmuoto kriisitilanteessa on kriisiterapia. Hammarlund (2011, 142–143) esittelee Gerald Caplanin kokoaman teorian kriisinhoitomenetelmistä kliinisten kokemusten perusteella. Teoria perustuu tasapainoon, jonka ihminen kokee elämässään. Caplanin mukaan ihminen joutuu jatkuvasti tilanteisiin, jotka horjuttavat hänen emotionaalista tasapainoaan. Tilanteet ovat yleensä lyhytaikaisia, mutta joskus ne ovat niin ylivoimaisia, että niistä ei selviä ilman ulkopuolista apua. Silloin käytävissä on kriisipsykoterapia, joka on yksi lyhytterapian laji. Psykoterapiassa otetaan huomioon kriisin kokijan koko elinympäristö, kuten perhe ja sosiaaliset kontaktit, koska kriisistä selviytyminen on riippuvainen turvallisen ympäristön tarpeesta. Mahdollista on myös lääkinällinen hoito tai sairaalajakso. Kriisiterapiassa ei hoideta ainoastaan ihmisen kriisiä vaan myös hänen tulevaa suhtautumistaan vastaaviin tilanteisiin ja ongelmankäsittelykykyyn. Kriisin hoitamiseen on monia muitakin syvällisiä hoitomuotoja ja niitä kehitetään koko ajan lisää.

2.3.3 Surutyö ja kuntoutuminen

Suru on menetyksestä tai epämiellyttävästä tapahtumasta johtuva voimakas ja pitkäkestoinen mielipahan tunne. Ihmisen surun voimakkuuteen ja siihen reagoimiseen vaikuttaa hänen persoonallisuutensa sekä aikaisemmat kokemukset surusta ja surun käsittelemisestä. Surun tunteen kesto on yksilöllistä ja usein se ei olekaan ohimenevä tunne vaan sen kanssa tulee oppia elämään. Suru sisältää tunteita, asenteita ja käyttäytymismalleja, mutta reaktiot siihen ovat yksilöllisiä. (Pojjula 2002, 18.)

Claes-Otto Hammarlundin (2001, 37) mukaan sureminen on olennainen osa menettämisestä johtuvaa kriisiä. Suru on ulkoisesti havaittava reaktio, joka voidaan ymmärtää sekä surevan että hänen ympäristönsä näkökulmasta. Se on sisäinen prosessi, joka näkyy ulkoisena reaktiona. Alkuvaiheessa reaktioina voi olla sokki sekä turtumus, joita seuraa kaaoksen ja hämmennyksen tunteet. Alun jälkeen tilalle voivat tulla tuska, kärsimys, epätoivo ja ahdistus. Surutyössä tärkeää on, että ajan kuluessa ihminen oppii elämään surun kanssa ja uskoo lopulta olevansa vahvempi ja kykenevämpi kokemansa surun jälkeen (Pojjula 2002, 40).

Traumaattinen elämäkokemus usein johtaa suruun, jonka aktiivisessa vaiheessa ihmiselle kehittyy puolustusmekanismeja, kuten välttämistä, kieltämistä, torjuntaa, rationaalistamista ja syntipukkiajattelua. Suruun liittyy niin tunne-, ajattelu- kuin havaintoreaktioitakin, mutta puolustusmekanismien lisäksi myös sosiaalisia reaktioita, kuten levoton yliaktiivisuus, kiihtyneisyys, sosiaalinen vetäytyminen tai sosiaalisten vuorovaikutuksen toimintamallien menettäminen (Poijula 2002, 45). Surun reaktioita kuvaavat kuusi ulottuvuutta, jotka sisältyvät surun alkuvaiheista surusta selviytymiseen. Niitä ovat epätoivo, paniikkikäyttäytyminen, syyttäminen, viha, etäyttäminen, hajaannus ja henkinen kasvu (Poijula 2002, 52). Ammattilaisten tehtävänä on ohjata ihmisen surun käsittelyä. Tämä tarkoittaa esimerkiksi huostaanoton kokeneen henkilön kohdalla sosiaalityöntekijän ammattitaitoa kohdata vanhemman suru ja auttaa vanhempaa kuntoutumaan tai hakeutumaan ammattilaisten avun piiriin. Usein puhutaan ihmisen voimaantumisesta sosiaalityön työskentelyn avulla, jolloin kuntoutusprosessin tulisi sisältää yhteisesti asetetut tavoitteet työskentelylle, asiakkaan ja työntekijän motivaation ja sitoutumisen työskentelyyn sekä konkreettisemmin elämänhallinnan ja arjen sujumisen vahvistamista sekä pettymysten ja keskeneräisyyden sietämisen opettelua. Tärkeää vanhemman kuntoutumisen edistämisessä sosiaalityön avulla on vanhemman ja työntekijän dialoginen suhde, arvostus, vuorovaikutus sekä vanhemman rinnalla kulkeminen ja ymmärrys siitä, mitä on vanhemman turvallinen haastaminen. (Pitkänen 2011, 24.)

Surutyö ja traumaperäinen kriisityö ovat psyykkisellä tasolla saman kaltaiset, mutta traumaperäiset stressioireet voivat estää ja häiritä surutyötä. Jos kriisin kokeneen on tehtävä molemmat, ensin on tehtävä kriisityö, jotta mieleen tulee tilaa surun käsittelemiseksi (Poijula 2002, 75). Kriisiavun ensimmäisiä askeleita on tunnistaa ja mobilisoida henkilön omia resursseja. Kriisi aiheuttaa aina ihmiselle kontrollin kadottamisen tunnetta, jolloin auttajan tehtävänä on antaa aikaa kriisin käsittelemiselle sekä kuunnella ja olla myötätuntoinen (Hammarlund 2011, 119–120). Surun vaiheita on lamaannus, kaipuu, epätoivo ja uusi asennoituminen. Lamaannusvaiheessa tunteet lukkiutuvat ja kaipuuvaiheeseen liittyy kieltämistä ja vihaa. Epätoivon vaiheessa ihminen purkaa tunteitaan ja hänen on vaikea asennoitua tulevaan, mutta lopulta uuteen elämänvaiheeseen siirtyminen tarkoittaa, että kipu ja suru on hellittänyt. Surutyön tavoitteena on menetyksen hyväksyminen ja sen tarkastelu eri näkökulmista, surun aiheuttaman kivun salliminen ja käsittely, sopeutuminen olosuhteisiin sekä elämän jatkaminen menetyksen jälkeen. Ihmisillä on erilaisia reaktioita suruun ja selviytymisen kannalta vaikeimpia ovat epänormaalit surureaktiot, joihin vaikuttaa ihmisen persoonallisuus, taipuvaisuus masennukseen tai todellisuuden

puutteeseen sekä erilaiset taustatekijät henkilön menneisyydestä, kuten lapsuuden käsittelemättömät tapahtumat tai sosiaaliset tekijät. (Hammarlund 2001, 41–43).

Hammarlund (2001, 52) mainitsee Antonovskyn kehittämän teorian koherenssin tunteesta. Epänormaaleja surureaktioita voidaan ehkäistä koherenssin tunteen vahvistamisella. Siihen kuuluu kolme osatekijää: 1. Ymmärrettävyys, jolloin ihminen kokee sisäiset ja ulkoiset ärsykkeet järkeenkäyviksi ja selkeiksi. 2. Hallittavuus, jolloin ihmisellä on voimavaroja käytettävissään kohdata ja käsitellä näitä ärsykeitä. 3. Mielekkyyys, jossa ihmisellä on osallisuuden ja sitoutumisen tunne. Ne ihmiset, joilla on vahva koherenssin tunne, kestävät paremmin psyykkisiä rasituksia. Elämän merkityksellisyyden ja tahdon vapauden tärkeys ihmiselämässä esiintyvät myös muissa koherenssin tunteeseen liittyvässä tutkimuksissa. Surun käsittelemistä ja sietämistä on hyvä harjoitella jo lapsuudesta saakka, jotta myöhemmissä elämänvaiheissa on mahdollisuus ottaa käyttöön jo opittuja käyttäytymismalleja.

Lapsen huostaanotto on perheelle traumaattinen kokemus ja sen ymmärtämiseksi ammatillisilla tulisi olla tietoa vanhemman ja lapsen surutyöstä kriisityön ohella. Myös organisaatiolla on velvollisuus pitää huolta työntekijöiden osaamisesta sekä käytettävissä olevasta ajasta toteuttaa suru- ja kriisityötä. Järjestelmällinen työskentely vanhemman kriisin kanssa voi helpottaa koko sijoituksen onnistumista ja lapsen hyvinvoinnin turvaamista.

3 Kriittisten tapahtumien menetelmä tutkielman lähtökohtana

3.1 Menetelmän juuret

Kriittisten tapahtumien menetelmän (*CIT – Critical Incident Technique*) juuret ovat lähtöisin 1940–1950-lukujen vaihteesta, ja sen kehittäjänä oli psykologi John C. Flanagan tutkimusryhmineen. Menetelmä kehitettiin havainnoimaan ja parantamaan sotilaslentäjien suorituksia tutkimalla niitä kriittisiä tapahtumia lentäjien toiminnassa, jotka johtavat joko toivottuun tai ei-toivottuun tulokseen lennon aikana. Flanaganin tavoitteena oli kerätä tietoa lentäjien inhimillisestä toiminnasta lennon aikana ja systemaattisen tiedon avulla minimoida heidän tekemiään virheitä. Menetelmän lähtökohtana oli, että tapahtumien, ja niihin vaikuttavien tekijöiden välisestä dynamiikasta voidaan tehdä päätelmiä (Jaakola ym. 2014, 157).

Menetelmällä on teollisuus- ja organisaatiopsykologiaa tutkivat juuret. Sillä ollaan pyritty alusta saakka kokoamaan laaja-alaista, systemaattista ja spesifiä tietoa tutkittavasta ilmiöstä, jolloin kerättyä tietoa on käytetty esimerkiksi lentäjien kouluttamiseen ja heidän työhön valikoitumisprosesseihinsa (Flanagan 1954, 328). Sitä ollaan käytetty mekaanisten ammattikuntien, kuten lentäjien virhearvioiden minimoimiseen, ja tavoitteena on ollut parantaa työtä tekevien ongelmanratkaisukykyä ja siten löytää työtoiminnalle laajoja psykologisia perusteita. Menetelmää on kuitenkin sovellettu heti Flanaganin ensimmäisen artikkelin julkaisemisesta lähtien muun muassa emotionaalisuuden ja asenteiden tutkimiseen. Koska menetelmää on käytetty monilla eri aloilla, Flanagan on korostanut, että tärkeää on tutkimustekniikan vaiheiden seuraaminen systemaattisesti, jotta menetelmä säilyisi tieteellisesti uskottavana ja yleisesti hyväksyttävänä tutkimusmetodina (mt., 331). Metodina kriittisten tapahtumien menetelmä on hyvin joustava, ja sen vahvuuksiin kuuluvat tosiasiallisten tapahtumien esiin nostaminen, sekä kapasiteetti löytää tapahtumakulusta tutkittavalle ilmiölle tärkeitä käännekohtia (Butterfield ym. 2004, 479–480).

Kriittisten tapahtumien menetelmä on kehitetty aikana, jolloin positivismi oli vallitseva paradigma tieteellisessä tutkimuksessa ja tieteellinen tutkimus nähtiin ainoana oikeana todellisena tietona. Tieteellisen tiedon tuli perustua mahdollisimman objektiivisiin havaintoihin ja mahdollisimman vähän käsitteellisiin oletuksiin. Tärkeää oli tutkimusmenetelmien tiukka käyttäminen tutkimuksen teossa, jotta tutkimuksen validiteetti säilyisi. Vaikka alun perin menetelmää käytettiin määrällisessä tutkimuksessa, se täyttää myös laadullisen tutkimuksen määritelmät. Butterfieldin ja kumppaneiden (2005, 483) mukaan muutos johtuu laadullisen tutkimuksen paradigman yleistymisestä ja menetelmän subjektiivisesta luonteesta. Laadullisena tutkimuksena kriittisten tapahtumien menetelmä

mahdollistaa saamaan kuvailevan kokonaiskäsityksen tapahtumien kulusta, ja se korostaa tapahtumien subjektiivista ja kokemusperäistä luonnetta (Jaakola ym. 2014, 159). Menetelmä nähdään tieteellisenä työkaluna paljastamaan olemassa olevia totuuksia ja realiteetteja, joilla voidaan mitata, ennustaa ja kontrolloida tekemistä tieteellisellä analyysin avulla. (Butterfield ym. 2004, 482.)

Kriittisten tapahtumien menetelmä eroaa muusta empiirisestä tutkimuksesta pyrkimyksellään systemaattiseen, tarkkaan ja täsmälliseen tiedonmuodostamiseen. Menetelmän vaiheet eivät sinänsä eroa muista menetelmistä, mutta sen pyrkimyksenä on myös korostaa tutkimukseen osallistuvan näkökulmaa ja kokemusta tutkittavasta ilmiöstä. Näin ollen tutkimukseen osallistuva määrittelee itse tapahtuman kontekstin sekä siihen vaikuttavat tekijät. Menetelmän etuna on mahdollisuus tuottaa ennakoimatonta tietoa ilmiöstä, koska tapahtumien taustalla voi olla myös työntekijöiden ajattelu- ja toimintatapoja sekä työntekijöiden "hiljaista tietoa". Menetelmän heikkoutena pidetään tutkimukseen osallistuvien muistivirheitä sekä epäjohdonmukaisuutta ja se on herkästi altis ilmiön uudelleen tulkinnalle. (Jaakola ym. 2014, 159–160.)

3.2 Menetelmän eteneminen tutkimuksessa

John C. Flanagan (1954, 335–347) määrittelee menetelmässään käsitteen *tapahtuma* miksi tahansa havaittavissa olevaksi toiminnaksi, josta on mahdollista tehdä jatkopäätelmiä toiminnan lopputuloksesta. Toiminnan on oltava jollain tasolla myös ennustettavissa olevaa. Tapahtuma on *kriittinen*, kun sen rooli on merkityksellinen ja ratkaiseva lopputulokseen nähden, ja sen seuraukset ovat riittävän ehdottomia ja sisältävät vain vähän epävarmuutta. Kriittisten tapahtumien menetelmä on siis luotu tutkimaan ja arvioimaan tutkittavaan ilmiöön vaikuttavia tekijöitä.

Menetelmälle on tärkeää, että tekniikkaa käytettäessä pyritään seuraamaan annettuja vaiheita. Metodissa käytetään usein *havainnoitsija*-käsitettä, joka tarkoittaa tutkimuksen kohteena olevan henkilöä. Havainnoitsija tuottaa tutkijalle raporttia aineiston keruun vaiheessa tutkittavan ilmiön kriittisistä tapahtumista. Raportti käsitteenä ei tässä kohtaa tarkoita tutkimusraporttia, vaan havainnoitsijan tuottamaa tietoa. Alkuperäisen englannin kielisen nimen (*Critical Incident Technique*) mukaisesti kriittisten tapahtumien menetelmää on käytetty tutkimustekniikkana, mutta koska se soveltuu hyvin useisiin tieteenaloihin, siitä käytetään joustavammin käsitettä *menetelmä*. Kun tekniikka mielletään enemmän menetelmänä, se voidaan ajatella tutkimukselliseksi keinoksi tai lähestymistavaksi tuottaa kuvailevaa kokemusperäistä empiiristä tutkimusta (Jaakola & Vornanen & Pölkki 2014, 158).

Kriittisten tapahtumien menetelmän ensimmäisessä vaiheessa keskiössä ovat tutkimuksen yleisten tavoitteiden ja päämäärän määrittely. Tutkittavan ilmiön tavoitteisiin ja päämääriin orientoituminen on Flanaganin (1954, 336–337) mukaan välttämätöntä. Ne tulee määrittää, jotta tutkittavaan ilmiöön vaikuttavia tekijöitä voidaan ymmärtää. Toimintakertomus ilmiöstä tulee olla asiantuntijan lyhyt kuvaus tapahtumasta, joka osoittaa yksinkertaisesti niitä tavoitteita mitä yleisesti hyväksytään ilmiöön liittyen. Kun tavoitteet ja päämäärä on määritetty, voidaan arvioida yksittäisten tapahtumien relevanssia tutkittavaan ilmiöön nähden.

Toisessa vaiheessa tutkimus suunnitellaan ja määritellään yksityiskohtaisesti. Kriittisten tapahtumien menetelmässä kiinnitetään huomiota niihin toiminnan aspekteihin, jotka ovat merkittäviä toiminnalle, joten toiminnan havainnoitsijan täytyy olla tietoinen ilmiön tarkasta määritelmästä. Myös tutkittava ryhmä on oltava määriteltynä tässä vaiheessa. Tekniikkaa käytettäessä on tärkeää, että havainnot ovat objektiivisia, mikä on hyvä taata selkeillä ja tarkkoilla säännöillä havainnoitsijalle. Ensimmäisenä on rajattava tapahtumat, mitä halutaan tutkia, kuten tutkittava paikka, sen toimijat ja olosuhteet. Sitten määritellään, millaiset tapahtumat ovat relevantteja toiminnan tavoitteelle. Havainnoitsijalle voi olla epäselvää, mitkä tapahtumat ovat vaikuttaneet lopputulokseen. On hyvä muistaa, että tapahtuman ennustettavuus vaikuttaa sen huomioimiseen tutkimuksessa. Tässä on otettava huomioon myös havainnoitsijan subjektiivinen kokemus tutkittavasta ilmiöstä. Kolmanneksi määritellään, kuinka laajasti tapahtuma vaikuttaa on tutkittavaan ilmiöön. Määritelmä on, että tapahtuma on kriittinen, jos siinä on huomattava kontribuutio negatiivisesti tai positiivisesti määritellylle tavoitteelle. Koska menetelmä on alun perin teollisuusalaan, sen objektiivisuuden katsotaan vähentyvän, kun tutkitaan yksittäisen ihmisen tai ryhmien asenteiden mittaamista. Tämä on hyvä huomioida tutkimusraportissa. Viimeisenä on määriteltävä, ketkä ovat tutkimuksen kohteena, ja miten heidät perehdytetään havaintoja tekemiseksi raportoijaksi. Perehtymisvaiheessa havainnoitsijoille määritellään tutkimukselle olennaiset käsitteet ja yleisten tavoitteiden luonne. (Flanagan 1954, 337–339.)

Menetelmän kolmas varsinainen vaihe on datan eli aineiston kerääminen. Jos aikaisemmissa vaiheissa tehty suunnitelma ja määritelmät ovat tehty huolellisesti, aineiston keräämisen vaihe on melko yksinkertaista. Tärkeänä on pidetty, että havainnoitsijalta kerätään tieto, kun faktat ovat vielä tuoreena muistissa. Kriittisten tapahtumien menetelmää kuitenkin käytetään keräämään tietoa menneistä havainnoista, ja ne raportoidaan tiedon kerääjälle muistista. Sen takia tutkijan on hyvä tarkkailla, ovatko havainnot yksityiskohtaisia ja tulevatko ne havainnoitsijalle automaattisesti, mikä yleensä kertoo havaintojen

paikkaansa pitävyydestä. Menetelmälle tyypillisiä aineistonkeruun vaihtoehtoja ovat yksilö- ja ryhmähaastattelut, kyselylomakkeet ja henkilökohtaiset raportit tai kertomukset, jotka voidaan toteuttaa narratiivisesta tai etnografisesta näkökulmasta. (Flanagan 1954, 337–340.)

Neljäntenä vaiheena menetelmässä on aineiston analyysi. Analyysi tehdään sisällönanalyysin menetelmin luokittelemalla ja kategorisoimalla saatua tietoa. Tämä voi olla haastavin vaihe, jos kriittisiä tapahtumia on paljon luokiteltavaksi ja nimettäväksi. Luokitteluun ei myöskään ole yhtä ainoaa tapaa, vaan se riippuu tutkijan omasta harkinnasta. Data-analyysin tavoitteena on kuvailla ja vetää yhteen kerättyä tietoa tehokkaasti, jotta tieto on sovellettavissa moniin eri käyttötarkoituksiin. Menetelmän ydin on, että aineiston analyysi tuottaa hyötyä tutkittavasta ilmiöstä. Analyysin avulla aineistosta tehdään päätelmiä, tarkennetaan yksityiskohtia toiminnasta sekä pätevoidetään toiminnan vaatimuksia. Analyysissa on kolme haastetta: 1. Viitekehyksen valitseminen eli mistä näkökulmasta tutkittuja tapahtumia tarkastellaan, ja miten niitä luokitellaan. On monia näkökulmia, mitä analyysivaiheessa voi painottaa ja se usein riippuu tutkimuksen tavoitteista. 2. Kategorioiden muodostaminen, mikä vaatii tekijältään näkemystä ja kokemusta ilmiöstä sekä harkintaa. Kategorisointi on usein subjektiivista, mikä on hyvä huomioida loppuraportissa. Tarve uudelleen luokitteluun ja uusien kategorioiden luomiseen voi olla mahdollinen ja tulee ottaa huomioon. 3. Yleistyksistä päättäminen ja analyysin viimeistely tutkimusraportissa. Tutkijan tulee määrätä yksityiskohtaisuuden ja yleistyksien taso riippuen tutkimuksen laajuudesta. Usein tutkimuksen puitteet määrittelevät yksityiskohtaisuuden tason, esimerkiksi pro gradu -tutkielman ja väitöskirjan yleistykset ovat kiistatta eri laajuiset. (Flanagan 1954, 344–346.)

Viides ja viimeinen vaihe kriittisten tapahtumien menetelmän kulussa on analyysin tulkinta ja raportointi. Analyysi tuottaa tietoa toiminnan tavoitteelle tärkeistä toimintamalleista, jotta päästään yhä useammin toivottuun lopputulokseen. Ei kuitenkaan ole mahdollista, että analyysi antaa vastauksia kaikkiin käytännön ongelmiin, mutta tulosten tulkitseminen vaatii tarkkuutta, jotta tutkimusta soveltavat eivät tulkitse sitä virheellisesti. Jotta voidaan välttää päätelmien ja yleistyksien virheitä, uudelleenarviota on hyvä pohtia. Lisäksi tutkimuksessa esiintyvät erimielisyydet tulee tuoda loppuraportissa esiin, ja tutkimuksen tuloksia on myös hyvä reflektoida myös kriittisesti, kuten aina kaikkea tieteellistä tutkimusta. (Flanagan 1954, 346–347.)

3.3 Menetelmän soveltaminen sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa

Kriittisten tapahtumien menetelmää on käytetty menetelmän alusta lähtien monissa eri tieteenalioissa ja se sopii hyvin eri tieteisiin. Sillä on perinteisesti tutkittu työn suorittamista, työntekijöiden ja työmenetelmien pätevyyttä, kouluttamista, työn kehittämistä sekä motivaatiota ja johtajuutta. Sillä on tutkittu esimerkiksi psykologian alalla terapian, neuvonnan ja kuntoutustyön tutkimuksessa sekä kasvatustieteissä onnistuneiden ja epäonnistuneiden oppimiskokemusten tutkimuksessa. Menetelmää on käytetty laajasti eri alojen tutkimuksessa, mutta sosiaalityön kirjallisuudessa ja tutkimuksessa sitä on vielä käytetty verraten vähän (Jaakola ym. 2014, 260). Lastensuojelun tutkimusta on tehty kriittisten tapahtumien menetelmällä kuitenkin enemmän kansainvälisessä tutkimuksessa, kuin suomalaisessa. Jaakola, Vornanen ja Pölkki (2014) ovat tehneet aiheesta koovan artikkelin, josta saa kattavan kuvan viimeisimmistä tutkimusartikkeleista, joissa on käytetty kriittisten tapahtumien menetelmää lastensuojelun tutkimuksessa. Jaakolan ja kumppaneiden artikkelissa lastensuojelua koskevat artikkelit voidaan jaotella kolmeen luokkaan. Ensimmäiseen luokkaan kuuluu artikkeleita, jotka pyrkivät selittämään objektiivisesti tapahtunutta ilmiötä. Kriittisten tapahtumien menetelmää käytetään siis paljastamaan ja selittämään lastensuojelun käytäntöjen virheitä ja paljastamaan syy-seuraussuhteita tapahtumien ja toimijoiden välille, jolloin keskeistä tutkimuksessa on tapahtumaan johtaneet syyt ja tekijät. Tarkoituksena on, että esimerkiksi lastensuojelussa kohdatut riskit saadaan paikannettua ja ennaltaehkäistyä. Toisessa luokassa on artikkeleita, joissa on käytetty kriittisten tapahtumien menetelmää puhtaasti empiirisenä tutkimus- ja analyysimenetelmänä. Tutkimuksissa kohteena on ollut työntekijöiden ammatillisuus sekä yksilön, ryhmän tai organisaation heikkouksien ja vahvuuksien paikantaminen. Kolmannessa artikkeliluokassa kriittisten tapahtumien menetelmää käytetään subjektiivisesti ymmärrystä edistävänä tutkimusmenetelmänä. Toisin kuin ensimmäisessä luokassa, kolmannessa aineiston tarkastelun suunta ei ole retrospektiivinen, vaan siinä tarkastellaan sosiaalityön työkäytäntöjä sekä sitä sosiaalista kontekstia, missä sosiaalityön päätöksiä tehdään. Tavoitteena on löytää uusia työkäytänteitä ja vähentää siten virheiden tekemistä päätöksenteossa. Näissä artikkeleissa tapahtumaan johtaneiden syiden sijaan keskitytään löytämään lastensuojelun tapoja toimia ja tehdä työtä sekä löytää hyviä kriittisiä käytänteitä tehdä työtä, jotta haluttuun lopputulokseen päästään useammin. (Jaakola ym. 2014, 164–167).

Lastensuojelun tutkimuksessa menetelmää on käytetty siis pääosin päätöksenteon virheiden raportoinnissa ja selittämisessä, ennaltaehkäisevien menettelytapojen tarkastelemisessa sekä empiiristen tutkimusten analyysissä. Menetelmä tarjoaa tavan tutkia lastensuojelun työmenetelmiä sekä asiakkaiden kokemien tapahtumien kulkua. Sosiaalityö ja

lastensuojelu erityisesti on inhimillistä toimintaa, joka voi sisältää ennalta-arvaamattomia tapahtumia ja dramaattisia ihmiskohtaloita, minkä takia sosiaalityöntekijän tulee pystyä arvioimaan, havainnoimaan sekä reagoimaan perheen tilanteeseen oikea-aikaisesti. Tämän takia tieteellinen tutkimus tapahtumien kulusta on relevanttia. Oikea-aikaisuutta ja oikeita valintoja päätöksenteossa voidaan siis hyvin arvioida kriittisten tapahtumien menetelmän avulla, kun tavoitteena on kehittää työmenetelmiä sosiaalityössä siten, että päätöksen teko edistää asiakkaiden tilanteita. Menetelmän avulla pystytään minimoimaan myös päätöksenteossa tehtyjä virheitä. (Jaakola ym. 2014, 156–157.)

Tämä pro gradu -tutkielma paikantuu kaikkiin edellä mainittuihin kategorioihin, koska sen tarkoituksena on selvittää tapahtumaan johtaneita syy-seuraussuhteita, ilmiöön liittyviä ammatillisia valintoja sekä hyviä työkäytäntöjä lopputuloksen saavuttamiseksi. Tutkielmalla on myös käytäntötutkimuksellinen suunta, koska tavoitteena on edistää huostaanottoa prosessia niin, että lasten kotiuttaminen biologisen vanhemman luokse mahdollistuisi yhä useammin.

3.4 Työmenetelmien kehittäminen menetelmän kontekstissa

Kriittisten tapahtumien menetelmä soveltuu hyvin käytäntötutkimukselliseen tutkimusotteeseen, koska menetelmässä on olennaista se, mitkä työkäytännöt ovat olleet edistäviä tai vähemmän edistäviä, kun tavoitellaan haluttua lopputulosta. Olennaista lastensuojelun sijaishuollossa onkin ensin määritellä sijoituksen tavoitteet ja tavoiteltava lopputulos. Tärkeää on pohtia, miten tietoa ja tavoitteita hyödynnetään sosiaalityön käytänteissä, mutta myös miten tietoisuutta ilmiöstä lisätään työn sisällä. Menetelmällä on mahdollista suunnata katseet tulevaisuuteen ja kehittää nykyisiä työkäytäntöjä.

Käytäntötutkimus on tutkimusmenetelmä, jossa tiedonmuodostuksessa aktiivisia osapuolia on työntekijät tai asiakkaat. Olennaista on kokemustiedon esiintuominen ja käytäntöjen kehittäminen yhteistyössä organisaation ja asiakkaiden kanssa. Sosiaalityön asiakastyössä kohdataan pieniä arkisia asioita paljon ja niiden jäsentäminen ja ottaminen osaksi tiedonmuodostusta on tärkeää, jotta työkäytäntöjä voidaan kehittää. Käytäntötutkimuksen paikka sosiaalityön tutkimuksessa on edelleen vahvistunut, koska sosiaalityöntekijöiden työkäytänteiden perustuminen tieteelliseen tutkimustietoon nähdään olevan entistä tärkeämpää (*evidence-based practice, EBP*). Sosiaalityöntekijöiden tulisi pystyä perustamaan päätöksentekoaan tieteelliseen tietoon, minkä takia käytäntöjä tutkivaa ja kehittävää tutkimusta tulisi olla enemmän. (Satka ym. 2016, 8–11.)

Kuten kriittisten tapahtumien menetelmän ideologiassakin, käytäntötutkimuksenkin tavoitteena on kehittää sosiaalityön menetelmiä ja palveluita niin, että toivottuun lopputulokseen päästään yhä enemmän. Lisäksi olennaista on, miten tutkimustietoa tiedotetaan ja miten se viedään eteenpäin työntekijöille ja päättäjille. Tiedonmuodostukseltaan niissä yhteistä on tietäjäsubjektin paikantuminen kaikille tutkimukseen osallistuville. Kriittisten tapahtumien menetelmässä havainnoitsija toimii tiedon tuottajana ja tässä tutkimuksessa havainnoitsija on ilmiön kokemusasiantuntija. Lisäksi tutkijan tulee huolellisesti tutustua tutkittavaan ilmiöön, jolloin jo tiedon keräämisen vaiheessa tutkijalla on taustallaan laaja tietämys tutkittavasta ilmiöstä. Tällöin tietoa muodostaa tutkimuksessa kaksi tasavertaista subjektiivista kokemusta ilmiöstä ja tiedon tuottaminen tapahtuu yhteistyössä osapuolien kanssa (Flanagan 1954, 336). Tosin puhtaasti käytäntötutkimuksesta ei voida puhua, kun tutkimusongelma ja kysymys on tutkijan oman arvion tulosta, eivätkä ne ole ennalta määriteltyjä.

4 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää niitä tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet huostaan otettujen lasten vanhempien elämään siten, että huostaanotto on purettu ja lapset on kotiutettu biologisen vanhempansa luokse. Tarkoituksena on tutkia kokonaisvaltaisesti vanhemman elämäntapahtumia huostaanottoprosessin aikana sekä niitä kriittisiä tapahtumia erityisesti, jotka ovat johtaneet vanhemman tai lapsen tilanteen kohentumiseen niin, että kotiutusprosessi on aloitettu. Tutkimuksessa pyritään myös löytämään niitä sijoituksen aikaisia palveluita, jotka ovat edesauttaneet perhettä pääsemään toivottuun lopputulokseen eli tässä tapauksessa perheen jälleenyhdistämiseen. Lisäksi tutkimuksella on tarkoitus edistää perhehoidon työskentelyä niin, että lapsen kotiutus olisi entistä useammin mahdollista huostaanoton ja sijoituksen jälkeen, joten tutkimuksessa otetaan huomioon myös niitä tekijöitä, jotka ovat olleet vanhemmalle epäedullisia sijoituksen sujumisen kannalta. Tutkimuksella on tavoitteena kehittää sijaishuollon käytäntöjä ja lisätä työntekijöiden ymmärrystä ilmiöstä.

Vastaan tutkimuksessa seuraaviin kysymyksiin:

1. Mitä lapsen kriittisiä tapahtumia vanhemman elämässä on ollut lapsen huostaanotto- ja kotiuttamisprosessin aikana?
2. Mitkä tapahtumat ovat edesauttaneet vanhempaa selviytymään huostaanoton jälkeisestä kriisistä?
3. Mitä kehityskohtia vanhemmat kokevat perhehoidon työskentelyssä?

5 Tutkimuksen toteuttaminen

5.1 Eettinen pohdinta

Laadullisessa tutkimuksessa tulee aina pohtia tutkimuksen eettisiä lähtökohtia ja perusteita. Tutkijalla on velvollisuutenaan tuottaa luotettavaa tietoa tutkittavasta ilmiöstä, ylläpitää hyvän tieteellisen tiedon periaatteita sekä kunnioittaa tutkittavien oikeuksia (Mäkelä 2005). Tutkimuseettinen neuvottelukunnan (2012) mukaan tutkimusetiikassa tulee ottaa huomioon tutkittavan itsemääräämisoikeuden turvaaminen, vahingoittamisen välttäminen sekä yksityisyys ja tietosuoja. Tutkijan on annettava riittävä tieto tutkimuksesta tutkittavalle ja tutkimukseen osallistumisen tulee perustua vapaaehtoisuuteen. Tutkittavan aiheen tai tutkittavan vahingoittamisen välttäminen voi tarkoittaa tutkittavan henkisen tai fyysisen koskemattomuuden turvaamista, mutta myös tutkittavan aiheen tai

instituution turvaamista. Tutkittavaa tulee kohdella arvokkaasti niin haastatteluhetkellä kuin tutkimusraportissakin. Parhaiten eettisyys turvataan tutkimuksessa, kun tutkimustulokset argumentoidaan asiallisesti ja eri näkökulmia esitellään tasapuolisesti.

Tutkijan tulee ennakkoon pohtia kahta seikkaa: tutkimustiedon hankkimisen sekä tutkimustiedon käyttämisen eettisiä periaatteita. Tärkeintä on kuitenkin tunnistaa tarve eettiselle pohdinnalle, koska jokaisessa tutkimuksessa tulee tehdä lukuisia päätöksiä, jotka vaativat eettisyyttä. Tutkimuksen validius on myös riippuvainen eettisistä päätöksistä. Eettinen pohdinta ja eettisten ongelmakohtien tunnistaminen etukäteen vaatii tutkijalta ammattietiikkaa ja -taitoa sekä herkkyyttä tunnistaa tutkimuksen eettisiä ongelmakohtia (Eskola & Suoranta 1998, 44). Tässä tutkimuksessa minun on täytynyt myös pohtia positiotani tutkijana, koska haastatteluhetkillä työskentelin myös tutkimuksen kohteena olevassa yksikössä. Ennen haastattelua pyrin astumaan pois työntekijän roolistani ja ottamaan tutkijan roolin. Haastattelun jouhevaa kulkua kuitenkin auttoi se, että olin hyvin tietoinen tutkittavasta aiheesta ja olin jo ennalta pohtinut yksikkömme epäkohtia työskentelyssä. Olen tehnyt myös aikaisemmissa opinnoissani käytäntötutkimuksen liittyen kotiuttamisprosessin problematiikkaan, joten olin syventynyt aiheeseen ennen pro gradu -tutkielman aloittamista. Haastatteluiden etenemisen kannalta pohdin, onko taustastani hyötyä vai haittaa tutkimuksen luotettavuudelle. Päädyin kertomaan avoimesti työskenteleväni tutkittavan aiheen parissa, mikä ei näyttäytynyt ongelmallisena haastateltaville, eikä se näyttänyt vaikuttavan haastateltavan kerrontaan, koska haastateltavien tarinat eivät säästelleet kritiikkiä ilmiöstä. Tärkeää luottamussuhteen ja avoimen ilmapiirin luomiseen on olla rehellinen, mikä on olennaista, kun ollaan arkaluonteisten asioiden äärellä.

Haastattelututkimuksessa on noudatettava ihmisarvon kunnioittamisen periaatetta, mikä tarkoittaa, että tutkimus ei saa vahingoittaa tai loukata tutkimuksen tarkoituksesta huolimatta haastateltavaa. Eettisiä kysymyksiä ja päätöksiä täytyy tehdä jokaisessa tutkimusprosessin vaiheessa (Hirsjärvi & Hurme 2015, 20). Aluksi pohdin tutkielman merkittävyyttä tutkittaville, koska kyseessä on hyvin arkaluontoinen aihe, ja se tuo esiin yksityiskohtia heidän elämästään. Aihe on kiistatta tarkoituksen mukainen sosiaalityöille ja sosiaalityölle. Tavoitteeni oli luoda tilanne, jossa vanhempi pääsee kertomaan menneisyydestään mahdollisimman luonnollisissa olosuhteissa, ja siten edelleen kuntoutua traumaattisista kokemuksistaan. Tämän takia vanhempi sai itse päättää, missä haastattelu pidetään konkreettisesti. Kolme vanhempaa halusivat tulla sosiaalitoimen tiloihin, kun taas kaksi kutsuivat minut kotiinsa. Haastateltavat allekirjoittivat ennen haastattelun aloittamista suostumuksen tutkielmaan osallistumisesta, missä kerrotaan vapaaehtoisuusperiaatteesta, tutkielman tarkoituksesta sekä haastateltavan anonymiteetin säilymisestä

tutkimusraportissa. Lisäksi haastateltavat antoivat suostumuksen haastattelun nauhoittamiseen, ja heille kerrottiin, että nauhoituksia käytetään vain tätä tutkielmaa varten, ja haastattelunauhat hävitetään tutkielman valmistuttua. Haastateltaville selvitettiin myös, että haastattelut litteroidaan ja ne hävitetään tutkimusraportin valmistumisen jälkeen.

Tätä tutkielmaa varten olen saanut tutkimusluvan kunnalta, koska haastateltavien yhteystiedot on kerätty sosiaalitoimen tietokannasta. Tutkielma on toteutettu yhteistyössä kunnan sijoituksen sosiaalityön kanssa. Tutkielmalla on sosiaalitoimessa yhteyshenkilö, joka otti ensin vanhempiin yhteyttä kirjeitse ja antoi tiedon tutkielman aloittamisesta sekä haastattelukutsun. Tämän jälkeen vanhemmat ovat itse saaneet ottaa yhteyttä minuun halutessaan. Tutkielmassa pyritään suojaamaan haastateltavien yksityisyys siten, ettei tutkittavaa kuntaa mainita tutkimusraportissa, koska otos haastateltavista on suhteellisen pieni, yhteensä 19, ja siten helppo kohdentaa tiettyyn ryhmään.

Tutkielman luonne ja tutkittava aihe on esitelty haastateltaville ennen haastattelun aloittamista. Haastateltava on voinut halutessaan tutkimusprosessin missä vaiheessa tahansa keskeyttää haastattelun tai kieltää käyttämästä kerättyä aineistoa. Olen muuttanut tutkimusraportissa kaikkien vanhempien kertomuksissa esiintyvien henkilöiden nimet tai sosiaalityöntekijöiden kohdalla nimet on poistettu kokonaan. Tutkimusraportissa tutkijan on otettava erityisesti huomioon yksityisyyden suojaaminen. Kun haastateltavia on vain vähän, riski haastateltavien tunnistamiselle on erityisen suuri. Tässä tutkielmassa pyrin tuottamaan yksityiskohtaista tietoa vanhempien elämäntapahtumista siten, että vanhempien anonymiteetti säilyy. Haastateltavat kertovat avoimesti elämästään huostaanoton aikana, joten tutkimustuloksille olennaisia ovat nämä yksityiskohtaiset tapahtumat. Kuitenkin haastatteluiden aikana koin, että haastateltavan ja minun välillä oli hyvä luottamusuhde ja vanhemmat kokivat haastattelutilanteet turvallisiksi. Vanhempien elämäntilanteet haastatteluhetkellä olivat hyviä, joten monet kertoivatkin haastattelun olleen puhdistava ja merkityksellinen kokemus myös vanhemmalle. Varmistin usein haastattelun aikana, miltä vanhemmasta tuntuu kertoa menneisyydestään, eivätkä vanhemmat kokeneet tilannetta ahdistavana, vaikka monenlaiset tunteet purkautuivatkin haastatteluiden aikana. Niin haastateltavat kuin haastattelijakin kokivat tutkittavan aiheen erityisen tärkeänä.

5.2 Tutkimusaineisto ja sen kerääminen

Tutkimusaineisto on kerätty touko- ja kesäkuun aikana 2018. Aineiston kerääminen on tapahtunut tutkittavan kunnan avustuksella. Tutkimusluvan mukaisesti kunnan yhteyshenkilöni lähetti haastattelukutsut (liite 1) yhteensä yhdeksälletoista vanhemmalle, joiden

lapset on otettu huostaan ja myöhemmin kotiutettu vanhemmalle perhehoidosta vuosina 2016 ja 2017. Lapsen kotiutuminen perhehoidosta on numeroiden valossa harvinaista, koska esimerkiksi vuonna 2016 vain kaksi prosenttia lapsista kotiutettiin syntymävanhempansa luokse. Tutkimuksessa lopullisen huostaanoton purut ovat tapahtuneet vuosina 2016 ja 2017, joten vanhempien muistot huostaanotto-prosessista olivat suhteellisen tuoreet. Kriittisten tapahtumien menetelmässä olennaista on, että tutkittavan muistijälki tapahtumista on mahdollisimman selvä (Flanagan 1954, 339). Haastateltavaksi ilmoitautui viisi vanhempaa yhdeksästätoista kutsutusta, joista kaksi olivat miehiä ja kolme naisia. Perhehoidossa ei olla tietoisia haastateltavien henkilöisyyksistä. Kolme vanhempaa otti yhteyttä minuun sähköpostitse ja yksi soittamalla. Yksi haastateltava otti sähköpostitse yhteyttä sen jälkeen, kun aikaisemmin haastatteluun osallistunut suositteli häntä osallistumaan tutkimukseen.

Vanhemmat saivat itse valita, missä haluavat haastattelun toteuttaa. Kolme haastattelua toteutin kunnan sosiaalitoimen tiloissa, joista sain varata huoneen haastattelua varten. Kaksi haastattelua toteutettiin vanhempien toiveesta heidän omissa kodeissaan. Kaikki haastateltavat asuivat tutkimuksen kohteena olevassa kunnassa, joten heille ei koitunut lisäkustannuksia haastatteluihin osallistumisesta. Haastattelut kestivät tunnista kahteen ja puoleen tuntiin. Yksi haastatteluista jäi kesken tutkijan aikataulullisista syistä. Haastattelu oli kuitenkin kattava ja se antoi paljon tutkimusaineistolle, joten haastattelua ei jatkettu jälkeinpäin. Yhteensä haastattelupuhetta kertyi 6 tuntia ja 27 minuuttia, joka litte-roituna on 55 liuskaa ykkösen rivivälillä. Karsin myös jo litterointi vaiheessa pois yleistä jutustelua ja keskustelua selkeästi aiheen vierestä.

Haastattelut alkoivat kaikilla kerroilla hieman jännittyneissä tunnelmissa molempien osapuolien osalta. Haastattelijana minua jännitti, miten vanhemmat ottavat minut vastaan, syntykö tilanteessa luottamusta kertoa vaikeista asioista sekä miten haastattelut tulevat vastaamaan tutkimuskysymyksiäni. Haastateltavat jännittivät tilannetta, koska he joutuivat palaamaan menneisyyteensä kipeisiin asioihin. Poikkeuksetta kaikissa haastatteluissa tilanne rentoutui nopeasti ja haastattelut olivat kaikille mieleisiä. Haastattelut sisälsivät paikoin hyvinkin rankkoja ihmiskohtaloita, epäoikeudenmukaisuutta sekä vanhempien ja lasten traumaattisia kokemuksia huostaanotosta. Haastatteluiden loppuvaiheessa kuitenkin tuli esille, että vanhemmat ja lapset ovat selviytyneet heitä kohdanneista vastoin-käymisistä poikkeuksellisen hyvin, joten haastattelut päättyivätkin tunteikkaissa merkeissä. Ne olivat myös minulle hyvin voimauttavia kokemuksia, enkä tule unohtamaan heidän tarinoitaan koskaan.

5.2.1 Haastattelu kriittisten tapahtumien menetelmän mukaisesti

Kriittisten tapahtumien mukaisesti haastattelut toteutetaan syvähaastatteluna sisältäen mahdollisimman paljon tapahtumia tutkittavasta ilmiöstä, jotka ovat vaikuttaneet joko toivotusti tai ei-toivotusti lopputulokseen. Tärkeää on, että tutkittava on tietoinen ennen haastattelua siitä, minkälaista tietoa häneltä odotetaan. Lisäksi tulee selvittää tutkimuksen tarkoitus (Flanagan 1954, 341). Ennen haastattelua kerroin vanhemmille tutkimuksen tavoitteista sekä niistä huostaanotto-prosessin tapahtumista, joista kerään tietoa. Esitin jokaiselle vanhemmalle aikajanan havainnollistamaan niitä kohtia huostaanotto-prosessissa, jotka ovat merkityksellisiä tutkimukselleni. Tavoitteeni oli kerätä tietoa huostaanoton jälkeisistä palveluista, kriisistä selviytymisestä, kotiuttamissuunnitelman aikaisista tapahtumista sekä huostaanoton purun jälkeisistä toimista. Pyysin vanhempia kuitenkin kertomaan ensin huostaanottoa edeltävistä tapahtumista ja palveluista lastensuojelun avohuollossa. Lisäksi kerroin, että tutkimuksessani minua motivoi perhehoidon palveluiden kehittäminen siten, että tarjottavat palvelut olisivat jatkossa mahdollisimman suotuisat myös biologisen vanhemman näkökulmasta. Kriittisten tapahtumien menetelmässä haastattelussa on myös tärkeää tuoda esiin, miksi juuri tietyt haastateltavat ovat valikoituneet tutkimukseen. Tämän selvensin jo haastattelukutsussa, jossa kerroin halustani kerätä tietoa juuri vanhemmilta, koska heillä on kokemusta asioista, jotka eivät välttämättä näyttyädy ammattilaisille.

Yksi tärkeimpiä lähtökohtia kriittisten tapahtumien menetelmän mukaisessa haastattelussa on kysymysten asettelu. Pienikin sanojen uudelleen asettelu voi tuottaa tutkimuksen kannalta merkittävän muutoksen. Flanaganin (1954, 342) mukaan kysymys siitä mitä joku on tehnyt tuottaa enemmän kriittisiä tapahtumia, kuin se miten joku on käyttäytynyt. Käyttäytymisestä kysyttäessä vastaukset liittyvät enemmän persoonallisuuden ja asenteellisuuden havaintoihin, kun taas tekemistä pohdittaessa saadaan esille laajemmin kriittisiä tapahtumia ilmiöstä. Kysymyksen tulisi myös sisältää lyhyesti sen tavoite ja mitä kysymyksellä haetaan ilmiön kannalta, jotta tutkittava ymmärtää havainnollistaa relevantteimmat lopputulokseen nähden. Koska tässä tutkimuksessa tavoitteenani oli löytää kaikki huostaanoton purkuun sekä vanhemman kriisistä selviytymiseen johtaneet tapahtumat, esitin avoimia kysymyksiä. Vanhemmat vastasivat oman muistinsa ja tahtonsa mukaan, jolloin tutkimustuloksissa näkyy heidän oma äänensä vahvasti. Vaikka kriittisten tapahtumien menetelmässä ei tulisi esittää jatkokysymyksiä pääkysymyksen jälkeen, huomasin, että useissa tilanteissa sitä vaadittiin, jotta halutut tapahtumat nousevat vanhempien tarinoissa esiin. Haastattelussa tärkeää on, että myös haastateltava tiedostaa olevansa tutkittavan ilmiön asiantuntija ja haastattelija toimii neutraalina ja sallivana

osapuolena. Haastateltavan on haastatteluhetkellä asetettava haastattelulle kriteerejä, jotta kriittiset tapahtumat saadaan kerättyä. Haastattelijan tulee kysyä itseltään haastattelun aikana, onko haastateltava raportoinut relevantteja tapahtumia ja onko selvää, miksi haastateltava uskoo raportoitujen tapahtumien olevan relevantteja tutkittavalle ilmiölle (mt., 342).

5.3 Aineiston analyysi

Kriittisten tapahtumien menetelmää analysoidaan usein sisällönanalyysin mukaisesti, jolloin aineisto pyritään jäsentämään tai teemoittamaan. Sisällönanalyysi on yleisin analyysitapa sosiaalityön tutkimuksessa. Sisällönanalyysissä tutkija kategorisoi aineiston, ja analyysin perusteiden mukaisesti aineiston kategoriat tulisi muodostua niin, että se sisältää vain vähän tai ei ollenkaan tutkijan tulkintaa. Analyysimenetelmää käytetään empiirisessä tutkimuksessa havaitsemaan sosiaalisia ongelmia, joiden perusteella pyritään muutokseen (Drisko & Machi 2015, 22–23). Sisällönanalyysin avulla tutkija pystyy kontrolloimaan laajaa aineistoa ja teemoittamaan, identifioimaan sekä selkeyttämään sitä tutkimusilmiön vaatimalla tavalla. Kvalitatiivinen sisällönanalyysi pyrkii selittämään tutkittavaa ilmiötä enemmän, kuin kehittämään uutta teoriaa. Kvalitatiivisessa sisällönanalyysissä on tärkeää reflektoida omia valintoja kategorisoinnissa, jotta tutkimuksesta tulee tieteellisesti luotettava ja validi. (Drisko ym. 2015, 83–84.) Tutkija voi sisällönanalyysin avulla teemoittaa aineistoaan teoriapohjaisesti deduktiivisesti, aineistopohjaisesti induktiivisesti tai sekoittaen näitä kahta lähestymistapaa. Laadullisen sisällönanalyysin painopiste on sellaisten teemojen löytämisessä, jotka tiivistävät koko aineiston sisällön sekä tuovat esille sisällön pääkohdat (mt., 88).

Epistemologia on laadullisen sisällönanalyysin perusta. Jokaisen tutkimuksen lähtökohdana on hyvin asetettu tutkimuskysymys, joka on perusteltavissa olemassa olevalla tietoteorialla. Tietoteoria ohjaa tutkimusprojektia, tutkimusmetodia sekä aineiston tulkintaa. Tutkimuksessa sosiaalinen todellisuus on tutkijan ja tutkittavan tuottamaa muuttuvaa, situationaalista sekä relatiivista todellisuutta, eli vahvasti kontekstiin sidottua. Näin ollen laadullinen sisällönanalyysi tunnistaa, että aineistolähtöiset kategoriat eivät välttämättä ilmeistä kaikille lukijoille. Yleisesti kvalitatiivinen tutkimus aina pyrkii yleisesti olemaan enemmän kontekstiinsa nähden mielekäästä, kuin universaalisti soveltuvaa. Koska kvalitatiivinen tutkimus pyrkii tuomaan esille tutkittavien omaa ääntä, tutkimuksen tarkkuus ja luotettavuus taataan käyttämällä konstruktivistista epistemologiaa. (Drisko ym. 2015, 90–92.)

Laadullisessa sisällönanalyysissä yleisin tapa kerätä aineisto on haastattelut. Haastattelu on tehokkain esittämällä avoimia kysymyksiä, mutta niitä on toteutettu myös puolistrukturoiduilla haastatteluilla, jolloin on hyvä huomioida, että haastateltavat ovat vapaita kertomaan näkökulmia asetettujen kysymysten ulkopuolelta. Haastattelijan itsetietoisuus ja reflektiokyky ovat tärkeitä haastatteluiden suunnittelussa ja toteuttamisessa. Kerätyn aineiston koodaamisessa kategorioiksi ensimmäinen askel on aineistoon tutustuminen perusteellisesti. Aineiston syvällinen tunteminen auttaa näkemään kokonaisuuden ja rakentamaan tietoisuutta kontekstista sekä aineiston nyansseista. Koodaamisen tavoitteena on tuottaa uutta selittävää tietoa ilmiöstä siten, että tutkimuskysymyksiin vastataan täsmällisesti. Aineistosta pyritään löytämään pääkategoriat tai teemat, joiden alle tulee teemaa täsmentäviä, spesifejä alakategorioita. Tutkimusraportissa on huomioitava, että teemojen muodostaminen vaatii aina tutkijan omaa tulkintaa, ja ne muodostuvat siten aina subjektiivisen tulkinnan aineistosta. (Drisko ym. 2015, 102–104.)

Tässä tutkimuksessa aineisto on siis kerätty vanhempien haastatteluilla. Olen perehtynyt aineistoon huolellisesti, minkä jälkeen induktiivisesti muodostin kuusi pääkategoriaa, joiden avulla pyrin vastaamaan tutkimuskysymyksiini. Kategorioita ovat *huostaanoton jälkeiset tukitoimet, yhteydenpidon merkitys perhehoidossa, kriisistä selviytyminen, huostaanoton purkuun johtaneet tapahtumat, kotiutusprosessi sekä kehittämistarpeet vanhempien näkökulmasta*. Jokaiseen pääkategoriaan muodostui 2–4 alakategoriaa, joiden tarkoituksena on jäsentää haastatteluista nousevia yksityiskohtia tarkemmin. Kategoriat ovat muodostuneet aineistopohjaisesti, mutta niissä on hyödynnetty myös tutkimukseen liittyvää teoriapohjaa, kuten kriisiteoriaa ja perhehoidon työskentelytapoja huostaanotto-prosessissa. Olen työskennellyt perhehoidossa sosiaalityöntekijänä, mikä on vaikuttanut kategorioiden muodostamiseen, koska minulla on työkokemukseni ansiosta tietoa huostaanotto-prosessin etenemisestä ja vanhemman kohtaamisesta huostaanoton jälkeen. Aikaisempi kokemus tutkittavasta ilmiöstä voi vaikuttaa sekä positiivisesti, että negatiivisesti tutkimuksen analyysivaiheeseen. Vaarana on, että kategoriat ovat muodostuneet enemmän käytännön työstä, kuin aineistosta. Kuitenkin pohtiessani analyysin teemoja, koin, että vanhempien kertomukset ja omat kokemukseni perhehoidon työskentelystä vanhempien kanssa kohtasivat, joten teemat rakentuivat siten molemmat näkökulmat huomioiden. Tutkimustuloksien esittely etenee kronologisessa järjestyksessä myöten haastatteluiden kulkua.

5.4 Tutkimushenkilöiden taustatiedot

Neljällä vanhemmista oli yksi lapsi huostaan otettuna ja yhden vanhemman kaksi lasta oli sijoitettuna perhehoitoon. Neljällä vanhemmalla lapset olivat sijoitettuna kunnan omaan sijaisperheeseen, yhden vanhemman lapsi läheisverkostoperheeseen. Neljä huostaanotoista oli tapahtunut vasten perheen tahtoa ja yksi yhteisymmärryksessä kaikkien osapuolien kesken. Kolme lasta otettiin kiireellisesti huostaan ennen varsinaista sijoitusta. Kiireellinen sijoitus vastaanottoperheessä kesti kahdessa tapauksessa noin puoli vuotta, yhdessä vuoden. Huomion arvoinen taustatieto perheistä on, että vain kahdella perheellä oli ollut ennen sijoitusta avohuollon tukitoimenpiteitä, kolmessa tapauksessa avohuollon lastensuojelu oli ollut hyvin vähäistä tai sitä ei ollut lainkaan ennen huostaanottoa. Tämä johtui pääsääntöisesti siitä, että vanhemmat pystyivät salaamaan perheen tilanteen pitkään ennen perhetilanteen eskaloitumista. Kahdella vanhemmalla oli ollut ennen huostaanottoa avohuollon tukitoimena tukiperhe, jossa lapset kävivät noin kerran kuukaudessa. Yhdellä perheellä on ollut koko lapsen elämän ajan avohuollon tukitoimia, kuten päiväosastojakso laitoksessa ja avohuollon sijoitus, sekä koko perheellä oli ollut perhekuntoutusjakso ja perhetyötä ennen huostaanottoa. Kaikki tutkimukseen osallistuneet vanhemmat hakivat huostaanoton purkua yksin.

Taulukko 1. Haastateltujen taustatiedot, nimet muutettu.

Perhe	Vasten-tahtoinen	Avohuolto	Huostaanoton syyt	Sijoituksen kesto
Niina, 2 lasta Roni ja Lauri	Kyllä	Tukiperhe	Lasten käytöshäiriöt ja äidin kyvyttömyys vastata niihin	4 vuotta
Sonja, Mikko sijoituksessa, Niko kotona	Ei	Vahva tuki avo- huollolta	Vuorovaikutusongel- mat kotona	4 vuotta
Petri, 1 lapsi Niilo	Kyllä	Ei	Äidin päihde- ja mie- lenterveysongelma	5 vuotta
Matti, 1 lapsi Milla	Kyllä	Tukiperhe	Isän päihdeongelma	7 vuotta
Liisa, 1 lapsi Lilja	Kyllä	Ei	Äidin päihdeongelma	6 vuotta

6 Tutkimuksen tulokset

6.1 Huostaanoton jälkeiset tukitoimet

Huostaanoton jälkeen vanhemman elämä muuttuu monelta eri kannalta ja huostaanotto-tilanne on hyvin erityinen kaikille perheenjäsenille. Lapsen huostaanoton jälkeen auttamisjärjestelmä vanhemman näkökulmasta voi tuntua vanhemman kontrolloimiselta ja vastuuttamiselta auttamisen ja motivoinnin sijaan (Pitkänen 2011, 26). Vanhemmat kokevat jäävänsä tilanteensa kanssa yksin ja tukea ja apua on saatavilla lähinnä vanhempien muista tukiverkostoista, kuten päihdehuollolta, ystäviltä tai perheenjäseniltä.

Tässä luvussa olen tarkastellut huostaanoton jälkeisiä tukitoimia vanhemmalle perhehoidon näkökulmasta. Ensimmäisenä vanhemmalle suunnatun suunnitelmallisen tuen, toisena perheen yhteydenpidon, kolmantena saadun tai saamatta jääneen informaation sekä viimeisenä perhehoidosta saatujen palveluiden kautta. Huostaanoton jälkeen vanhemmilta vaaditaan paljon omaa aktiivisuutta tiedon ja palveluiden saamiseksi, mikä vaatii kriisin hetkellä paljon henkisiä voimavaroja, sekä tukea ja ymmärrystä muilta tukitoiltoilta. Useat vanhemmat kokivat tärkeäksi perhehoidon sosiaalityöntekijän empatiakyvyn ja kohtaamisen ihmisenä.

6.1.1 Tuki vanhemmalle huostaanoton jälkeen

Huostaanotto näyttäytyy vanhemmille kriisinä, johon liittyy niin emotionaalista, fyysistä että taloudellista ahdinkoa. Siirtyminen lastensuojelun avohuollon vahvan tuen piiristä perhehoitoon tarkoittaa vanhemman näkökulmasta tukityöskentelyn vähentymistä tai loppumista kokonaan. Pahimmillaan vanhemmat joutuvat odottamaan huostaanoton jälkeen siirtoa perhehoidon työskentelyyn tarpeettoman kauan, vaikka kriisityön aloittaminen välittömästi huostaanoton jälkeen vähentäisi suruajan pitkittymistä ja siten helpottaisi jatkotyöskentelyä perheen kanssa (Kähkönen 1996, 33). Niina kertoo odottaneen perhehoidon työskentelyn aloittamista noin viisi kuukautta. Tutkimuksen vanhempien oli myös vaikea määritellä itselleen saamiaan palveluita, tai he kertoivat, ettei varsinaista tukea vanhemmille ollut lainkaan, kuten Sonja seuraavissa katkelmissa pohtii:

No oli siinä siirtoneuvottelu joo ja sit oli sit niitä tietenki niitä lapsen asiakassuunnitelmia, mutta ei niinku tavallaan ollu itelle mitään. Et nää kaikki keskustelut pyöri siinä et mitä lapselle kuulu ja sen niissä päätöksissä. (Sonja)

Et sillai kyl vähän jää just sillee... jotenki ne palvelut tippuu sinne siellä perhehoito kohdassa niinku pois että — mä olin kyl silleen aktiiviinen ja hain ja tietoja käyttäsin ja näin mut sit jos ois vähänkin sellanen tota ei ehkä olis niin oma-alotteinen ja

ois paljon jotain päihde- tai mielenterveysongelmia ni eihän ne sais mitään tai niinku ne jäisi. (Sonja)

Huostaanoton jälkeen osa vanhemmista aloitti pitkäjänteisen ja sitoutuneen, mutta itsenäisen työskentelyn huostaanoton syiden poistumiseksi. Vanhemmilta vaadittiin oma-aloitteista otetta perhehoidon aikana. Vaikka sijaishuollon sosiaalityön tehtävänä onkin tukea lasta ja sijaisperhettä, on huolehdittava, että biologinen vanhempi saa riittävän tuen ja oikeanlaisia palveluita kuntoutumista varten (Pitkänen 2011, 28). Kaksi vanhempaa hakeutuivat päihdehuollon piiriin ja yhdelle vanhemmalle huostaanoton syiden poistuminen tarkoitti eroa lapsen toisesta vanhemmasta, jonka päihde- ja mielenterveysongelmat olivat pääsyy lapsen huostaan ottamiseen. Petri pohtii huostaanoton jälkeisestä ajasta seuraavaa:

Sillon me oltiin yhdessä hallinto-oikeuden päätökseen [huostaanotosta M.K] saakka ja meni kaks viikkoo ni mä erosin äidistä, koska mä ajattelin et lapseni takia mun on pakko erota tästä äidistä, jota mä rakastan mutta ei se koska mielummin mä valitsen lapseni kun hänen äidin. (Petri)

Perhehoidosta ei ollut haastatteluiden perusteella paljon suoraa tukea vanhemman tilanteelle välittömästi huostaanoton jälkeen. Henkistä tukea huostaanoton läpikäymiseksi vanhemmat olisivat kaivanneet enemmän. Esimerkiksi Liisa tuo esiin seuraavaksi, että tutkimukseen osallistumisen osasyynä on perhehoidon tuen lisääminen tulevaisuudessa huostaanoton kokeneille vanhemmille.

Mut miks niiku miks mulle ei tarjottu tukea ja niiku mä oon siit tosi pahoillani ja mä oon tosi pahoillani niitten vanhempien puolesta, jotka joutuu sitä tänä päivänä kokee. Et ne on ihan yksin, et ei niil välttämättä oo mitään vertaistukiryhmää mihin osaa tai uskaltaa niiku, toi on kuitenkin niin häpeällinen juttu kuitenkin lapsen huostaanotto et se häpeä ja syyllisyys. (Liisa)

Enimmäkseen vanhemmat saivat tukea muilta hoitotahoilta tai viranomaisilta. Sonja kertoo, että hän sai lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijältä lähetteen psykiatrille, jossa hän pystyi keskustelemaan huostaanotosta ja perheen tilanteesta ammattilaiselle. Lisäksi hän kävi omatoimisesti huostaan otettujen lasten vanhemmille tarkoitettussa vertaistukiryhmässä järjestön kautta. Kahdella vanhemmalla terapia ja vertaistuki tulivat päihdehuollon kautta, ja vain yksi vanhempi ei kokenut tarvitsevansa keskustelutukea lainkaan. Vertaistuki ja keskusteluapu huostaanoton jälkeen näyttäytyi haastatteluissa tärkeänä osana vanhemmalle annettavaa tukea, koska neljä viidestä vanhemmasta kokivat keskusteluavun auttaneen omassa tilanteessaan.

6.1.2 Yhteydenpito lapsen kanssa

Yksi perhehoidon tukitoimi ja lapsen hyvinvoinnin turvaaja on vanhemman ja lapsen yhteydenpidon rajoitusta huostaanoton jälkeen (L417/2007, §62). Lain tarkoituksena on tukea lapsen ja sijaisvanhempien kiintymyssuhteen syntymistä, sekä rajoittaa lapselle mahdollisesti vahingollista yhteydenpitoa vanhemman kanssa. Kun lapsi on ennen pitkäaikaista sijoittamista sijaisperheeseen vastaanottolaitoksessa tai perheessä, yhteydenpitoa ei rajoiteta niin radikaalisti kuin perhehoidossa. Tämä on haastatteluiden perusteella merkityksellinen rajoitustoimenpide vanhempien elämässä. Tutkimuksen vanhemmat kokivat yhteydenpidon rajoittamisen epäoikeudenmukaisena ja edelleen biologisen perheen jälleenyhdistämisen vastaisena toimenpiteenä. Lastensuojelulaissa (L417/2007, §54) korostetaan lapsen oikeutta pitää yhteyttä vanhempaan, sisaruksiin sekä muihin läheisiin ihmisiin. Lapsen ja vanhemman yhteydenpidon tukeminen on yksi lapsen kotiuttamista edistävästä tekijöistä (Lindi 2018, 22).

Yhden tämän tutkielman perheen yhteydenpitoa ei rajoitettu ja lapsen kotilomat alkoivat välittömästi sijoituksen alkaessa, mutta huomion arvoista on, että huostaanotto oli yhteisymmärryksessä sovittu. Toisessa tapauksessa vanhempi oli niin kiinni päihde-elämässä, ettei yhteydenpito ei olisi ollut mahdollista, vaikka sitä olisi yritetty tukea. Kun vanhempi kuntoutui, yhteydenpitoa lapseen tuettiin perhehoidon ja sijaisperheen osalta siten, että lapsen kotiutus lopulta mahdollistui. Kolmen perheen tilanteessa yhteydenpitoa rajoitettiin radikaalisti siten, että tapaamiset lapsen ja vanhemman kanssa toteutettiin valvotuissa olosuhteissa noudattaen tiettyä aikataulua, ja puhelut rajoitettiin lapsen asiakassuunnitelmassa sovittuihin aikoihin. Niina ja Liisa kertovat yhteydenpidon rajoittamisen tuomasta tuskasta seuraavissa katkelmissa:

Mä sain nähä mun poikia kolmen viikon välein viis tuntia kerralla ja et mä en ois saanu soittaa mun lapsille ku kolme kertaa viikossa kello seittämäntoista viiva yheksäntoista välisenä aikana. (Niina)

Siis meil oli tosi pitkään ne valvotut tapaamiset, koko ajan niiku jotain jotain tuli siis tältä perheeltä et ei voi ei voi, mut lopulta siirty [vanhemman asuinkuntaan, M.K] tapaamiset, ne oli neljä tuntii olikse kerran kuussa. (Liisa)

Liisa myös kertoo, että häntä uhkailtiin yhteydenpidon rajoituspäätöksellä sijoituksen alussa, jolloin lapsen oikeuksien edistämistä tarkoitettavaa rajoittamistoimenpidettä käytettiin vanhempaa vastaan. Liisalla ei ollut kertomansa mukaan tietoa omista oikeuksistaan ja rajoituspäätökseen sisältyvästä oikeudestaan valittaa päätöksestä. Liisalle ei esitetty perusteita yhteydenpidon rajoittamiseen, ja olennaista on, että hän oli ollut kuntoutuksessa ja raittiina huostaanoton alusta saakka.

Yhteydenpitoa lisättiin kaikissa tapauksissa sijoituksen edetessä ja tapaamiset sekä kotilomat tihenivät edelleen kotiutusta kohti. Tapaamisten lisääminen on osana kotiutussuunnitelmaa, jotta lapsen ja vanhemman yhteys ja vuorovaikutus uudelleenrakentuivat ennen lapsen kotiutusta. Niina kertoo seuraavassa yhteydenpidon lisäämisen prosessista, joka vaatii perheeltä pitkäjänteisyyttä:

Ja no sit mä rupesin saamaan niitä kulukorvauksia ja sit tuli näitä et pojat pääs niinku perjantai-illaks kotiin ja sit pikkuhiljaa pojat pääsi yheks yöks kotiin ja edelleen kerran kuussa mä sain nähä lapsia ja sitte siitä pikkuhiljaa sai sit olla viikonlopun yötä kotona ja siitä sitte pikkuhiljaa ni siirryttiin siihen ni et lapset sai olla joka toinen viikonloppu kotona ja ja vaikka meidän puheluita yritettiin ni rajottaa ni toki mä noudatin mun omaa puolta sopimuksesta mut kylhän pojat mulle soitti jos niil oli jotain ongelmii." (Niina)

Lapsen kotiuttamisprosessi kestää usein kaksi vuotta, mutta yhteydenpidon tiivistäminen loi Niinalle uskoa tulevaisuuteen ja lisäsi voimia oman elämäntilanteensa edistämiseksi. Niina hakeutui ammatilliseen koulutukseen ja sai työpaikan kotiuttamisprosessin aikana. Tiiviimpi yhteydenpito lapsen kanssa näyttäytyi vanhemmille voimauttavana kokemuksena huostaanotto-prosessissa.

6.1.3 Informaation kulku ja perhehoidon palvelut

Pitkänen (2011, 110) toteaa tutkimustulostensa perusteella, että huostaanoton kokeneet vanhemmat toivovat tiedottamiseen selkeyttä ja, että vanhempien oikeuksista ja huostaanoton vaiheista kerrotaan ymmärrettävästi ja konkreettisesti. Tämän tutkielman vanhemmat kokivat, että huostaanottoa koskeva informaatio lastensuojelun puolelta oli joko puutteellista tai sitä ei ollut saatavilla lainkaan. Vanhemmat kokivat, että esimerkiksi taloudellisista muutoksista tiedottaminen olisi kuulunut perhehoidon sosiaalityön vastuulle, eikä siitä tai muista huostaanottoa koskevista säädöksistä informoitu tarpeeksi. Lapsen huostaanottoon liittyy usein monia ongelmia perheen sisällä ja perheet ovat usein taloudellisesti keskivertoa heikommassa asemassa. Niinalle ja Sonjalle tuli huostaanoton yhteydessä yllätyksenä, että tuet tippuvat, kun lapsia ei lasketa asumistukeen ja lapsilisät maksetaan sijaisperheelle. Lisäksi vanhemman velvollisuutena on maksaa lapsen elatus-tukea huostaanoton jälkeen. Niina ja Sonja kertovat seuraavaa:

Sit mulle ei toki kerrottu siitä et mullehan olis kuulunu jotain kulukorvauksia tai näitä et välillä mä lainasin rahaa koska mä olin niinku toukokuussa oli loppunu työt et kesän työttömänä siinä et kaikki tulothan toki pieneni ja tippu. (Niina)

Nii tota se oli kyllä vähän sellanen et pitäs jotenki.. tai emmä tiä ei varmaan ollu hirveesti puhuttu näistä, että nii joo by the way sitte sulle lasketaan et pitääkö sulle laskee lapsen elatusmaksuu. (Sonja)

Lisäksi vanhempien oikeuksista tiedottaminen oli puutteellista ja jäi vanhemman oman aktiivisuuden ja tiedonkeräämisen varaan. Facebookin lastensuojeluryhmät tulivat esille melkein kaikkien vanhempien kertomuksista väylänä, josta vanhemmat saivat käytännön tietoa huostaanottoon liittyvistä asioista. Vanhemmat etsivät ryhmistä tietoa, kuulivat muiden tarinoita ja joskus kertoivat myös oman tarinansa.

Kun pyritään perheen jälleenyhdistämiseen perheen saamat palvelut ovat keskiössä. Palveluiden tulee olla jatkuvia koko sijoituksen ajan vanhemmalle ja lapselle. Usein tuen tarvetta on vanhemmuuden taitojen vahvistamisessa, vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksen parantamisessa sekä elämänhallinnan palauttamisessa. (Lindi 2018, 19–20.) Tutkittavan kunnan ohjeistuksen mukaan vanhemman kanssa työskentely tulee aloittaa heti huostaanoton jälkeen tukien vanhemman kriisiä sekä yhteydenpitoa lapseen. Perhehoidon työntekijöiden vastuulla on arvioida vanhemman tuen tarvetta sekä ohjata vanhempaa oikeisiin palveluihin, kuten päihde- tai mielenterveyspalveluihin. Lapsen vastuusosiaalityöntekijä koordinoi vanhemman kuntoutumista ja pyrkii edistämään rinnakkaisvanhemmuutta sijaisvanhempien kanssa. Vanhempi asettaa itse kuntoutumisensa tavoitteet ja sosiaalityöntekijän vastuulla on tukea moniammatillisessa yhteistyössä vanhemman tavoitteita. Ainoa laissa (L417/2007, §30) suoraan määritelty vanhemmalle annettava palvelu on vanhemman asiakassuunnitelma, jonka vanhempi ja sosiaalityöntekijä päivittävät vähintään kerran vuodessa. Siinä kartoitetaan vanhemman tilanne sekä palveluntarpeet, mutta käydään myös läpi konkreettisesti, mitä kriteerejä kotiuttamiselle on. Ohjeistuksen mukaan kotiutusta suunnitellessa yhteistyötä vanhemman kanssa lisätään ja tapaamisia tulee olla noin kuusi kertaa vuodessa. Sosiaalityöntekijä voi käyttää apuna perhehoidon psykologeja, erityissosiaalityöntekijöitä tai sosiaalihojaajia. Lisäksi perhehoidosta annettavia palveluita on vertaistukiryhmät sekä perheleiri.

Huostaanoton jälkeen vanhemman tulot tippuvat, kuten edellisestä luvussa mainittiin. Lapsilisän maksaminen siirretään sijaisvanhemmille, mutta vastuu elatustuesta säilyy edelleen vanhemmalla. Niina kertoo, että häntä kehoitettiin myös muuttamaan huostaanoton jälkeen pienempään asuntoon, koska asumiskustannukset olivat liian korkeat lasten muuton jälkeen. Niina sai kuitenkin pitää asuntonsa, koska toimeentulotuen sosiaalityöntekijä totesi Niinan lapsien tarvitsevat kodin myös äidin luona. Lasten tapaamisista koituvat kustannukset jäivät informaation puutteen takia usein vanhempien maksettavaksi siihen saakka, kun perhehoidon työskentely aloitettiin. Sonjan perheen tilanteessa lapsi oli kotilomilla usein, aluksi kaksi kertaa kuukaudessa ja sijoituksen loppuvaiheessa joka viikonloppu. Kuitenkin lapsilisät ja elatustuet maksettiin sijaisperheelle, vaikka menot

eivät vähentyneet. Vanhemmat kokivat, että tiedonkulkemiselle ja neuvonnalle on perhehoidossa paljon vielä tilaa. Sonja kertoo seuraavaa:

Sit piti ostaa paljon kaikkee vaatteita ja kaikkee, ja kun ei viittinyt aina kantaa kaikkia ni pitihän sit täälläki olla jotain ni se on vähän niiku et emmä tiää miten sit siinäkään oikeen tuetaan... ja sit seki oli vähän just sillai et oman aktiivisuuden varassa, että kuinka sä kyselet niitä ruokarahoja ja niitä, ja seki on kuulemma eri että tuleeko, kun joissakin on tapana, että se sijaisperhe antaa sen rahan ja joissakin on sitte et se sossu antaa ja jossain vaiheessa meillä oli sitte, että toimeentulotuen sossu anto sen, eikä se periaatteessa niille jotenki ees kuulunu. Jotenki hirveen hankala. (Sonja)

Vanhempien kertomuksissa käy ilmi, että huostaanoton alkuvaiheessa käytännön asiat perheessä olivat hankalia ja tieto hankalasti tavoitettavissa. Niinaa auttoi erityisesti perhehoidon kautta saatu terapia, joka edesauttoi Niinaa käsittelemään huostaanoton jälkeisiä tapahtumia ja tunteita. Niina kuvailee seuraavassa terapiassa käsittelemiään ristiriitaisia tunteita taistelusta huostaanottoa vastaan ja epätoivosta lasten tapaamisista koskien:

Olinhan mä tosi vastahankanen tottakai ku mä yritin tapella että et saisin nähä lapsiani useemmin ja tapella että että tää on väärin. Mutta joo terapiassa ollaan sitte käsitelty nämä asiat kyllä. Terapian mä sain tätä kautta. (Niina)

Tutkittavan kunnan perhehoidon yksikössä työskentelee psykologeja ja erityissosiaalityöntekijöitä, jotka vastuusosiaalityöntekijöiden pyynnöstä toteuttavat arviointi-, selvittämis- ja terapiatyötä, jotka kohdistuvat sijaisperheeseen, biologiseen vanhempaan tai lapseen itseensä. Niina pääsi perhehoidon psykologin vastaanotolle, mikä oli perheen yhdistämistä edistävä tapahtuma. Myös Sonja koki, että perheen tilanne koheni pitkän terapian johdosta, vaikka terapiaa ei tarjottukaan perhehoidosta. Vanhemmat kertoivat, että perhehoidon alkaessa tuet tippuivat pois, ja he kokivat, että huonommassa elämäntilanteessa vanhemmalla ei olisi ollut resursseja toimia oma-aloitteisesti hoidon ja tuen saamiseksi. Liisa aloitti vasta lapsen kotiutumisen jälkeen traumaterapian, mistä on ollut hyötyä perheelle ja äidille jälkeen päin. Liisa kertoo, että vanhemman oman elämän vaikeuksien käsitteleminen traumaterapiassa on edesauttanut vanhemman ja siten koko perheen kuntoutumista. Usein vanhempien vaikeat elämäntilanteet johtuvat vaikeasta lapsuudesta tai traumaattisista kokemuksista, jotka on hyvä käsitellä, jotta vanhempi pystyy ymmärtämään omia käyttäytymismallejaan esimerkiksi lapsen kasvatuksessa, sekä huostaanottotilanteeseen joutumisen perimmäisiä syitä. Niina kertoo terapian nimenomaan selkeyttäneen ajatuksiaan elämänhistoriastaan ja omasta käytöksestään lapsia kohtaan:

Aivan ihana ihminen psykologi ja mä kävin siellä, herranjestas kauas aikaa mä kävinkään... kävinkö mä vuoden vai puoltoista ja me tavattiin kaks kertaa

kuukaudessa ja sitten käytiin lapsuuden vanhoja mörköjä ja toki tää huostaanottojuttuki, et se oli kyl kunnon pureutuminen niin ku kaikkiin näihin et miks mun oli vaikee pitää pojille rajoja ja miks mä mun oli vaikee ottaa vastaan negatiivisia tunteita ja miks mä hyvittelin ja mitkä sitte aiheutti niitä probleemia että tuli näitä et mä en saanu lapsia kouluun ja näin. (Niina)

Myös Sonja kävi terapiassa läpi lapsuuttaan ja sen pohjalta hän sai uusia näkökulmia lapsen kohtaamista ja vuorovaikutusta varten:

Mä kävin kolme vuotta sitä terapiaa kerran viikossa suunnilleen, ni kyl se ihan selvästi auttoi. Niinku mä ajattelin jotenki ihan toisella lailla, et jos se lapsi nyt jotain valittaa siinä, ni ei heti mee sit niiku hyökkäävästi puolustaa tai heti sano vastaan tai antaa sen vaan, et toisesta korvasta ohi tai silleen, et mä ite jotenki sitte jotakin lapsuuden tai jotaki vanhaa, et aina se tuli se tunne et on pakko puolustella ja sanoo se viimeinen sana, ni sen opin tosi hyvin just siellä, että sitä paljon käytiin siellä et voi olla hiljaa et ei tarvi ainaa sanoo sitä mitä ajattelee. (Sonja)

Niina sai perhehoidosta vinkin läheisneuvonpidon mahdollisuudesta, kun välit sijaisvanhempiin tulehtuivat sijoituksen aikana. Läheisneuvonpidon keskiössä on lapsi ja lapsen etu. Perhehoidossa läheisneuvonpidoille on tarvetta, kun aikuisten väliset konfliktit eivät palvele lapsen etua ja hyvinvointia. Läheisneuvonpidon periaatteita ovat dialogin käynnistäminen osallisten kesken, kaikkien osallisten kuuleminen avoimesti sekä tasavertaisuus keskustelussa. Läheisneuvonpidossa laaditaan tarkka asiakassuunnitelma, jota noudatetaan ja toteutumista seurataan sovitulla tavalla. Läheisneuvonpidon puheenjohtajana toimii koollekutsuja, joka on puolueeton sosiaalitoimeen sekä perheenjäseniin. Tärkeää on luottamus koollekutsujan ammattitaitoon ohjata ja rajata keskustelua. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2019.)

Siit varmaan tota perhehoidossa mainittiin, että tämmönen on ja kiinnostaisiko ja sit mä sain sen esitteen ja tutkin sitä ja soitin sinne ja – juttelin niinku sen ihmisen kanssa, joka sitä piti ja kävi meil kotona ja niinku oli todella todella hyvä tyyppi. Me saatiin tosi pitkä, me monta tuntii istuttiin ja me väännettiin sitä sopimusta ja sen jälkeen ni pää löi ihan tyhjää. (Niina)

Me kirjattiin ihan kaikki, ettei jatkossa tulisi riitaa näistä asioista. Ja sit se mikä siin oli tärkeintä oli se, että et me ei sotketa poikia siihen, et ku oli just näitä välillä et just ku puhun lapsen kaa puhelimesta, ni sijaisisä tulee siihen niin et sano äitilles et jotain. Me unohdettiin, että ollaan sisko ja veli, eikä lapsistaan riitelevä vanha aviopari. (Niina)

Petri koki perhehoidon psykologityöskentelyn negatiivisena asiana perheen jälleenyhdistämisen näkökulmasta. Petrin lapsi Niilo oli puhunut sijaisperheessä halustaan muuttaa isän luokse, minkä johdosta sosiaalityöntekijän aloitteesta Niilon ja sijaisperheen kiintymyssuhdetta alettiin tukemaan psykologin vastaanotolla. Isä koki, että työskentely

kohdistui sijaisperheeseen sen sijaan, että olisi tuettu isän ja pojan tilannetta kotiuttamisen mahdollistumiseksi.

Sosiaalityöntekijä otti yhteyttä heidän yksikkönsä psykologiin ja tilasi häneltä psykologisen lapsen tilanteen selvittäminen, ja lapsen ja sijaisperheen kiintymyssuhteen tukemisen. Niilo oli ilmeisesti puoli vuotta puhunut tästä mun luokse muuttamisesta ja mä oon tästä valittanu sosiaalityöntekijälle, ja hän totesi että nyt laiteetaan psykologi asialle, että saadaan lapsi kiintymään sijaisvanhempiin, koska hän haluaa muuttaa isän luokse asumaan. Ja minulle ei kerrottu mitään. Nyt alkaa oikeesti nyt kovilla ampumaan ja säkin varmaan ymmärrät, että minulta salassa aletaan lasta vieroittamaan minusta kiinnyttämällä hänet sijaisperheeseen. (Petri)

Petri koki koko sijaishuollon ajan, että häntä tai lasta ei kuunneltu eikä heille tarjottu tarvitsemiaan palveluita. Petri ei osannut nimetä sijoituksen ajalta perhehoidon palveluita, vaan niitä tarjottiin vasta, kun sosiaalityöntekijä oli tehnyt päätöksen pojan kotiuttamisesta.

6.2 Yhteistyön merkitys perhehoidossa

Yhteistyön suuri merkitys biologisen vanhemman, sijaisperheen sekä sosiaalityöntekijän välillä on kiistaton, kun tarkastellaan kokonaisvaltaisesti huostaanottoprosessin onnistumista ja varsinkin lapsen kotiutumisen mahdollistumista vanhemman luokse. Huostaanoton hetkellä ja välittömästi sen jälkeen sosiaalityöntekijä näyttäytyy vanhemmalle vihollisena, mikä johtaa ristiriitaisiin kohtaamisiin, kun perhehoito aloitetaan. Usein vanhemman luottamus sosiaalitoimeen on romuttunut jo ennen perhehoidon alkamista, minkä johdosta työskentely sosiaalityöntekijöiden puolelta tulisi olla sensitiivistä. Toisaalta taas vanhemman toiminta ja elämäntilanne ennen huostaanottoa voi olla este sosiaalityöntekijän luottamuksen rakentumiselle vanhempaa kohtaan. Olennaista olisi rakentaa luottamus kaikkien osapuolien kesken perhehoidon alkaessa. Luottamus on avaintekijä hyvän yhteistyön luomisessa, mutta sen rakentuminen on pitkä prosessi, joka vaatii aikaa ja tutustumista. Luottamuksen avulla päästään huostaanottotilanteesta eroon osapuolien välisistä ennakkokuuloista ja epävarmuuksista (Lindi 2018, 23). Pitkäsen (2011, 60–61) tutkimuksen mukaan luottamus sosiaalityöntekijän ja vanhemman välillä on tärkeää, mutta tärkeää on myös vanhemman, sosiaalityöntekijän sekä vanhemman muiden hoitotahojen välinen yhteisymmärrys ja kommunikointi eli moniammatillinen yhteistyö. Vanhempien muita hoitotahoja tässä tutkielmassa olivat päihdepalvelut, aikuissosiaalityö, terveydenhuollon palvelut, poliisi, vankila, seurakuntatyö sekä aikuissosiaalityö ja perheneuvola. Yhteistyön rakentamisessa on hyvä pitää keskiössä lapsi ja lapsen etu yhteistyössä. Huostaanotto ja sijoituksen jälkeen olennaista on lapsen kokemus siitä, että

molemmat vanhemmat antavat hänelle mahdollisuuden turvautua molempiin vanhempiin (Janhunen 2007, 38). Tämä vaatii yhteistyötä ja ymmärrystä vanhempien kesken.

6.2.1 Yhteistyö vanhemman ja sosiaalityöntekijän välillä

Lapsen kotiutumista edesauttava tekijä on vanhemman ja sosiaalityöntekijän välinen hyvä yhteistyö. Tutkielman sijoitukset kestivät neljästä seitsemään vuoteen, ja vain yhdellä vanhemmalla säilyi sama sosiaalityöntekijä koko sijoituksen ajan. Hyvän yhteistyön tekijöitä ovat luottamus, molempia osapuolia arvostava kohtaaminen, tavoitettavuus sekä hyvä ymmärrys puolin ja toisin. Kahdella vanhemmalla luottamus ja yhteistyö on rakentunut sosiaalityöntekijän kanssa pääosin hyvin. Matti kertoo, että sosiaalityöntekijän tavoitettavuus oli tärkeää yhteistyön ja luottamuksen rakentumisessa sijoituksen aikana:

Joo hyvä, et mun mielestä tää lastensuojelujuttu on mennyt ihan hyvin, että tietenkin ne muutama vaihtelu ne henkilökunnan vaihtelut, ja sitte se ettei saanu, mul oli se yks työntekijä, et jotenki sen kaa oli vaikeeta et sitä ei saanu ikinä kiinni mitenkään ja ei soiteltu takas. Voi olla et johtu siitäki et olin vankilassa, et tota jotenki oli vaikeeta et siin tais olla joku vähän aikaa välissä ja sit tuli tää nykyinen et jotenki se et sai kiinni ni se oli tosi tärkeetä. (Matti)

Joo kyl mul tuli hyvä luottamus et sille [sosiaalityöntekijälle, M.K.] mä oon ker-tonu kaikki mitä Millassa tapahtuu ja sillai niiku et ei tarttenu pelkää. Tai Milla kävi vuosi sitte, se kävi kokeilee kaks kertaa juomista tos syksyllä ja nehän mä ker-roin suoraan sosiaalityöntekijälle et näin on käynyt ja tota jotenki tuntu et oli sellanen luottamus et jotenki tuntu et mun pitää kertoa tai se on luonnollista kertoa sitte mitä on sattunu. (Matti)

Sonjalla on käynyt poikkeuksellinen tuuri, koska sama sosiaalityöntekijä on säilynyt koko sijoituksen ajan. Sonjan lapsen huostaanotto ei ollut tahdonvastainen, joten myös lähtökohta työskentelylle oli erilainen, kuin useimmissa tilanteissa, joissa vanhemmat vastustavat huostaanottoa. Lisäksi Sonja uskoo, että hänen oma käytöksensä sosiaalityöntekijää kohtaan edesauttoi yhteistyön onnistumista. Sonja kertoo yhteistyöstä seuraavaa:

Mun mielestä se oli kyllä ihan hyvä, mulla oli kyl sama työntekijä koko ajan —— silleen ihan mukava mun mielestä niinku ku ei mulla sillain ku mä en ollu mitenkään silleen hyökkäävä tai haukkuva tai siis sillene ihan normaalisti kommunikoin sen kanssa ni ei tullu mitään ongelmia sen kanssa. (Sonja)

Liisan ja Niinan kohdalla luottamus on rakentunut sosiaalityöntekijän kanssa vasta sijoituksen loppuvaiheessa, jolloin tärkeimpinä tekijöinä ovat olleet vanhemman kohtaaminen ihmisenä ja ymmärrys sijoitukseen tai vanhemmuuteen liittyvästä problematiikasta. Luottamuksen rakentumista on edesauttanut se, että sosiaalityöntekijä vaihtui sijoituksen edessä ja uusi sosiaalityöntekijä tullut uutena jo tulehtuneeseen tilanteeseen ja on arvioinut

sitä ulkopuolisen näkökulmasta. Vaikka sosiaalityöntekijän jatkuvassa vaihtuvuudessa on myös kielteisiä vaikutuksia huostaanoton sujumiselle, se voi tuoda tuoretta näkökulmaa. Sosiaalityöntekijän vaihtumisen negatiivisia vaikutuksia ovat asioiden edistymisen hidastuminen, yhteistyön rakentumisen vaikeutuminen sekä olemassa olevan luottamuksen uudelleenrakentamisen haasteet. Toisaalta taas sosiaalityöntekijän vaihtuminen merkitsee työntekijän tutustumista vanhempaan puhtaalta pöydältä, ja siten se voi tuoda esiin uusia ulottuvuuksia vanhemman elämässä, jolloin vanhempaa ei nähdä pelkästään tehtyjen virheiden valossa. Uuden työntekijän tulisi aina kriittisesti reflektoida edeltäjänsä työtä. (Gauffin 2012, 61–62.) Luottamuksen rakentuminen uuden työntekijän kanssa on Liisan ja Niinan kohdalla ollut juuri se tekijä, mikä on johtanut lopulta kotiuttamisen aloittamiseen. Liisa kertoo seuraavassa, miten uusi työntekijä vaikutti vanhemman tilanteeseen ja itseluottamukseen:

Et sillon oli jo taas vaihtunu työntekijä ja se alko vähän niinku ymmärtää tätä problematiikkaa. Mä oon tosi kiitollinen siitä viimesimmästä työntekijästä et se niiku se kohteli mua niiku ihmisenä, vitsi se tuntu hyvältä! Se niiku automaattisesti anto positiivista palautetta et mä oon niin ylpee miten sä oot hoitanu asiat, aaa ihanaa, mut kaiken noitten muitten jälkeen ni se oli ihanaa! (Liisa)

Liisan lisäksi myös Niina voimaantui tilanteessaan hyvistä kohtaamisista sosiaalihuollon kanssa. Asiakkaiden kohtaaminen tasavertaisina ihmisinä on tärkeä työkalu sosiaalityössä, jota työntekijöiden tulisi reflektoida työssään jatkuvasti.

Sosiaalityö on ihmisen persoonalla tehtävää työtä, jolloin aina henkilökemiat asiakkaan kanssa ei välttämättä toimi. Kun puhutaan ihmisten itsemääräämisoikeuksien rankasta rajoittamisesta, kuten sijaishuollossa joudutaan tekemään, on tärkeää, että sosiaalityöntekijöillä on empatiakykyä ja kykyä avoimeen kohtaamiseen asiakkaan kanssa. Tutkimuksessa kolmen vanhemman kohdalla oli selvästi havaittavissa totaalista luottamuspulaa sosiaalityöntekijöihin, jolloin luottamus on lähtenyt väärään suuntaan lastensuojelun avoimuuden työskentelyn aikana jo ennen sijoitusta tai sijaishuollon alkamista perhehoidossa. Luottamus oli vähäistä tai sitä ei ollut ollenkaan havaittavissa kummallakaan osapuolella. Lapsen hyvinvointi on usein riippuvainen vanhemman hyvinvoinnista myös huostaanoton jälkeen, joten sosiaalityöntekijän tuki vanhemmalle on olennainen tekijä perheen hyvinvoinnin ja jälleenyhdistämisen edistämiseksi. Vanhempi voi tuntea sosiaalityöntekijää kohtaan vihaa, katkeruutta ja pettymystä huostaanotosta johtuen (Gauffin 2012, 63). Petrillä oli koko sijoituksen ajan vaikea luottaa sosiaalityöntekijöihin, koska kokemukset aikaisemmista kohtaamisista olivat epäkunnioittavia häntä kohtaan. Petri koki

syyllistämistä sosiaalityöntekijöiden puolelta, jota hän ei ollut mielestään ansainnut. Petri kuvailee luottamuspulaansa seuraavasti:

Nii se on tosi hurjaa, siis mul on täydellinen luottamuksen puute sosiaalityöntekijöihin, täydellinen, ja nimenomaan näissä huostassapito asioissa — et aina niissä keskusteluissa käy ilmi et ne ei oo tehny mitään väärin, ei mitään väärin, ni mulla on menny täysluottamus niihin ja ku mä ajattelen sitä, et jos on oikeesti kriisivanhempi, jolla on päihdeongelma et hupsista et mitenkähän niille mahtaa käydä. (Petri)

Vanhempien kertomuksissa sosiaalityöntekijöillä oli ollut epäoikeudenmukaista ja epämääräistä tulkintaa vanhempien elämäntilanteesta, jotka myös kirjattiin sosiaalityön asiakirjoihin. Niina kertoo, ettei virheellisiä kirjauksia koskaan korjattu toistuvista pyynnöistä huolimatta. Asiakirjalain (L621/1999, §12) mukaan vanhemmalla on oikeus nähdä itseään koskevat asiakirjat sekä pyytää kirjauksiin korjauksia tapauksissa, jolloin kirjaukset eivät ole asianosaisen mukaan totuudenmukaisia. Virheelliset kirjaukset voivat johtaa siihen, että työntekijän vaihtuessa tehdään kirjausten perusteella virheellinen tulkinta vanhemmasta, jolloin kohtaaminen vanhemman ja työntekijän välillä ei välttämättä perustu faktoihin. Petri koki mielestään vääryyttä, koska huostaanoton syitä olivat äidin päihde- ja mielenterveysongelmat, joiden takia Petri erosi äidistä heti huostaanoton jälkeen. Petri kertoo, ettei häntä kohdattu yksilöllisesti perhehoidossa ja perättömiä asioita kirjattiin asiakirjoihin.

Mä aloin miettii että nyt tää ei mee ihan niinku normaalisti et nyt tässä aletaan niinku solvaamaan ja panettelemaan ja perättömiä puhunmaan niinku tavallisesta kunnollisesta aikuisesta — mä varmasti kerroin kotiutuksen aloittaneelle sosiaalityöntekijälle tän varmasti myöhemmin, että koska tää toiminta sun edeltäjien taholta on niin pöyristyttävää, mä oon aina joutunu odottamaan sitä pahinta. (Petri)

Sosiaalityöntekijällä tulee olla myös harkintakykyä ja tilannetajua, kun työskennellään lapsen ja vanhempien kanssa. Liisan tarinassa ensimmäinen sosiaalityöntekijä ei osoittanut näitä taitoja, vaan vaaransi jopa Liisan hengen toimillaan. Lisäksi kohtelu oli vanhemman mielestä ala-arvoista sekä vastoin lakia. Huonon vanhemman leima vaikeutti Liisaa taistelemaan oikeuksiensa puolesta, ja syyllisyys ja häpeä sai hänet alistumaan rooliinsa huostaanoton aikana. Liisa kertoo kokemuksistaan sosiaalitoimen kanssa seuraavaa:

Sillon tosiaan ku Lilja joutu perheeseen ja mul sattui et mun eka sosiaalityöntekijä [perhehoidossa/M.K.], mä en koskaan unohda häntä, se jotenki niiku Liljan isä oli silloin vankilassa ja se oli kans niiku et hän halua, hän halua ja näin ja sit se tilanne meni jotenki sillai, että mä olin hoidossa ja isä oli vankilassa, ja katto tilanteen

sillai tää sossu, että isä olis niiku se mahdollinen, jolle lapsi kotiutetaan sitte joskus ja kävi tämmösii tilanteita et mä olin sellasessa yhteisöasumisessa ja se on ehdottomasti päihteen, mä näin isää sitte tota ja se anto mulle jotain bentzoja et syö nää et, vinkvink, ja mä siitä sitte ilmotin lastensuojelulle et tällanen tilanne ni tää lastensuojelun työntekijä, mä puhuin sen kans puhelimesta, ni se soitti suoraan isälle sen jälkeen, jonka jälkeen isä soittaa mulle ja uhkailee mua. (Liisa)

Liisa on kokenut myös uhkailua sosiaalityöntekijän puolesta, ja kokee sosiaalityöntekijöiden toiminnan pöyristyttävänä ja epäoikeudenmukaisena. Liisan kertoo kokemuksistaan seuraavissa katkelmissa:

Me oltiin palaverissa, et mä haen [huostaanoton purkua, M.K.] ni tää sosiaalityöntekijä sano mulle, että jos sä haet huostaanoton purkuu, ni me tehdään niin et me katkastaan teidän tapaamiset puoleks vuodeks. sit se viel hymyili viel silleen ivallisesti. (Liisa)

Siis näit ku puhuu ni kuulostaa oikeesti et mä vetäisin omasta hatusta näit juttui, ne tuntuu niin uskomattomilta, mut ilmeisesti ne jostain syystä halus pitää Liljan siellä perheessä, ja sillonhan mä peräännyin, ku mä aattelin et mä en nää Liljaa puoleen vuoteen, et se syyllisyys ja häpeä sai mut jotenki nii niiku nöyristelemään et mä otin ton kaiken niiku. Emmä tiä mitä olis tapahtunu, jos mä olisin tehny siit sossusta valituksen, varmaan se ois osunu mun nilkkaan se. (Liisa)

Gauffinin (2012, 69) tutkimuksen mukaan vanhemman on vaikea suhtautua sosiaalityöntekijään, koska vanhempien kokemuksen mukaan sosiaalityöntekijä saa toimia kuten halua rajoittaen samalla ankarasti vanhemman itsemääräämisoikeutta. Kielteisiä tunteita sosiaalityöntekijöitä kohtaan nousee myös, jos vanhempi kokee sosiaalityöntekijän kohtelun olevan syyllistävää ja alistavaa, tai jos vanhemman ja lapsen välistä suhdetta ei tueta. Vanhemman osallisuus ja vaikutusmahdollisuuksien lisääminen huostaanotto-tilanteessa vähentää negatiivisia kokemuksia sijaishuollosta. Lisäksi sosiaalityöntekijältä odotetaan oikeudenmukaisuutta ja objektiivisuutta, mitä kolmessa tapauksessa viidestä ei tässä tutkimuksessa ollut havaittavissa.

6.2.2 Yhteistyö vanhemman ja sijaisperheen välillä

Biologisten vanhempien ja sijaisvanhempien suhtautuminen toisiinsa on usein sijoituksen luonteesta johtuen konfliktiherkkää. Sijaisvanhemmat haluavat auttaa lasta vaikeassa tilanteessa ja ovat tiiviissä yhteistyössä sosiaalitoimen kanssa, jolloin vanhempi kokee heidät vihollisina ja vanhemman kriisi voi purkautua sijaisvanhempiin. Toisaalta taas sijaisvanhempien suhtautumisen lähtökohta biologisiin vanhempiin voi olla hyvinkin negatiivinen huostaanottoon johtaneiden virheiden ja vanhemman elämäntilanteen takia. Hyvä yhteistyö ja yhteiset näkemykset kasvatuksessa sijoituksen alusta saakka ovat yksi

sijoituksen onnistumista edistävä tekijä. Hiltunen (2015, 186) toteaa tutkimuksessaan, että hyvä yhteistyö sijaisvanhempien kanssa on äitejä voimaannuttava tekijä ja vahvistaa äitiyttä sekä osallisuuden tunnetta sijoituksen aikana. Yhteistyö biologisten vanhempien kanssa on todettu olevan yksi vaikeimmista sijaisvanhempien tehtävistä, koska sijaisvanhempien voi olla vaikea ymmärtää biologisen vanhemman elämäntilannetta ja siten vaikea kohdata vanhempaa ihmisenä.

Tässä tutkimuksessa yksikään lapsista ei ollut joutunut vaihtamaan sijoituspaikkaa kesken sijoituksen. Kahdella vanhemmalla yhteistyö oli hyvää ja kommunikaatio toimi, kun taas kolmella vanhemmalla tilanne oli päinvastainen. Matti kertoo, että yhteistyö oli hyvää sijaisperheen kanssa ja hän vieraili usein myös perheen luona. Arvostus sijaisperheen ja Matin välillä oli läsnä, vaikka Matin elämäntilanne oli vaikea sijoituksen alussa. Myös Sonja kertoo sijaisperheen olleen hyvä lapselle ja heidän perheen tilanteelle. Tärkeää oli taito kommunikoida. Sonja kertoo sijaisperheestä seuraavaa:

Tota se oli silleen niinku tavallaan vähän erilainen perhe mut sitte tota varmaan meille tota ihan semmonen hyvä. (Sonja)

Joo siis se oli aika hyvin sillai et joustavasti, et tokihan siinä oli jollain lailla linjattu siinä päätöksessä, mut pystyttiin hyvin sen kans sopimaan niitä keskenään ni meillä oli hyvät välit et pystyttiin sopimaan ja sitte aina ku oli joku asia mikä piti hoitaa ni soittaa. (Sonja)

Tärkeänä yhteistyön välineenä vanhemmat näkivät arkisen yhteydenpidon. Jaettu vanhemmuus sujuu paremmin, kun kommunikaatio on avointa ja vanhempi on tietoinen lapsen arjesta (Pitkänen 2011, 81). Myös joustavuus näyttäytyi tärkeänä vanhemmille, vaikka pientä, mutta tervettä etäisyyttä vanhempien ja sijaisvanhempien välillä oli nähtävissä. Matti kertoo, että luottamus on ollut molemminpuolista isän ja sijaisvanhempien välillä:

Mul on ollu ollu ihan hyvät välit niihin. Ne on tehny tota tai siis sillai mä en sen tarkemmin kyselly et mitä ne on siel tehny. Et sit välillä Riitta eli Millan äiti ja sit Millan mummo, ni nehän oli vastaan niitä sit aina välillä et siel on sitä ja tätä, mut mun mielestä ne on hoitanu hyvin ja Millaki on kertonu et siel vähän on ollu jotain, mut missä perheessä ei ois et tota jotenki mä ainaki tykkäsin niistä ja tykkään edelleen. (Matti)

Joo me oltiin kuitenkin aika etäisi toisiimme, mut kuitenkin sit joissain asioissa, sit Millalla oli ollu siellä sijaisperheessä, et se oli siellä näpistäny muitten rahaa ja ostanu karkkii ja tällasta ni se äiti soitti sieltä et voisitsä puhuu Millan kanssa, kaikkii tommosia pikkujuttuja. (Matti)

Matti koki, että hänen läsnäololla on merkitystä lapsen elämässä ja kasvatuksessa. Tärkeää yhteistyössä on arvostus toisia kohtaan ja biologisen vanhempien mielipiteiden huomioon ottaminen lapsen elämään liittyvissä kysymyksissä, vaikka päävastuu lapsen arjen kasvatuksessa onkin sijaisvanhemmilla (Hiltunen 2015, 188).

Ristiriitaista perhehoidossa lapselle on biologisen vanhemman roolin säilyttäminen lapsen elämässä, mutta toisaalta lapsen turvallinen kiintyminen sijaisperheeseen. Perhesijoituksessa on tyypillistä, että sijaisvanhempien motiivit hankkia sijaislapsia ovat erilaisia. Esimerkiksi Mikkelsonin (2015) pro gradu -tutkielmasta selviää, että tutkittavilla sijaisperheillä esiintyi kolmea eri motiivia ottaa sijaislapsia, ja yleisimpänä syynä oli sijaisvanhempien lapsettomuus ja auttamisen halu. Motiiveista riippumatta kaikki sijaisvanhemmat käyvät kunnan tai järjestön sijaisvanhemmille tarkoitetun valmennuksen, jonka jälkeen heidät voidaan hyväksyä sijaisperheiksi. Valmennuksessa selvitetään parisuhteen ja muiden perhesuhteiden laatua, sijaisperheen kykyä ongelmanratkaisuun sekä korostetaan vanhemman ja sijaisvanhempien yhteistyön tärkeyttä. Jokainen sijoitettu lapsi tuo mukanaan sijaisperheeseen kokemuksensa biologisen perheen arjesta, ja sijaisperheen tehtävänä on tarjota usein traumatisoituneelle lapselle mahdollisimman turvallinen ja rytmitetty arki. Tähän liittyy myös biologisten vanhempien ja suvun ottaminen mukaan sijaisperheen arkeen. Monessa tapauksessa sijaisperheen ja vanhempien yhteistyö ei automaattisesti lähde toimimaan, joten heti sijoituksen alussa on tärkeää tukea ja kannustaa lapsen elämässä olevien aikuisten välistä vuorovaikutusta. Yhteistyön puutteen vaikutukset heijastavat usein lapseen, jonka seurauksena jo suuren muutoksen läpikäynyt lapsi kärsii lojaliteettiristiriidasta. Lapsi joutuu tilanteeseen, jossa hän pohtii, milloin tulee olla lojaali sijaisvanhemmille ja milloin vanhemmalle.

Hyvä yhteistyö tai sen puute voi olla lapsen kotiuttamiseen positiivisesti tai negatiivisesti vaikuttava tekijä. Liisan tapauksessa yhteistyö sijaisvanhempien kanssa oli vaikeaa sijoituksen alusta saakka. Liisa koki, että sijaisvanhemmat halusivat vaikeuttaa hänen ja lapsen yhteydenpitoa, ja lopulta selvisikin sijaisvanhempien halu ja tavoite adoptoida lapsi. Sosiaalityöntekijät eivät puuttuneet biologisten ja sijaisvanhempien väleihin, vaan tyytyivät katsomaan vierestä pitkään jatkunutta riitelyä. Riitely vanhempien kesken äityi jopa niin pahaksi, että lapsen etu oli sijaisvanhempien osalta toissijainen asia. Liisa kertoo seuraavaa:

Niil oli adoptoituja lapsia et niil niiku vääristy se ajatusmaailma siitä, tai ne niin paljon paino mua alas ja muistutettiin siitä et sä oot mokannu ja näin, että vuosien saatossa ja ajan kuluessa mä aloin jopa ajattelee et Liljan on parempi elää lopuelämä siellä. Ja mulle sanottiin täällä [perhehoidossa, M.K], että ootsä ajatellu

ikinä et sun lapsi ei ikinä kotiutuis. Ja koko aika mun sydän sano, et tottakai mä haluun mun lapsen takas, korjata sen mitä on korjattavissa, mut se niiku vuosia jatkuneen ihmisen alaslyönnin jälkeen ni se sai aikaan sen et mä aloin ajattelee niin. Mut onneks se perheen äiti muutti sen yhdellä puhelulla, missä se alko haukkumana mua taas vaihteeks ni sillon mä tajusin et mun lapsi on ollut täysin väärässä paikassa, jos tällanen ihminen on siel äitinä, joka kohtelee Liljan biologista äitii näin.

Nii mun piti sanoo viel siitä huostaanoton purusta vielä, että psykologihan teki semmosen päätöksen, mä olin alottanu traumaterapian just sillon, et Lilja kotiutettasiin vasta vuoden päästä eli se olis kotiutettu vasta nyt 2017 kesällä, mutta tämä perhe, ne oli pakannu Liljan kamat valmiiks, ku ne toi ne toi Liljan yheks viikonlopuks, ni ne toi Liljan kamat ja ne ilmotti et tää oli tässä, ne suuttu niin paljon. Ne löi välit Liljaan poikki, ku mä hain Liljan sieltä viimesen kerran, ne sano 'heippa Lilja et toivottavasti ei ehkä nähdä enää ikinä'. (Liisa)

Liisa päätti hakea huostaanoton purkua, kun sijaisvanhempien kohtelu Liisaa kohtaan oli äitynyt pahimmilleen. Liisan lapsi Lilja oli ollut kotiutuksen alkaessa sijaisperheessä viisi vuotta, mikä ei vaikuttanut merkitsevän käytöksen perusteella sijaisperheelle paljoa. Lapsen kotiuttaminen voi olla vaikea tilanne emotionaalisesti sijaisperheelle, mutta kotiuttamisen mahdollisuus sijaishuollossa on aina olemassa, ja siihen tulisi pyrkiä kaikissa sijoituksissa. Myös lastensuojelulaissa (L417/2007) korostetaan sijaishuollon väliaikaisuutta ja tavoitetta biologisen perheen jälleenyhdistämiseen, joten kotiutuksen mahdollisuutta tulisi myös korostaa sijaisperheiden koulutuksessa.

Yhden vanhemman lapset olivat sijoitettuna läheisverkostoperheeseen, jolloin sijaisperheenä toimi vanhemman veljen perhe. Läheisverkostosijoitukset voivat olla hankalia jo olemassa olevien sukulaisuussuhteiden ja perhehistorian takia. Vaikka sukulaissijoituksissa on hyviä puolia, sijoituksen onnistuminen vaatii sukulaissijaisvanhemmilta kykyä luoda realistinen ja oikeanlainen tunneside biologisiin vanhempiin sekä pyrkiä luomaan luonnollinen vuorovaikutussuhde suvun kaikkiin osapuoliin (Lavonius 2014, 13). Niina kertoo, että välit veljen perheeseen tulehtuivat sijoituksen alkaessa kasvatuksellisten risiiriitojen takia.

Tää tapahtuma sotki kyl meidän välit. Et riitaa ja rankkoja keskusteluja kasvatuksellisista asioista ja rangaistuksista ja kaikesta näistä, ja heidän piti todistaa, kun ovat tehneet [lastensuojelu, M.K] ilmoituksen et sit listattiin tapaamisissa asioita, ku mä menin sinne ni et 'Niina ei ikinä käyttäny poikia hammaslääkärissä' ja tyyliin tämmösiä ja mä olin et ei pidä paikkaansa ja tota ihan kuule voi hammaslääkäristä pyytää tiedot et lapset ovat todellaki käyneet hammaslääkärissä. (Niina)

Vaikka Niinan veli oli ollut hänen tukenaan koko lasten elämän ajan, vuorovaikutus muuttui lasten muuttaessa veljen perheeseen. Suhde veljeen oli koko sijoituksen ajan

hankala, mutta sijaisvanhempien ja vanhemman välit muuttuivat aikaisemmin mainitsemani läheisneuvonpidon avulla, jolloin fokus siirtyi jälleen lapseen ja heidän tarpeisiinsa.

Jos lapsen läheisten vanhempien yhteistyö ei toimi, usein lapsi tapaa vanhempansa perhehoidon järjestämässä tapaamispaikassa. Tutkittavassa kunnassa tapaamispaikka järjestettiin kunnalle ostopalveluna, jolloin tapaamista ohjaavat alan ammattilaiset erillisissä tiloissa. Petrin kohdalla se tarkoitti sitä, että hän tapasi sijaisvanhempia vain lapsen asiakassuunnitelman neuvotteluissa, koska sijaisvanhempien toiveesta he eivät kohdanneet edes lasta viedessä tai hakiessa tapaamispaikassa.

Haastattelija: kävitsä siis siellä perheessä vai–

Vanhempi: ei kun aina tapaamispaikan kautta ja sijaisvanhemmat toi aina lapsen eri ovesta, kun minä sen hain ja en tiiä onko toi normaali käytäntö...

Haastattelija: no ei ainakaan tue sitä teijän välistä yhteistyötä

Vaikka sijaisperheen ja vanhemman keskinäiset välit olisivatkin tulehtuneet, lapselle on turvattu yhteydenpito biologisten vanhempien kanssa (L417/2007 § 54). Ristiriitaisia tilanteita syntyy, kun lapsen asioista vastaavilla aikuisilla on eriävät näkemykset siitä, mikä on lapsen etu, kun pohditaan tapaamiskäytänteitä. Kähkösen (1991, 57) tutkimuksen mukaan olennaista yhteydenpidon säännöllisyyden kannalta on sijoituksen aikaisen sosiaalityön pyrkimykseen biologisen vanhemman kuntoutumiseen siten, että lapsi on mahdollista kotiuttaa. Tämän tulisi olla jokaisen sijoituksen lähtökohta.

6.3 Kriisistä selviytyminen

Huostaanotto on aina suuri muutos perheelle, joka tarkoittaa kriisiä niin vanhemmalle kuin lapsellekin. Lapsi joutuu pois ympäristöstä, jossa hän on aina elänyt ja joutuu opettelemaan uuden perheen tavat ja säännöt. Lisäksi haasteellista on kiintymyssuhteen luominen sekä biologisten vanhempien läsnäolo sijoituksen aikana. Lapsi saattaa tuntea syyllisyyttä huostaanoton johdosta sekä kantaa huolta vanhemmista ja sisaruksista, jotka ovat jääneet kotiin tai sijoitettu toisaalle. Vanhemmille lapsen pois ottaminen on maailmaa järjestyttävä kokemus, jota ei voi ymmärtää ilman omakohtaista kokemusta. Toisaalta taas vanhempi saattaa kokea, että huostaanotto on ratkaisu perheen ongelmiin ja pysäytys perheen tilanteen parantamiseksi. Emotionaalisesti kuitenkin kokemus on traumaattinen ja voimakkaita syyllisyyden tunteita herättävä. (Pitkänen 2011, 71–72.)

Cullbergin (1974) kriisiteorian mukaan, kriisin ensimmäinen vaihe on shokki, jota seuraa reaktiovaihe defensesseineen, korjaamisvaihe sekä uudelleen suuntautumisen vaihe. Näitä vaihteita on havaittavissa myös tutkimuksen vanhempien tilanteissa, joita seuraavassa

luvussa esitellään kriisikokemuksen ja kriisistä selviytymisen avulla. Keskiössä ovat ne tapahtumat vanhemman elämässä, jotka ovat edistäneet kriisistä selviytymistä.

6.3.1 Huostaanotto kriisikokemuksena

Huostaanoton jälkeinen kriisi on vanhempien kertomuksien mukaan kokemuksena hyvin kokonaisvaltainen. Traumaperäinen kriisi on tuskallinen kokemus, joka voi parhaimmillaan johtaa ihmisen ymmärryksen kasvamiseen hänen omista voimavaroistaan, tai pahimmillaan se voi päätyä katkeroitumiseen ja itsestään vieraantumiseen (Cullberg 2012, 119). Cullberg (2012, 19) määrittelee traumaattiseksi kriisiksi tapahtumat, jotka uhkaavat henkilön fyysistä olemista, sosiaalista identiteettiä ja turvallisuutta sekä hänen itsemääräämisoikeuttaan radikaalisti. Tämän takia myös huostaanotto voidaan luokitella traumaattiseksi kriisiksi. Kun huostaanotto tapahtuu, vanhempi joutuu käymään läpi paljon erilaisia tunteita, kuten syyllisyyttä, katkeruutta ja vihaa. Lisäksi shokkivaiheeseen kuuluu vahvasti tiedon vastaanottamisen vaikeus sekä vanhemman mahdollisten ongelmien eskaloituminen edelleen. Jokainen kokee huostaanoton eri tavoin, mutta tutkimuksen vanhempien kriisikokemuksissa esiintyi yhtäläisyyksiä. Huostaanoton tapahtuessa vanhemman kriisi on shokkivaiheessa, jolloin tilanne näyttäytyy vanhemmalle kaoottisena ja tilannetta on usein vaikea muistaa jälkikäteen. Kriisin alkaessa ihminen voi pahimmillaan olla itsetuhoinen tai vaipua entistä syvempään päihteidenkäyttöön. Huostaanoton jälkeen Niinan ongelmat kasaantuivat edelleen, mikä johti itsetuhoisten ajatusten syntymiseen. Lisäksi Niinan surureaktio näkyi myös psykosomaattisena oireina eli ruokahalun menettämisenä, joka on shokkivaiheen yleinen reaktio. Niina kuvaa hyvin kriisin shokkivaiheen tapahtumia, "pimennossa" olevaa vaihetta, jonka päätteeksi hän otti itse yhteyttä kriisipäivystykseen:

Sillon ku pojat vietiin, ni mä en varmaan kahteen viikkoon ollu kotona, vaan mun ystävän luona, joka pakotti mut välillä ees yrittää syömistä ja maalis-huhti-toukokuu on silleen niinku aika pimennossa. Sen voin sanoa, että alkoholia meni ja paljon. Vapun aatonaattona soitin päivystykseen. Sinä päivänä oli tehty se lopullinen sijoituspäätös ja mun miesystävä jätti mut sinä päivänä ja sitte mun pomo soitti ja sano että heidän pitää irtisanoo. Mut sit pomo soittiki sit jonkun päivän päästä uudestaan sanoki että ei me irtisanotakaan sua koska oli se se masennus. Mä sit sinä päivänä kerroin mun pomolle et mitä meidän perheessä oli tapahtunu. Ni sinä iltana mä soitin sitte päivystykseen, että tulkaa hakemaan mut pois täältä...istuin veitsi kädessä olohuoneessa... mut emmä tiä mikä siihen tai kuitenkin lapset on koko niinku mun elämän suola ni sieltä se vaan sitte... emmä voinu antaa periks (Niina)

Kylhän mä sillon psykologille sen sit sanoin, että ehkä mä en sen takia tavallaan niinku tarpeeks tapellu sen puolesta, että lapset olisi päässy nopeemmin kotiin, että mä olin myös siinä vaiheessa sitte ja varsinki sitte ku ne oltiin viety pois ni mä olin

niinku mä olin niin hajalla et tavallaan silleen hassuu että et lasten pois vieminen hajotti mua enemmän jopa niin että mä en olis välttämättä pystynyt ottaa lapsii heti kotiin. (Niina)

Lopulta Niina palasi miesystävän kanssa takaisin yhteen, mutta Niina kertoo miesystävän olleen myös hyvin hämmentynyt huostaanoton jälkeen. Niina kuvaa huostaanoton seurauksia läheisen ihmisen kokemana näin:

Ja kylhän mun, mähän siis palasin sit sen mun miesystävän kanssa takas yhteen joka jätti mut sinä päivänä, se mun miesystävähän sano sitä, että se oli ihan hirveen vihanen tästä asiasta, että ne ajo sut siihen pisteeseen, että mikä kuva susta oli annettu ilmotusten perusteella mikä ei vastannu totuutta niin sitte sut ajettiin siihen pisteeseen et sust tuli sellanen, joka vastas sitä kuvausta. (Niina)

Sonjan perheen tilanne oli kriisin kannalta helpompi käsitellä, koska huostaanotto oli kaikkien yhteinen päätös, eikä Sonjalla ollut huostaanoton taustalla päihde- tai mielenterveysongelmaa. Silti Sonja kuvaa kriisiä tilaksi, jossa neuvottomuus ja tyhjyyden tunne sisällä on voimakasta. Sonja kuvaa huostaanoton tuomaa häpeää ja yksinäisyyttä, joka jää usein vanhemman yksityiseksi asiaksi. Asiasta ei voinut puhua esimerkiksi työpaikalla, vaikka huostaanottoon oli päädytty yksimielisesti.

Kyl se oli niinku semmonen tosi vaikee paikka ja sit ku niinku oli et mitähän tässä nyt sitte et mikä kiinnostaa ja sillee — ja se just että alussa on se jonkunlainen kriisi ku tuntu että itku tulee ihan joka välissä ja sitte tota et just mikään ei kiinnosta ja miten saa ittensä sängystä ylös et mul oli semmonen et oli pakko nousta ku oli se pienempi poika siinä mut sit jos tosiaan olis ollu yksin ni kuinka sitä ois romahtanu ihan et se ei todellakaan ollu kiva ja sit oli hankala puhuu siitä. (Sonja)

Huostaanotto kokemuksena näyttäytyi järkyttävimpänä tapahtumana vanhempien elämässä. Haastatteluiden hetkellä edelleen muutama vuosi huostaanoton purkamisen jälkeen nostattaa pintaan surua, vihaa ja epäoikeudenmukaisuuden tunteita. Petrin lapsi sijoitettiin aluksi kiireellisesti vastaanottoperheeseen, jonka jälkeen heille tarjottiin perhekuntoutusta neljän viikon laitospaikkana. Petri kertoo kokemuksistaan, kun lapsi päätettiin kuitenkin sijoittaa pitkäaikaiseen perhehoitoon perhekuntoutuksen jälkeen sekä haastatteluhetkellä nousevista tunteistaan:

Ja siitä alkaen mulle tuli sellanen tunne et tää homma ei meekään normaalisti niinku laki sanoo et mitäköhän täs oikeestaan ees tapahtuu. Tuli sellanen epämielinen tunne ja pelko siitä, että koska huostaanotto oli järjestyttävvin kokemus ikinä mun elämässäni ni tämän tuntu siltä et putos uus pommi et jumankauta onks tää joku pysyvä juttu koska viranomaisen värentää tapahtuneita tosiasioita. (Petri)

Ja nyt ku mä mietin, kun tässä ollaan puoltoista vuotta oltu takasin normaalissa elämässä, että ne kiihtyneet tunteet tulee takasin ja mä mietin et tollasessa mielen-tilassa mä olin vuosikautia, että mä olin koko aika taistelumoodissa. (Petri)

Petrin kriisireaktio purkautui taisteluasenteena sosiaaliviranomaisia ja koko huostaanot-toprosessia vastaan. Petrin tilanteessa voidaan puhua, että kriisi auttoi häntä edelleen taistelemaan perheensä oikeuksien puolesta, ja kriisi toi Petrille voimavaroja, jotka auttoivat häntä taistelussa.

Yksinäisyys ja yksin jääminen huostaanoton jälkeen kriisin yhtenä muotona toistui vanhempien puheessa, mikä vahvistaa Pitkäsen (2011) ja Hiltusen (2015) tutkimusten tuloksia, joissa ilmeni vanhempien saaman tuen puutteita ja yksin jäämistä huostaanoton jälkeen. Hiltunen (2015, 133) toteaa väitöskirjassaan, että vanhemmat jäävät vaille tukea yksin selviytymään huostaanoton aiheuttamista kokemuksistaan. Vanhemmat kaipaavat huostaanoton jälkeen lohdutusta, kannustusta ja keskusteluapua sekä sosiaalitoimelta, että läheisiltään. Hiltusen (2015, 58) mukaan ongelmallista vanhemman yksin jäämisessä on se, että lasten sijoituksen alkaessa vanhemmalle jää liikaa aikaa ja tilaa, jolloin ajatukset pysyvät lapsessa, eivätkä ne pääse kehittymään esimerkiksi oman elämän haltuun ottamisen suuntaan. Petri kiteyttää yhteen lauseeseen tunteensa huostaanotosta: *Siinä jää yksin, aina jää yksin*. Liisa kertoo yksin jäämisen kokemuksistaan seuraavaa:

Kaheksan vuotta sitten ja tota mä olin tosi yksin se oli niinku kamalin asia mitä mä oon kokenu, puhelin soi ja sit se lapsi viedään ja mä menin sinne vastaanottokotiin ja mä olin ihan jäässä et pää jäässä et en pystyny lopettaa käyttämistä. sain kuitenkin käydä siellä et ollu niin päihtynyt niiku ulospäin että ne ois sanonu et nou nou. (Liisa)

Pitkäsen (2011) tutkimuksessa korostuu ammatillisen työskentelyn puute ja vanhemmalle tarjottujen palveluiden tavoitettavuuden vaikeus. Hänen tutkimuksessaan haastateltavat vanhemmat kertovat, että epätietoisuus siitä, minkälaista tukea lastensuojelusta on saatavissa, hidasti tuen piiriin hakeutumista. Toki vanhemmat toivat esille myös lastensuojelun toimivia palveluita, mutta yksin jäämisen tunne huostaanoton jälkeen korostui, kun vanhempaan suoraan kohdistuneita tukimuotoja oli vain vähän. Sosiaalityöntekijä näyttäytyi etäisenä vanhemmalle eikä yhteistyö vanhemman kanssa oli vähäistä kriisikokemukseen ja vanhemman vaikeaan tilanteeseen nähden. Vanhempien kuntoutumisen tukemisen koordinoinnin ja toteuttamisen vastuunjako sijoituksen aikaisessa sosiaalityössä jäi vanhemmille epäselväksi. (Mt., 49–59.)

6.3.2 Kriisistä selviytymisen avaimet

Kysyin haastatteluissa vanhemmilta, mitkä asiat ovat auttaneet heitä selviytymään huostaanoton aiheuttamasta kriisistä. Selviytymisen avaimia vanhemmille oli terapia, luottamus sosiaalityöntekijään, vertaistuki, muiden hoitotahojen tuki sekä vanhemman oma tahdonvoima ja rakkaus lasta kohtaan. Arjen palautuminen normaaliksi perhearjeksi huostaanoton purkamisen jälkeen näyttäytyi osalle vanhemmista viimeisenä eheyttävänä kokemuksena ja selviytymisen sinettinä.

Tutkielmani vanhemmat kokivat terapian suurena apuna kriisistä selviytymiseen. Huostaanoton alussa vanhemmilla esiintyi myös tuen vastaanottamisen vaikeutta, mikä on Hil-tusen (2015, 135) tutkimuksessakin todettu reaktio. Tuen vastaanottamisen vaikeus voi liittyä perheen yksityisyyden ja vanhemmuuden puutteellisuuden avaamiseen tuen antajalle, jolloin kaikki perheen sisäiset asiat annetaan toisen ihmisen arvioitavaksi. Tuen hakemiseen ja vastaanottamiseen voi mennä aikaa, eikä tuki siten ole välittömästi huostaanoton jälkeen mahdollista. Olennaista on tuen tarjoamisen oikea-aikaisuus. Terapian aloittaminen perhehoidon psykologilla oli Niinalle tärkeä etappi, koska sen avulla myös sosiaalityöntekijä pystyi ymmärtämään Niinan problematiikkaa muun muassa perhehoidon kokouksissa. Niina pystyi siten uudelleenrakentaa luottamusta sosiaalityöntekijään. Niina kertoo kokemuksistaan seuraavaa:

Sit jossain vaiheessahan mä alotin sen terapian, et terapiastahan oli sit tosi paljon apua ja ja sit oppi niinku pikkasen luottaa sosiaalityöntekijäänsä et mä olin välil vähä örmyn olonen nois tapaamisissa, piirtelin vaan jotain kukkasia ja se kirjataan niihin papereihin et äiti ei äiti on tällainen tai tollainen. Mut et sit mä niinku sanoin siitän, että mä kerroin sosiaalityöntekijälleki et mulla on paniikkihäiriö et kyllähän se et ollaan tapaamisissa ja kädet tärisee ni ei tarkota sitä et mul on krapula vaik mul on paniikkihäiriö. Et sen takii mä välil piirtelen niitä kukkasia. (Niina)

Jos mä en ois käynyt ota psykologin kaa niit keskusteluja ni mä en ois varmaan kyennyt tekee tätä [haastattelua, M.K] tai sitten tästä ois tullu semmonen ni itkuvirsi, syytösten tulva. (Niina)

Sonjan nuorempi lapsi oli vanhemman lapsen sijoituksen aikana kotona, jolloin avohuollon perhetyö jatkui sijoituksen aikana. Kun perhe siirtyy avohuollosta sijaishuoltoon, aloitettu perhetyö päättyy. Kuitenkin monelle perheelle olisi hyödyllistä jatkaa perhetyötä vielä sijoituksen aikanakin (Laitila 2013, 96). Sonja kertoo myös saaneensa avohuollon kautta myös itselleen terapian, mikä auttoi käsittelemään sijoituksen tuomia tunteita.

Meillä oli se avohuollon se perhetyö, alko jossain vaiheessa, ni se oli sitte ainut sellanen missä mä pystyin sitte puhumaan tän isomman pojan, et niinku jos mul ei ois ollu sitä ni emmä ois pystynyt niinku oikeen missään puhumaan ja sitte sit sitä

kautta mä sain sitte vihdoin ja viimeinen tota niiku mulle oman terapian missä ite pääsin puhumaan. (Sonja)

Matti ja Liisa olivat molemmat tilanteissa, joissa päihdetyön merkitys terapian antajana oli merkittävä. Terapiaa ei heidän tilanteissa tarjottu tai pystytty tarjoamaan perhehoi-
dosta. Myös Pitkäsen (2011, 40–41) tutkimuksessa korostuu vanhempien muiden amma-
tillisten tahojen tärkeys hoitoon hakeutumisessa ja siihen sitoutumisessa. Liisa kertoo
seuraavassa päihdehoidon tärkeydestä kuntoutumisessa sekä kuntoutumisen vaikutuk-
sista päihteiden käyttöön ja käyttäjiin yleisesti.

*Kyllä, et emmä ois yksin kyllä niiku kyllä pystyny, ilman noita päihdehoitajia, hei-
dän tukea ja näin ni ja ilman NA:ta ni ei ois onnistunu. (Liisa)*

*Joo ehdottomasti et se meni heti, eikä oo mitään syytä pitää niiku välejä [päihteiden-
käyttäjiin, M.K], että enemmän nyt ku mä katon ihmisiä jotka on tuol ihan päihty-
neenä ni se on siis surullista, se on tosi surullista, et myös se et on ollu ite niin
kujalla nuorena et on nähny sen niiku sen loistavana juttuna ja mun tienä ja... Et
mullaki on sattunu niiku tosi traumaattisii juttuja niiku nuorena ja aikuisena jotka
on sit johtanu siihen että on lähteny päihteistä ettii sitä helpostusta ja elämän tar-
kotusta. (Liisa)*

Matilla oli päihteettömyyden tukena vankilan päihdetyö, joka auttoi häntä päihteettömyy-
teen sitoutumisessa. Vankilasta päästyään Matti on jatkanut kuntoutumisprosessiaan,
vaikka akuutti päihdeongelma on menneisyyttä.

*Joo joo siis kyl mä käyn nois itseapuryhmissä ja tota säännöllisesti kerran viikossa,
se on ns. mun hoitopaikka. (Matti)*

Vertaistukiryhmät olivat suurimmalle osalle tutkielman vanhemmille tärkeä avain krii-
sistä selviytymiseen. Yhtenä matalan kynnyksen vertaistukiryhmänä on toiminut face-
bookin ryhmät huostaan otettujen lasten vanhemmille sekä järjestöjen järjestämät vertais-
tukiryhmät. Tutkittavan kunnan perhehoidon palveluihin kuuluu vertaistukiryhmä van-
hemmille, mutta ryhmään hakemista ei oltu tarjottu haastatelluille vanhemmille.

*Yks mistä mä oon saanu nii öö facebookissa ni mä olin tällasessa vertaistuki, mistä
sai sitä — joo vanhempien. Et sieltä sitten. Mä en yleensä tai emmä niin kirjottanu
ite sinne mitään mutta ihan se toisten tarinoiden lukeminen. (Niina)*

*Mä kävin sellasen teini-ikäisten lasten vanhempien vertaistukiryhmän. Se oli sen
joku kymmenen kertaa ja sit mä kävin sen Voikukkia -ryhmän, mut sen mä kävin jo
sillon heti, sillon ku Santtu meni sinne huostaan, niiku tota olikse 2013 tai jotain,
eli just ku se oli menny ni heti melkeen siitä sen jälkeen. (Sonja)*

Yhtenä selviytymisen avaimena korostui vanhemman oma persoona ja voimakas tahto lapsen kotiuttamisen edistämiseksi. Muutaman vanhemman kohdalla taistelun tunne ei ollut erikseen selitettävissä, mutta vanhemmat silti tunnistivat periksi antamattomuutta ja pitkäjänteisyyttä lapsen kotiin saamiseksi. Petri koki kehittyneensä ihmistuntijaksi sijoituksen aikana, ja hän kertoo pystyneensä peilaamaan elämänhistoriansa kautta sijaisvanhempien ja sosiaalitoimen motiiveja lapsen sijoituksen jatkamiseksi. Petri kertoi taidon auttaneen häntä kotiutusprosessiin johtaneessa taistelussa. Taistelu vaati erityisen vahvaa itsetuntoa ja taitoa nousta vaikeista tilanteista:

Tästä [sijoituksesta, M.K] lähti liikkeelle semmonen vyörytys, että psykologinen vyörytys, et mä aattelen et tän vyörytyksen alla ni tavallinen ihminen ei siit selviä edes vaik se olis ihan tavallinen kunnollinen ihminen, koska jos psykologi alkaa sua vyöryttää kerta kerran jälkeen ja pakottaa sut asumaan jossain laitoksessa ja sua tarkkaillaan siellä, sun jokasta liikettä tarkkaillaan, kaikki mitä sanot voidaan käyttää sua vastaan tai voidaan tulkita sua vastaan ja muunnella viel totuutta sil taval et lopulta se on sua vastaan, ni täst ei tavallinen selviä, ellei ole äärettömän vahva itsetunto ja äärettömän hyvä itsetuntemus. Kaks asiaa tarvitaan. (Petri)

Koska tää on ikään kuin mun traumatisoitumista, mä pelkään niit viranomaisia vaikka pelko ei lamautu minua vaan pelko saa mut toimimaan. Se on se mun driving force, minkä mä oon vuosikymmenten varrella oppinu. Monet ihmiset lamautuu kun tulee tarpeeks paha tilanne, mä alan toimimaan loogisesti ja mä mietin et mitäs täs nyt oikeen tehdään, tehdäämpä nyt tätä, muut ihmisii pitää niinku neuvoa mä otan langat käsiini. (Petri)

Liisakaan ei osaa sanoittaa selviytymistään, mutta hän kertoo, että on joutunut pidättäytymään todellisista tunteistaan ja kehitellyt keinonsa tunteiden purkauksien estämiseksi. Liisa koki, ettei voinut esimerkiksi lasta koskevilla kokouksissa näyttää todellisia tunteitaan, ettei niitä voitu käyttää häntä tai lastaan vastaan. Liisa kertoo kokemuksistaan seuraavaa:

Mä en tiedä ees mä selvisin oikeestaan, hammasta purren, et mä oon miettiny et miten mä selvisin niist palavereista ilman et mä nousen siinä sanon et 'saatanan äijä oo hiljaa et sä et voi puhuu mulle noin' ja mä istuin näin ja opin sellai et mä pidän käsiä täällä [pöydän alla, M.K] et mä niinku hillitsen itseni koko ajan ja sit siinä kävi sit niin et lopulta mulle sanottiin, että yks työntekijä jopa oli sanonut näin että 'hän luulee että tällä perheellä on pahempia ongelmia kuin Liisalla'.

Mä olin jo kuntoutunu et joo pitkään ollu jo, ja toi niiku jatku koko ajan toi tollai tilanne, sit mä ajattelin joteki et jos mä sanon niille takas, ni Lilja kärsii siitä, niiku se ois kärsinyki ja sit mä vaan niiku nielin ja nielin ja nielin ja ajattelin niiku et mä en saa menettää mun käyttäytymishallintaa et muutenhan mä oon just se narkomaaniämmä jota ne niinku hakeeki siinä tavallaan et joo et sä et oo muuttunu. (Liisa)

Huostaanotto jättää usein jäljen sen purkautumisen jälkeenkin, koska se on kokonaisvaltainen ja voimakas kokemus koko perheelle. Lapsen kotiutumisen jälkeen on hyvä jatkaa sosiaalitoimen tukea avohuollossa tai jälkihuollossa. Tutkielmani vanhemmille viimeisen eheytyksen kokemuksen antoi perheen arjen normalisoituminen. Vanhemmalle on tärkeää huomata, että lapsi pystyy näyttämään tunteitaan kotona, eikä mitään pahaa tapahdu, vaikka tunteita näyttäkin. Liisa ja Niina kertovat, että lapsen teini-iän tuomat vaikeudet ja riidat ovat vahvistaneet perheen dynamiikkaa ja pysyvyyttä.

Nii ja sit ekaa kertaa elämässä ku mä sain Liljan takas ni meil menee sillai pääosin tosi hyvin, mitä nyt noit skitsoilukohtauksii mut tulee muistaa et mäkin oon ollu aika räväkkä teini-iässä ja näin ni tuntuu et ekaa kertaa elämässä elän sellasta elämää mitä mä haluun elää, mä en oo vaan kyenny siihen aikasemmin koska se seura, koska se päihderiippuvuus koska kaikki nää tuskat sisällä. (Liisa)

Se että et ensimmäinen riita ku tuli kotona tän tänä aikana ni mä olin niin tyytyväinen et vihdoin et mä en oo vaan se viikonloppu kiva isä vaan että nyt niiku pojat tuntee sen että et on niin ku kotona. (Niina)

Myös Matti koki, että teini-ikäisen lapsen normaali, joskus jopa kapinoiva, toiminta kotona on tuonut tunteen, että perhe on pysyvä ja selviytyy vaikeistakin tilanteista. Matti on pystynyt puhumaan lapsen käyttäytymisestä luotettavan sosiaalityöntekijän kanssa, ja kokenut keskusteluavun vielä huostaanoton purun jälkeenkin perhettä voimaannuttavana tekijänä.

6.3.3 Kriisistä selviytymiseen johtaneet tapahtumat

Kun ihminen on kohdannut traumaattisen tilanteen, kuten lapsen huostaanoton, hän voi sulkeutua muulta maailmalta ja jäädä potemaan omaa tuskaansa. Cullbergin (1974) kriisiteorian mukaan kriisin akuuttivaiheen jälkeen tulee uudelleen järjestäytymisen vaihe, jolloin tapahtunut tilanne hyväksytään ja ihminen alkaa etsiä uusia intressejä ja toimintatapoja elämään. Tutkielmani vanhemmat toivat esiin usein huostaanottotilanteen ulkopuolisia tekijöitä, jotka auttoivat viemään vanhemman huomion menneestä tulevaan. Näitä tapahtumia voidaan pitää vanhemmille kriittisinä kriisistä selviytymisen kannalta. Niina kertoo, että yhtenä tekijänä kriisistä selviytymisessä oli läheisen kuolema, jolloin Niinan täytyi olla itse vahva, jotta pystyi olemaan läheistensä tukena. Niina kertoo seuraavassa hyvin kokemuksestaan, jossa huostaanoton tuoma kriisi jäi taka-alalle:

Tää on silleen hassuu sanoo, että ehkä yks asia mikä mua on auttanu ni on se, et mummo kuoli ja mä jouduin olee äidin tukena, jälkeinpäin mietittynä. Ja sitte sit siitä isotäti kuoli eli mummon sisko joka oli äidille todella rakas. Sit mä oli taas äidin tukena siellä järjestämässä hautajaisia. (Niina)

Mutta nii se on silleen niiku et oli pakko ettii myös niitä hyviä hyviä puolia ja päästää niinku siitä katkeruudesta irti vaikka kuten varmaan kuuluu ni ei se täysin vielä oo lähteny pois eikä varmaan lähtemäänkään. (Niina)

Kriisistä selviytyminen voi olla pitkä prosessi ja se vaatii kärsivällisyyttä ja kriisin työstämistä. Osaa vanhemmista kuten Niinaa ja Petriä on auttanut se, että on "tarttunut härkää sarvista" eli ottanut selvää omista oikeuksistaan ja huostaanotto-prosessin oikeudellisista menetelmistä. Petri haki huostaanoton purkua useaan otteeseen ja teki valituksia sosiaalitoimesta, joka auttoi Petriä suuntaamaan toimintaansa uudelleen kriisin jälkeen. Niina koki samoin, että lastensuojelulain ja omien oikeuksiensa tunteminen auttoi kriisin keskellä:

Sit se on varmaan kans se että mikä on niinku auttanu siihen omaan selviämiseen, et on ottanu selvää selvää faktoista ja sit ku pyrittiin rajottaa puheluita ni sit mä pyysin siitä niiku pykäliä et miten nämä asiat menee, ja olihan mul mä olin lakimiehenki yhteyksissä. (Niina)

Matin ja Liisan kohdalla huostaanoton tuomasta kriisistä selviytyminen on tarkoittanut päihdeettömyyttä ja oman hyvinvoinnin ja elämäntilanteen parantamista. Usein päihderiippuvuuden taustalla on monia syitä, joten kuntoutus vaatii myös pitkäjänteisyyttä ja päättäväisyyttä. Matti ja Liisa molemmat kokivat, että päihdeettömyyden pitää olla heidän kohdallaan ehdotonta. He kertovat päihdeettömyyspäätöksistään seuraavaa:

Vedin sit 2012 viimeisen kerran huumeita, ja tota mä olin siin kuitenkin ollu pääsääntöisesti selvinpäin, et jotain oli semmost haihatteluu harmaal alueella tost viihdekäytöstä, et tota jotenki mä sit siel tajusin et mun pää ei enää kestä et ei must oo enää vetämään, kaikki psykoosit paukku samantien päälle, et jotenki se oli se hetki et mä päätin et en enää vedä ja sillä tiellä ollaan. (Matti)

Joo siis olin käyny kaikki pitkät yhteisökuntoutukset, sieltä avokiskohoitoon ja niiku oikeesti hoidin itteeni et sehän on ollu mun pelastus et hoidin itteeni eikä puolittaisilla toimilla et jos se olis ollu vähän sinne päin selvinpäin ni sehän johtaa siihen et sit ku tulee ongelmii ni lähetään käyttää. (Liisa)

Hiltusen (2015, 164–165) tutkimustulos vanhempia voimaannuttavista tekijöistä tukee tutkielmani tuloksia. Hiltusen tutkimuksen vanhemmat kertovat, että huostaanoton tuomat vaikeudet olivat myös itsetuntoa ja itsetietoisuutta vahvistavia tekijä. Vaikka vanhempien polku huostaanotosta sen purkamiseen ei tapahdu hetkessä, kuntoutuminen tarkoittaa entistä vahvempaa ihmistä ja vanhempaa lapselle. Tämän tutkielman kaikki vanhemmat joutuivat huostaanoton jälkeen paneutumaan huostaanottoon johtaneisiin syihin, vaikka ne osalla menivät syvälle lapsuuden kokemuksiin. Olennaista on ollut, että sen

avulla perhe-elämän tasapaino on ollut mahdollista löytää ja lapsi on voitu kotiuttaa takaisin vanhemman luokse.

6.4 Huostaanoton purku

Lastensuojelulaissa (L 417/2007, §47) on asetettu, että huostaanotto on aina toistaiseksi voimassa oleva ja kun huostassa pidon syitä ei enää ole, viranhaltija tekee päätöksen huostaanoton purkamisesta. Samassa pykälässä kuitenkin sanotaan, että huostaanottoa ei pureta, jos se huostassa pidon lopettaminen syiden lakkaamisesta huolimatta vahingoittaa lapsen etua. Huostaanoton syiden poistumisen lisäksi huostaanoton lopettamisessa on otettava huomioon sijoituksen kesto aika, lapsen ja sijaisperheen välinen kiintymyssuhde, lapsen ja vanhemman välinen suhde sekä lapsen mielipide.

Käytännössä perhehoidossa todetaan huostaanoton syiden poistuminen esimerkiksi lapsen asiakassuunnitelmaneuvoittelussa, tai vanhempi voi hakea itse huostaanoton purkua, jolloin vanhemman tilannetta peilataan kotiuttamiseen vaadittaviin kriteereihin. Ennen huostaanoton purkua vanhemmalle tehdään vanhemmuuden arvio ja usein myös lapsen mielipiteen syvällinen selvittäminen perhehoidon toimesta. Perheelle tehdään kotiuttamispäätöksen jälkeen kotiuttamissuunnitelma, jolloin päätetään tukitoimista kotiuttamisen aikana, sen jälkeen sekä kotiuttamisen aikataulusta.

6.4.1 Huostaanoton purkuun johtaneita tapahtumia

Perhesijoituksen tarkoituksena on lapsen pitkäaikaisena sijoitus, jonka aikana huostaanottoon johtaneet syyt pyritään poistamaan pitkäjänteisen työskentelyn kautta. Tämä usein tarkoittaa perhesijoituksen kohdalla biologisen vanhemman kuntoutumista vaikeasta elämäntilanteesta. Tässä tutkielmassa kolme viidestä vanhemmasta kertoivat, että kotiuttamisen aloittamiseksi on vaadittu vanhemman kuntoutumisen ja oman päättäväisyyden lisäksi jokin ulkopuolinen tapahtuma perheen ja lapsen arjessa. Niina kertoo sijaisperheessä tapahtuneesta tilanteesta, jossa sijaisvanhemman ja lapsen välillä oli riitaa, jonka jälkeen tapahtui sijaisvanhemman lapseen kohdistunut kiinnipitotilanne. Niina teki tilanteesta poliisi-ilmoituksen, jonka jälkeen sosiaalityöntekijät päättivät aloittaa kotiuttamisprosessin. Tämä valitettava välikohtaus yhdessä vanhemman kohentuneen elämäntilanteen kanssa jouduttivat kotiuttamisen aloittamista. Petri taas uskoo, että kotiuttaminen aloitettiin, koska perheessä tapahtui kuolemantapaus ja lapsi pääsi hautajaisten johdosta kotilomalle ensimmäistä kertaa sijoituksen aikana. Kotiloman onnistuttua hyvin, lomaa jatkettiin ja edelleen tiivistettiin niin, että sosiaalityöntekijä päätti aloittaa kotiuttamisprosessin.

Nää yölomat alko pyörimään tämän kuolemantapauksesta johtuvan yöloman jälkeen. Ja mä oon todennu tätä hallinto-oikeuksille, että tarvitaanko lähiomaisen kuolema, että yölomat voidaan käynnistää, koska nehän ei käynnistyny sitä ennen ja mikään tuomari ei oo tähän ottanu kantaa — Näin mä totesin tarvittiin lähiomaisen kuolema. (Petri)

Liisa oli kokenut epäoikeudenmukaista kohtelua koko sijoituksen ajan sijaisperheen puolelta. Liisa kertoo, että jossain vaiheessa jatkuvan painostuksen ja mollaamisen jatkuessa hän uskoi, että lapsen on parempi olla sijaisperheessä täysi-ikäisyyteen saakka. Käänteentekevä tapahtuma kotiuttamisen aloittamiseksi oli sijaisäidin asiaton puhelu äidille, jolloin Liisa ymmärsi, ettei lapsen paikka ole näiden ihmisten luona. Tämän tapahtuman jälkeen Liisa haki huostaanoton purkua, jota tuki myös sosiaalityöntekijä. Hakemus huostaanoton purusta ei lopulta päätynyt hallinto-oikeuteen, vaan kotiuttamisprosessi aloitettiin ennen sitä yhteistyössä Liisan ja sosiaalityöntekijöiden kanssa. Liisa kertoo:

Mut onneks se perheen äiti muutti sen yhdellä puhelulla, missä se alkoi haukkumaan mua taas vaihteeks, ni sillen mä tajusin et mun lapsi on ollu täysin väärässä paikassa, jos tällanen ihminen on siel äitinä, joka kohtelee Liljan biologista äitii näin. (Liisa)

Vanhempien näkemykset siitä, ettei huostaanoton purkamiseen johtaneisiin tapahtumiin voinut itse vaikuttaa, ovat mielenkiintoisia. Sosiaalityöntekijä ja lapsen elämässä olevat aikuiset voivat sijoituksen jatkuessa pitkään olla niin juuttuneita samoihin rutiineihin ja tottuneita huostaanoton pitkittymiseen, että konkreettiset tapahtumat ovat vasta herättäneet muutokseen.

6.4.2 Perhehoidon sosiaalityö ja oikea-aikaiset palvelut

Yksi huostaanoton purkuun johtaneista tekijöistä oli huomattavasti kasvanut luottamus vanhemman ja sosiaalityöntekijän välillä sijoituksen edetessä. Lapsen kotiuttaminen sijaishuollosta vaatii sosiaalityöntekijältä jatkuvaa arvioita vanhemman elämäntilanteesta ja sen kehittymisestä. Jokaisessa asiakassuunnitelmassa vanhemman tilannetta ja kotiuttamisen mahdollisuutta tulisi arvioida, ja kirjata ne suunnitelmaan. Niina uskoo, että lasten kotiuttaminen oli kytköksissä luotuun luottamussuhteeseen sosiaalityöntekijän kanssa. Niina kertoo kokemuksistaan seuraavaa:

Sosiaalityöntekijä oppi sitte tossa vuosien aikana ni tuntemaan mut ja ja se on varmaan kans yks syy siihen mikä on vaikuttanu siihen et lähettiin kotiuttaa poikia. (Niina)

Se oli oikeestaan silleen, että niissä asiakassuunnitelma jutuissa, kun mä olin sen terapian käynny, ni ei se siis viikonloput oli menny siis aina ihan hyvin siis sillai

pääsääntöisesti, ja tota yhteistyö suju ihan hyvin kaikkien tahojen kanssa ja sitte emmä tiiä niiku kyl niiku siitä [kotiuttamisesta, M.K) puhuttiin jo aina aikasemmin asiakassuunnitelmajutuissa. (Niina)

Liisan kohdalla sosiaalityöntekijän vaihdos oli merkittävä tekijä luottamuksen rakentamiselle. Toisin, kuten aikaisemmat työntekijät, uusi sosiaalityöntekijä kohtasi Liisan ihmisenä ja näki lapsen sijaisperheen toiminnan myös yhteistyötä haittaavana tekijänä. Luottamuksen rakentaminen uuteen työntekijään ei ollut aluksi helppoa, mutta se onnistui ajan kanssa. Liisa kertoo mietteistään uudesta sosiaalityöntekijästä ja luottamuksen rakentamisesta seuraavaa:

Et se viimesin työntekijä, joka tuli meille, ku ne vaihtu aika usein ne työntekijät, ni se otti kiinni siitä, se otti siitä langast kii, se tajus, että ei voi kohdella mua näin ja et kuinka tärkeä se on et meil olis ollu hyvät välit niiku Liljan kannalta. (Liisa)

Ei ollu minkään näköstä luottamusta, et se sosiaalityöntekijä on niinku osoittanu, et ku se reagoi siihen et mulle lähetettiin tosi törkeitä tekstiviestejä sijaisperheestä, se äiti, ni se reagoi niihin ja näin, mut mun luottamus oli menny, mä pelkäsin et tää on joku juoni et sit ne niinku ilmottaa et 'häähää, luuletsä oikeesti et sä saat sun lapsen takas' mut toisin meni et sit mulle alettiin tekee sitä vanhemmuuden arviointii siinä, miten se nyt menee se." (Liisa)

Petri kertoi, että kotiuttamisprosessin alkaminen johtui hänen omasta aktiivisuudesta hakea huostaanoton purkua ja valittaa kielteisistä hallinto-oikeuden päätöksistä korkeimpaan oikeuteen. Petrillä oli yhtäaikaaisesti monta hakemusta hallinto-oikeudessa ja korkeimmassa oikeudessa, joten hänen näkemyksen mukaan sosiaalityöntekijät kuormittivat työn määrästä ja päättivät aloittaa lapsen kotiuttamisen. Petri kertoo prosessista:

Anoin kolmatta kertaa huostaanoton lopettamista, niin 2016 tuli hallinto-oikeuden päätös, mikä oli aivan törkeä, se sivutti kaikki mun perustelut tässä asiassa ja mä valitin korkeimpaan hallinto-oikeuteen siinä niinku kesällä, ja sitten vaikka lastensuojelu oli antanu siinä keväällä 2016 hallinto-oikeuteen perustelut huostassapidon jatkamiselle niin yhtäkkiä siinä syyskuussa haluttiinkin ni tota alottaa koekotiutus, ilman mitään muutosta missään tilanteessa. (Petri)

Sosiaalityöntekijöiden rooli lapsen kotiuttamisprosessissa on suuri, koska vanhemman tilanteen arviointi, kotiuttamispäätöksen valmistelu ja kotiutuksen suunnittelu ovat työntekijän vastuulla. Tärkeää vanhemmille on ihmisarvon oikeuttama kohtaaminen, kuunteleminen ja oikeudenmukaisuus sosiaalityössä. Vanhemmat kokivat, että toista mahdollisuutta lapsen huostaanoton jälkeen on vaikea ansaita ja saada, vaikka lapsen saaminen kotiin näyttäytyikin vanhempien suurimpana motivaation lähteenä huostaanoton jälkeen.

Kuten kaikilla sosiaalityön kentillä, myös lastensuojelussa oikeanlaisten ja oikea-aikaisten palveluiden tarjoaminen ja niiden saaminen on asiakkaille tärkeää. Jos perheiden arviointityö lastensuojelun arvioinnissa ja palveluiden saatavuus avohuollossa olisivat riittäviä, osa huostaanotoista pystyttäisiin ennaltaehkäisemään. Avohuollon palveluiden oikea-aikaisuus ja riittävyys on usein vanhempien aktiivisuuden ja sosiaalityöntekijä tavoitettavuuden varassa (esim. Laitinen 2013, 56). Se, mitä palveluita vanhemmille on tarjolla sijoituksen alkaessa ja sen aikana ovat olennaisia kuntoutumisen näkökulmasta. Tutkielmani haastatteluiden perustella palveluita on vanhemmalle itselleen vain vähän huostaanoton jälkeen. Kuitenkin kotiuttamisen mahdollisuuden alkaessa myös biologiselle perheelle on tarjolla paljon tukea ja palveluita. Esimerkiksi perhehoidon tarjoama perheleiri on ollut kolmen haastateltavan tapauksessa lapsen kotiuttamista edistävä tapahtuma. Perheleiri on viisi arkipäivää kestävä tapahtuma, jossa sosiaalihoajaajat, sosiaalityöntekijät sekä biologiset perheet viettävät intensiivisen viikon leirikeskuksessa. Leirillä on ohjattua toimintaa perheille sekä keskusteluryhmiä lapsille ja vanhemmille, jonka lisäksi perhe viettää paljon aikaa keskenään konkretisoiden mahdollisen arjen haasteita. Kokemus leiristä oli perheille myönteinen ja voimaannuttava, mistä Sonja ja Matti kertovat seuraavaa:

Niin muuten, oli meil kotiutusvaiheessa tai ennen sitä oli se perheleiri, joka nyt on pannassa, et se oli kyl tosi hyvä. Se oli ihan älyttömän hyvä. Et eihän se niiku, eihän tommonen yks tapaaminen, etsä nyt oikeesti nää miten ne asiat hoidetaan tai hoituu tai siis silleen, et ihan kuka vaan voi näytellä sen tunnin, mut siellä ku ollaan melkeen se viikko aamusta iltaan, ja sitte siellä lapsille tuli riitoja ja millon ne jonkun kanssa teki jotain tyhmää tai piti selvitellä koko ajan jotakin, ni siinä niiku näki sen arjen niiku paljon paremmin ja sitte pysty niitten ohjaajien kanssa juttelee. (Sonja)

Kyllähän se, ku me käytiin tota olikse 2016 vai 2015, mä olin lastiksen järjestämällä perheleirillä, mentiin Millan kans sinne, sosiaalityöntekijä ehdotti sitä mulle. Siel se ajatus muuttu sitte mulla, ku tultiin sieltä pois ni sitte seuraavana aamuna aloin hakee Millaa takasin, se oli jotenki niin voimakas kokemus — Joo se oli jotenki semmonen, ku salama kirkkaalta taivaalta iskee niiku, et nyt on oikee aika alkaa hakee Milla takas. Vois sanoo jotenki et hengellinen kokemus — joo joo ja sit siel kesäleirillä oli nää sosiaalihoajaajat, se koko porukka oli jotenki ihan mieletön, et ei katottu nenänvartta pitkin. (Matti)

Lisäksi perheleirin jälkeen siihen osallistuneet vanhemmat halusivat järjestää vertaistukiryhmän leirin vanhemmille, joka lopulta järjestettiin perhehoidon avustuksella. Vertaistuki vanhemmalle ja lapselle näyttäytyy voimakkaana kokemuksena kuntoutumisen kannalta. Liisa kokee vanhempien vertaistukiryhmän olleen palvelu, jossa vanhemmat saivat keskustella huolistaan ja murheistaan koskien huostaanoton purkua, mutta myös ilon ja onnellisuuden tunteistaan.

6.4.3 Huostaanoton syiden poistuminen

Huostaanottopäätökseen kirjataan aina huostaanoton syyt. Tässä tutkielmassa syitä olivat päihde- ja mielenterveysongelmat, vanhemman kasvatukselliset haasteet sekä lapsen itselleen haitallinen käytös. Jotta huostaanotto voidaan purkaa, näiden syiden tulee olla poistuneet. Tämän takia lapsen kotiuttamiseen johtaneita tärkeitä tapahtumia ovat olleet vanhempien pitkäjänteinen työskentely huostaanoton syiden poistumiseksi. Osalle se tarkoitti päihdehuoltoon ja -kuntoutukseen hakeutumista, mutta Petrille tämä tarkoitti lapsen äidistä eroamista, jonka elämäntyylillä sekä päihde- ja mielenterveysongelmat olivat suurena osana lapsen huostaanoton syinä.

Et tältä pohjalta, ku yhtäkkii mun lapsi otetaan huostaan, ni mä ajattelin et okei ainoo mitä mun pitää tehdä on ni mä eroon lapsen äidistä, joka niitä ongelmia aiheutti, koska mä en oo koskaan niitä ongelmia aiheuttanu. (Petri)

Kuitenkaan pelkkä eroaminen äidistä ei välittömästi johtanut lapsen huostaanoton purkuun, vaan pitkäjänteisyyttä vaadittiin myös Petrin tilanteessa. Kahden vanhemman tilanteessa päihdehuolto on ollut vanhemmalle välttämätön seuraus lapsen huostaanoton jälkeen. Liisalla on ollut pitkä päihdehistoria ja huostaanoton jälkeen hän hakeutui kuntoutukseen. Hän on ollut täysin raittiina siitä lähtien koko sijoituksen ajan ja on edelleen. Liisa haki vuoden raittiina olon jälkeen huostaanoton purkua, mutta hakemus hylättiin hallinto-oikeudessa. Kuitenkin Liisa kertoo ymmärtäneensä, että vuosi oli liian lyhyt aika vielä lapsen kotiin saamiseksi, joten hän jatkoi hoitoja. Seuraavan kerran hän haki huostaanoton purkua kolmen vuoden raittiina olon jälkeen. Kuitenkin tämäkin kariutui sosiaalityöntekijän arvioon äidin tilanteesta. Huostaanoton purkuun aloitettiin vasta, kun perheen uusi sosiaalityöntekijä arvioi vanhemman tilanteen kohentuneen huomattavasti. Matti taas hakeutui päihdehuoltoon vasta, kun joutui suorittamaan vankeusrangaistusta. Vankilassa Matti vielä haaveili päihteiden juhlaikäytöstä, mutta yksittäinen käyttökerta vankilassa laukaisi välittömästi Matille psykoottisia oireita. Pelko oman terveyden menettämisestä on usein tärkeimpiä syitä raitistumiselle (Kuusisto 2010, 175). Lapsen kotiin saaminen ei ollut Matille syy vaan seuraus päihteettömyydestä. Matti on valinnut totaali päihteettömyyden myös oman hyvinvointinsa pelastamiseksi.

Joo enkä mä oo siitä mitään syyllisyyksii kantanu, et sen jälkeen, ku on raitistunu ja alkanu tekee asioita oikein, et sen jälkeen on menny niin ku päivä kerrallaan, miten lastensuojelu on ehdottanu ja silleen. Et alkuunhan mul oli silleen ku mä raitistuin mul oli semmonen ajatus et Millalla on hyvä olla siel perhees et mä en ees hae sitä pois mut sit se ajatus muuttu tos kolmisen vuotta sitte. (Matti)

Päihderiippuvuudesta kuntoutumisessa on tärkeää käyttäjän oma motivaatio, vaikka usein suurin sysäys kuntoutumiseen hakeutumiselle tulee ulkosilta tekijöitä. Usein syy muutokseen on kasvavat negatiiviset kokemukset päihteidenkäytöstä, jotka kumoavat niistä saatavaa nautinnollista kokemusta (Kuusisto 2010, 171). Niin Matti kuin Liisakin korostivat, että halu raitistua on lähdettävä itseltään, jotta raitistuminen ja raittiina pysyminen voi onnistua. Tätä tukee myös Kuusiston (2010, 175)) tutkimustulokset.

6.5 Kotiuttamisprosessi

Perhehoidon kotiuttamisprosessi vaatii myös vanhemmilta pitkäjänteisyyttä, koska keskimääräisesti kotiuttamisprosessi kestää kaksi vuotta. Suunnitelmallinen työskentely lapsen kotiutumiseen on kuitenkin välttämätöntä, koska muutos on usein jälleen suuri koko perheelle. Tukea lapsen kotiuttamiseen tulee saada myös sijaisperhe, koska irrottautuminen lapsesta voi olla hyvin rankkaa. Tukimuotoja sijaisvanhemmille voisivat olla esimerkiksi työnohjaus ja surutyö lapsesta irrottautumisen helpottamiseksi. Osa kotiutuksista voivat epäonnistua, jolloin usein syinä ovat huostaanoton syiden palaaminen, vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksen epäonnistuminen tai vanhemman kyvyttömyys vastata lapsen tarpeisiin. Tämän takia kotiuttamiseen tarjotaan perhehoidosta paljon tukea perheyönä sekä keskusteluapuna niin vanhemmalle kuin lapsellekin.

6.5.1 Kotiutussuunnitelma

Kotiutussuunnitelma tulee aina laatia, kun päätetään lapsen kotiutumisesta takaisin vanhemman luokse. Kuitenkin perheiden tilanteet ovat yksilöllisiä, jolloin kotiuttaminen voi tapahtua yllättäen tai kestää suunniteltua kauemmin. Tärkeää lapsen hyvinvoinnin kannalta on sekä biologisen perheen että sijaisperheen kärsivällisyys ja sitoutuminen suunnitelmaan. Suunnitelman edetessä lapsen kotilomat pidentyvät ja lapsi viettää usein lomat vanhemman luona. Lisäksi kuusi kuukautta ennen lopullista huostaanoton purkua lapsi aloittaa koekotiutuksen vanhemman luona, jolloin perhehoidon tuki on vahvaa. Myös kodin tilannetta arvioidaan koko koekotiutuksen ajan. Petri koki, että kotiuttaminen aloitettiin "tyhjästä" ja itse kotiuttaminen tapahtui nopeassa aikataulussa, vaikka kotilomia pidennettiin ja tihennettiin ennen varsinaista koekotiutusta. Petri vastaa kysymyksiini kotiutuksen aloittamisesta seuraavasti:

H: Miten sitte se koekotiutus aloitettiin?

V: Se aloitettiin tyhjästä.

H: olisiko sitä ennen tehty jotain suunnitelmaa sitte tavallaan et Niilo olis ollu pidemmän aikaan kotona, hän kävi täällä yötä tai?

V: hän kävi kyllä yötä lomilla ja vähän pidemmälläkin lomilla. Semmosia pidempiä lomia pidettiin.

Kotiuttamisen aloittaminen on usein iso asia myös sijaisperheille, varsinkin, jos perhe on varautunut pitämään lapsen täysi-ikäisyyteen saakka. Tärkeää kuitenkin on hyvä yhteistyö kaikkien osapuolien kesken myös kotiuttamisprosessissa. Usein lapsi on ollut sijoitettuna perheessä monta vuotta, jolloin kiintymyssuhde sijaisvanhempiin on ehtinyt rakentumaan hyväksi. Jaettu vanhemmuus on kotiutusvaiheessakin tärkeä voimavara kaikille osapuolille (Merilehti 2017, 52). Matin ja Millan tilanteessa sijaisvanhemmat tukivat kotiutusta, vaikka se oli kova paikka myös heille. Milla käy edelleen tapaamassa harvakseltaan perhettä sekä vanhoja kavereitaan sijaisperheen läheisyydestä. Matti kertoo heidän kotiuttamispäätöksestä:

Mä kysyin Millalta, sit mä kysyin siltä, ja se heti sano et se haluu muuttaa mun luokse. Sit mä soitin sille sijaisperheelle jossain vaiheessa sitte, ku neki oletti tietenki ku mä soitin sille äidille sinne ja tota kyl se alko itkee ja sano että tota tukee mua täysin ja tota — että kylhän ne olis halunnu Millan pitää että ne oli varautunu siihen mut ei laittanu yhtään kampoihin. (Matti)

Liisan tilanne oli päinvastainen. Huostaanotto päätettiin purkaa sijaisvanhempien vastusteluista huolimatta, jolloin sijaisvanhemmat katkaisivat välit lapseen välittömästi. Tämä oli Liljalle uusi hylkäämisen kokemus elämässään olevien aikuisten taholta. Sijoitus altistaa lapsen hylkäämiselle aikuisen taholta ja voi vaikuttaa lapsen kehitykseen. Tämä koskee lapsen sijoittamista sijaisperheeseen tai takaisin kotiin vanhemman luokse (Janhunen 2007, 26). Liisa koki, että sijaisvanhempien motiivi pitää sijaislasta ei liittynyt lapsen hyvinvointiin, vaan sijaisvanhempien henkilökohtaisten tunteiden ja auttamisenhalun tyydyttämiseen. Sijaisperhe hylkäsi Liisan lapsen välittömästi, kun kuulivat, että kotiuttamisprosessi äidin luokse aloitetaan. Kotiutussuunnitelman tekemisen yhteydessä perhehoidossa tehdään usein vanhemmuuden arvio, joka tukee päätöstä kotiuttaa lapsi. Lisäksi Liisan lapselle teetettiin psykologin arvio lapsen toiveesta muuttaa kotiin, koska yhdessä sijoituksen vaiheessa Lilja kertoi, ettei halua palata äidin luokse. Kotiutus oli kuitenkin myös lapselle mieluinen päätös, ja kotiutus eteni suunnitelman mukaisesti ja hyvin.

Joo siis yllättävän hyvin meni sitte se alku. Siis mä odotin odotin sellast oireiluu ja tämmöst niiku paljon enemmän, ja sit mitä ollaan juteltu Liljan kaa jälkeenpäin ni kyl se halus tulla kotiin ja kyl se suri aina ku se ei saanu viettää syntymäpäivii ja niiku mun kanssa. (Liisa)

Lapsen kotiuttaminen on oltava avoin prosessi niin biologisen kuin sijaisperheenkin välillä, jotta se on luonteva ja lapsen etua korostava prosessi. Kaikkien osapuolien tulisi olla tietoisia siitä, miten kotiutusprosessi etenee ja millä aikataululla, koska muutos on kaikille suuri ja tunnepitoinen (Merilehti 2017, 56).

6.5.2 Perhehoidon palvelut kotiutuksen aikana

Kaikilla haastatelluilla perheillä oli kotiutuksen aikana sosiaaliohjaajien tuki kotiuttamisen onnistumisen turvaamiseksi. Osa vanhemmista koki tuen hyödylliseksi keskustelu-avuksi uusien ratkaisujen löytämiseksi muuttuneessa arjessa sekä kotiuttamisen eri vaiheissa. Tärkeää vanhemmille oli keskustella käytännön asioista, mutta esille nousi myös lapsen ja työntekijän keskusteluyhteys. Sonjalle lapsen paluu kotiin tarkoitti uusien sääntöjen ja kommunikointitapojen luomista perheen arkeen.

Kylhän se alko jotenki jo ennen ennenkö Santtu tuli koska ko me mietittiin tavallaan ni vähän just mietittiin niitä sääntöjä ja kaikkee et miten täällä kotona sitte ni toimitaan ja että kuinka mä ne sitten hänelle niinkun ilmasen tai just silleen että ettei menis sit siihen samaan samaan vanhaan kaavaan tavallaa — piti ihan niiku uudestaan opetella jotain tiettyjä juttuja ja just se niiku ajatus siitä et se ei ookaan vaikka enää niiku viidesluokkalainen tai niiku hänenki ne kaikki säännöt ja valvomiset ja kaikki ne on ihan eri et ei voi ihan samanlailla verrata. (Sonja)

Sijoitus kestää keskimäärin neljästä kuuteen vuoteen, joten lapsi voi olla kasvanut nuoreksi tai vauva kouluikäiseksi. Tämä tuo edelleen haasteita vanhemmalle kohdata lapsi ikätasoisesti sekä asettaa rajoja ja sääntöjä perheeseen. Sonjan apuna olivat sosiaaliohjaajat, jotka auttoivat Sonjaa jäsentämään perheen arkea koekotiutuksen ajan.

Kotiuttamisen onnistuminen vaatii tuke niin lapselle kuin vanhemmallekin. Matti otti kaikesta tuen ja avun vastaan perhehoidosta, ja koki niiden auttavan perhettä asettumaan uuteen tilanteeseen. Matti kertoo seuraavassa hyvin kotiutuksen aikaisista palveluistaan sekä palveluiden hyödyistä:

Se meni silleen et mä ilmotin eka sosiaalityöntekijälle, ja sitte ni alko semmonen perheohjaus tai se olikse kahdeksan kertaa tai se perhevalmennus mis oli sosiaaliohjaajia ja tota meit [perheitä, M.K] oli aika paljon sit tai ainii se meni sillai joo et siel kysyttiin et ketkä haluu jatkaa sitä sen leirin jälkeen, alkaa semmosia perhevalmennuksia ni sieltä leiriltä aika moni alotti sen ja sit siinä mä kävin sitä kotiuttamista läpi siinä niiku niitä eri vaiheita ku on niitä omia vaiheita ja Millan vaiheita läpi et se oli ihan mukava juttu tai se oli tosi hyvä juttu ja sit se ku loppu se kahdeksan kertaa ni sitte me alettiin käymään täällä. Tääl oli sit eri tukia ja joku joka on nyt kai äitiyslomalla para-aikaa. Sit niitten luona käytiin vähän aikaa ja sit ku ne jäi pois ni sitte tää sosiaaliohjaaja alko käymään meillä. (Matti)

Oli ihan kiva et aina tulee tulee et sit ku siin on joku ni tulee keskusteltuu ihan eri tavalla sillai niiku asioista ja tota et ne oli ihan hyvii juttui et et nyt joutuu pärjää ihan kaksistee sit. (Matti)

Myös Liisa sai lapsen kotiuttamisen aikana perhehoidosta palveluita, mutta sosiaaliohjaajien ohella, perhehoidon psykologi teki Liisalle vanhemmuuden arvioinnin ja he kävivät sen ohella Liljan kanssa yhteisterapiassa.

Sit ku Lilja kotiutettiin ni sit me saatiin niiku jeesii sieltä sun täältä. Tääl on sellanen loistava terapeutti, vitsi se on loistava nainen mä palvon sitä, se oli niin ihana, hän teki mulle vanhemmuuden arvioinnin ja sit sit ku Lilja kotiutettiin niin se piti meille sellasta yhteisterapiaa ja sit meil kävi kotona niin ku se [sosiaaliohjaus, M.K] ni sillen täält sai niiku kaiken et oon mä tosi kiitollinen kyl niistä mitä me saatiin ja näin mut mut sit siinä vaiheessa ku vanhempi tarttis niiku ni ei mitään. (Liisa)

Lisäksi Liisa sai Liljalle tukiperheen sijoituksen aikaisesta tuttava perheestä. Liisa yksinhuoltajana otti tuen vastaan ja perhehoidosta tuettiin tukiperhetoiminnan aloittamista.

Sijoitetulla lapsella on huostaanoton lopettamisen jälkeen oikeus jälkihuoltoon, jonka tavoitteena on tukea nuorta tai lasta mahdollisissa tulevilla ongelmissa sekä tukea taloudellisesti hankinnoissa ja elämäntilanteissa. Jälkihuollossa sosiaalityöntekijän tuki ei ole yhtä vahvaa ja kontrolliin perustuvaa, kuin sijaishuollossa, mutta lapselle nimetään vastuusosiaalityöntekijä, joka hoitaa lapsen asioista. Jälkihuoltoon ei ole pakko suostua, mutta sitä suositellaan kaikille sijoituksessa olleille lapsille. Petrin lapsi on jälkihuollossa, mutta tapaamisia ei ole usein. Petri ottaa kuitenkin tuen vastaan ja koki, että jälkihuollolla on ainakin taloudellisessa mielessä apua heidän perheelleen.

Eli sosiaalityöntekijä kävi täällä kerran tai kahdesti on käynyt täällä ja todennu et kaikki on hyvin et mitään tukee mä en oo tarvinnu. (Petri)

Lastensuojelulain (L 417/2007, §75) mukaan jälkihuolto päättyy viisi vuotta sijoituksen päättymisen jälkeen tai viimeistään nuoren täyttäessä 21 vuotta.

6.6 Kehittämistarpeet vanhempien näkökulmasta

Kolmas tutkimuskysymyksenä koski vanhempien näkemystä perhehoidon huostaanotto-prosessin sekä kotiuttamisprosessin kehitystarpeista. Vanhemmilla oli vahvoja omakohtaisia kokemuksia sekä sijaishuollon epäonnistumisesta, että lopulta sen onnistumisesta. Vanhempien näkökulmasta onnistuminen tarkoitti lapsen kotiuttamista, eikä tässä tutkielmassa tuoda esiin sijaisvanhempien tai lapsen kokemuksia perhehoidon kehittämissä tarpeista.

6.6.1 Tarve kanssakulkijalle

Välittömästi huostaanoton jälkeen vanhempien on vaikea tunnistaa ja pyytää tarvitsemaansa apua. Kuitenkin avuntarve on kiistatonta, vaikka vanhemmat eivät välttämättä osaa tuen tarvetta määritellä. (Pitkänen 2011, 48; Hiltunen 2015, 135–137.) Hiltusen (2015, 136) tutkimuksen vanhemmat kokivat, että tarve kanssakulkijalle on suuri vanhemman epämääräisessä tilanteessa. Tämän tutkielman vanhemmat kokivat huostaanoton jälkeen jäävänsä perhehoidon palveluiden ulkopuolelle, ja vaikka lapsen hyvinvointi olikin vanhempien tärkein prioriteetti, palveluita vanhemmille toivottiin huostaanoton alkessa. Niina ja Sonja kertovat, että tarve vanhemman omalle työntekijälle on suuri:

No siel pitäis olla sit silleen et ku on ihminen, joka pitää lasten asioista huolen niiku tää nyt menee tää perhehoito, et siel pitäis olla sit niinku myös työntekijä vanhemmalle, et joku ois sit myös sen vanhemman puolella, koska sehän se on siel se asetelma: sinä paha äiti, sinä et saa lapsia, et saa nähdä niitä. (Niina)

Me sitä vanhempien tukijuttuu just mietitään ku just ei siin tosiaan oo muuta ku se vertaistukiryhmä sitte ku sitä ei oo sitä perheleiriikään nii ni sit sitä vanhemman asiakassuunnitelmaa et ei oikeen oo mitään ja niitäkään ei niiku tehä kaikille niitä asiakassuunnitelmia et mä sain sen itelleni kyllä tota tai se [sosiaalityöntekijä/MK] varmaan vaan ehdotti että tehdäänkö tää. (Sonja)

Perhehoidon sosiaalityöntekijät nähdään usein vihollisena, joka pitää huolen lapsen sijoituksen onnistumisesta, eikä niinkään vanhemman kuntoutumisesta. Tämän takia vanhemmat kokivat, että ulkopuolinen tukija voisi olla se, joka asettuu vanhemmat puolelle esimerkiksi lasta koskevissa neuvotteluissa. Saman totesi Hiltunen (2015, 135) tutkimuksessaan. Matti myös koki, että vertaistuki välittömästi huostaanoton jälkeen voisi auttaa vanhempaa käsittelemään huostaanottoa ja sen seurauksia turvallisessa ympäristössä:

Mä ajattelin just et se vertaistuki siinä kohtaa ku se sosiaalityöntekijä on vihollinen ku sä katsot näin asioita ni vertaistuki just siinä kohtaa olis — nii koska vaikka siin alussa olis ollu sosiaalityöntekijä apuna ni mä olisin silti kokenu sen vihollisena enkä ois pystyny ottaa sitä apuu vastaan, muuta ku ehkä näennäisesti. (Matti)

Myös Sonja mielestä vanhemmat tukityö voisi tulla muualta kuin samalta sosiaalityöntekijältä, joka on vastuussa lapsen asioista. Sonjan tilanneeseen uutta näkökulmaa toi se, että keskusteluapua löytyi perhehoidon ulkopuoliselta työntekijältä. Sonja kertoo seuraavaa:

Nii vanhemman ja sen sijaisperheen työ ni sit ne on sijaisperheen työntekijöitä ja vanhempien et voiks se sit tehä sitä. Mutku toisaalta se oli ihan hyvä et se oli ihan ulkopuolinen, joka ei oo mejän työntekijänä ollu aikasemmin, ku se saatto just nähä vähän erilailla asioita tai jos se olis ollu se sama työntekijä ni se olis ehkä junnannu siinä samassa asiassa niiku että samalla lailla. Mut seku oli iha tuntematon meille ja me sille niin niiku häneltä tuli sitte ehkä niiku erilaisia vinkkejä tai siis

sellasia malleja mitä me ei oltu ajateltukaan koska se tuli niiku uutena työntekijänä. (Sonja)

Näitä vanhempien tarpeita olisi helppo lähteä kehittämään ja mielenkiintoista olisikin nähdä, miten välitön tuki vanhemmalle edistäisi lapsen kotiutumista biologiseen perheeseen, ja ennen kaikkea tukisi vanhemman hyvinvointia ja kriisiä.

6.6.2 Informaation kulku vanhempien oikeuksista

Tärkeää vanhemmille huostaanoton jälkeen oli saada tietoa vanhempien oikeuksista ja velvollisuuksista. Usein vanhempaa auttaa se, että esitetään selkeästi, mitkä asiat pitää muuttua, jotta lapsen voi saada kotiin (Hiltunen 2015, 136). Informaatio ei ole tämän tutkielman vanhemmille kulkenut tarpeeksi selkeästi, mutta myös kriisin shokkivaiheesta johtuen, suoraan huostaanoton jälkeen kerrotut asiat voivat jäädä vanhemman tietoisuuden ulkopuolelle. Sonja ehdottaa, että oikeuksista ja velvollisuuksista olisi hyvä olla kirjallinen esite, jonka avulla niihin pystyy palaamaan, kun vanhempi on valmis ottamaan apua vastaan:

Ja sit se et vanhemmalle kerrotais myös vanhemman oikeuksia et sun ei tarvi ite kysellä ni et tässä oliski niiku ruokarahaa tai jotain kulukorvauksia. Siis tämmönen tieto kulkeutu mulle sitte niin tutkimalla ite asioita ja voin sanoa kyllä että lastensuojelulaki on mulle ni aika hyvin ni hallinnassa tällä hetkellä että tohon.. oon otanu selvää asioista ja lukenu lakipykäliä.

Ja sitte ku ei oo mitään sellasta, mikä annetaan, niinku tämmönen esite tai nivaska mikä annettais koottuna tai niiku näin. Taikka silleen et sulle ei ees kerrota niitä et sit ne vaan tupsahtaa siihen niiku jos satut sanomaan että jossaki ite huomaat. (Sonja)

Vanhemman oikeudet ja velvollisuudet voivat jäädä kriisin varjoon, varsinkin heti huostaanoton jälkeen. Vaikka Sonjan lapsen huostaanotto ei ollut tahdon vastainen, hän koki, että tilanne tuli shokkina, minkä takia informaation kulku ei tavoittanut vanhemman tietoisuutta. Sonja jatkaa kertomalla kokemuksistaan ja kehittämis ehdotuksistaan:

Ei niistäkään [oikeuksista, M.K.] oikeestaan se, ku piti allekirjottaa näitä et suositetaan huostaanottoon ja näin, ni seki oli vaan sellanen tai emmä ainakaan muista siit yhtään mitään, ku jotenki ihan semmonen shokki, että jos siellä on jotain nyt sanottu mun oikeuksista tai velvollisuuksista ni ne on kyllä menny niiku toisesta korvasta sisään ja toisesta ulos et pitäs kyllä ehkä olla joku kirjallisesti tai että ne käydään myöhemmin oikeesti. (Sonja)

Ja just se et pitäs olla niinku joku joka annetaan asiakkaalle niistä palveluista että tällasta ja tällasta sun on nyt mahdollista saada että suunnilleen että mitä haluat valita. (Sonja)

Oikeuksien ja velvollisuuksien ohella myös tukipalvelut ja niiden sisällöt jäävät usein toisarvoisiksi huostaanoton aikana, vaikka palvelumahdollisuudet ovat tärkeää informaatiota vanhemman tai perheen kuntoutumisen kannalta. Vanhemmalle tarkoitetuista palveluista tiedottaminen jää sosiaalityöntekijän varaan. Lisäksi vanhemmille olisi annettava kattavasti tietoa olemassa olevista apua antavista järjestöistä ja muista perhehoidon ulkopuolisista tukipalveluista.

6.6.3 Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus ja soveltuvuus alalle

Jokaisen perheen tilanne on erilainen ja sosiaalityöllä tulisi olla asiakaskohtaisuuteen perustuva työote jokaisen asiakkaan kohdalla. Raunio (2009, 175–178) esittelee kirjassaan yksilökohtaisen palveluohjauksen, jolloin jokainen asiakas kohdataan yksilöllisesti ja kunnioittavasti. Työote perustuu luottamukseen ja avoimeen dialogiin, jossa työntekijällä ja asiakkaalla on oikeus ja velvollisuus mielipiteeseensä. Tällainen kohtaaminen jää helposti sosiaalityössä kiireen ja byrokratian jalkoihin. Neljä viidestä tutkielman vanhemmasta kokivat lastensuojelun avohuollon aikana tai jossain vaiheessa sijoitusta, että sosiaalityöntekijän tai -tekijöiden toiminta sekä vanhemman ja työntekijän keskinäinen luottamuspuola vaikutti negatiivisesti sijoituksen kulkuun ja lapsen kotiuttamiseen. Toisaalta taas hyvä yhteistyö edesauttoi huostaanoton purkua. Lisäksi työntekijöiden vaihtuvuus nähtiin yhteistyön ja yhteydenpidon kannalta ongelmallisena, kuten esimerkiksi Pitkäsen (2011, 40) tutkimuksessa on todettu. Matin tilanteessa vankilaan joutuminen ja työntekijän tavoittamattomuus vaikeutti yhteistyötä ja luottamuksen rakentamista. Matti toivoo seuraavaa:

Ehkä silleen justiin, et siin ois se yks työntekijä silleen, et ku siin vaihteli niitä työntekijöitä ja sit tota no varsinki siihen alkuun, mut sen kyl ymmärtää et ku on vankilassa ja hösää sitä sun tätä ja halua sitä sun tätä et kyl sen ymmärtää. Mut jotenki se yhteydenotto oli sillai vaikeeta, mut sit ku tää nykyinen sosiaalityöntekijä tuli ni siihen sai aina yhteyden ja tota ihan koska vaan soitti tai ei tietenkää iltasin mut päivisin ni aina se vastas tai soitti takasin et sillai se oli jotenki hyvä juttu. (Matti)

Kuten Pitkänen (2011, 109) toteaa, tässäkin tutkielmassa tärkeää olisi saavuttaa työntekijän ja vanhemman välinen luottamus ja työntekijän kannustava ote vanhempaa kohtaan. Liisan mukaan kaikki sosiaalityöntekijät eivät ole persoonaltaan empaattisia tai ovat ajan kuluessa rutinoituneet liiaksi tai kyynistyneet työssään. Liisa ehdottaakin, että sosiaalityöntekijöillä olisi psykologiset testit alaan soveltuvuutta varten. Liisa koki, että hänen lapsen huostaanotto prosessi oli vahvasti riippuvainen lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijöiden asenteesta ja empatiakyvystä, josta hän kertoo seuraavaa:

Nii nii ja toki myös semmosta, et joillain on perusluonteessa sellasta, et kohtelee ihmisii ylhäältä alas, ja on niinku asenteita päihteiden käyttäjii kohtaan tai huumeiden käyttäjii, ni sitte ehkä se et millaset ihmiset hakeutuu näitten pöytien ääreen ni, koska sain ite sen kokemuksen et se on todella paljon kiinni siit kuka istuu siel pöydän toisessa päässä et miten se sit menee— nii jotku psykologiset testit. (Liisa)

Lisäksi Liisa toivoi haastattelun lopuksi, että lastensuojelun sosiaalityöntekijöillä olisi enemmän koulutuksessa tai jatkokoulutuksessa ymmärrystä päihdeongelmasta ja päihdeongelmiin vaikuttavista tekijöistä. Usein lastensuojelun sosiaalityössä ei nähdä sitä, että päihdeongelma on seurausta jostain, esimerkiksi rikkinäisestä ja traumaattisesta lapsuudesta, joiden tuomia tunteita lähdetään turruttamaan päihteillä. Liisa toivoo, että päihdeongelma nähdään ja hoidetaan sairautena, jotta päihdeongelman syihin pystyttäisiin tarttumaan ja oikeanlaista apua ja tukea osattaisi antaa myös lastensuojelussa. Ymmärryksen kasvaessa myös päihdeongelmaisen kohtaaminen voisi olla ihmisen arvoa kunnioittavampaa.

6.6.4 Palveluita kohtaamaan vanhempien tarpeita

Huostaan otettujen lasten vanhempien yksin jäämisen ja palveluja vaille jäämisen tunne on voimakasta useiden tutkimusten mukaan (esim. Hiltunen 2015, 157–160; Pitkänen 2011, 55). Tutkielman vanhemmat kokivat, että perhehoidon palveluvalikoimassa ei ole tarpeeksi vanhempia tukevia palveluita tai saatavilla olevaa apua. Sosiaalityöntekijöiden resurssit eivät riitä tukemaan vanhempaa huostaanoton jälkeen, eikä työmallit tue vanhemman tarpeita (Lindi 2018, 11). Niina muistelee palveluiden saamista huostaanoton jälkeen:

Ja tossa loppuvaiheessa sitten ni sosiaalityöntekijähän kysy multa kerran, että oliko sul niinku minkäänlaista niinku apua siinä vaiheessa ku lapset vietiin pois. Eihän siinä vaiheessa, mähän olin ihan kykenemätön toimimaan ja sit me keskusteltiin siitä, että et pitäsi olla kaupungilla just jotain tällastakin noin niinku tuki myös sille vanhemmalle. (Niina)

Matti kertoo heidän perheen hyötyneen lastensuojelun tuesta. Hänen kokemuksen mukaan palveluita on myöskin vaikea ottaa vastaan, jos niihin ei ole valmis. Vanhemmat voivat nähdä tarjotut palvelut joko velvollisuutena tai oikeutena. Tähän vaikuttaa vanhemman suhtautuminen sosiaalityönpalveluihin. Matti suhtautui kaikkiin tarjottuihin palveluihin positiivisesti:

Ja sit oli tosiaan nää jälkihoito ja nää kaikki ihan hyvii justii et se on varmaan aika pitkälle kiinni omasta halusta et haluaks ottaa apuu vastaan, et tota sitä on ihan turha tyrkyttää sit jos ei kiinnosta. Et ehkä tässä vaiheessa ku nykyinen sosiaalityöntekijä on lähteny pois, ni on sillai, mehän ollaan haluttu roikkuu sillai lastiksen

asiakkaina mahdollisimman pitkään, ni tota nyt on vähän ulkona et mis mennään et ei oo semmosta ns omaa työntekijää. (Matti)

Tässäkin tutkielmassa on aikaisemmin jo tullut esille, että perhehoidosta saatavan tuen tulisi olla sosiaalitoimen ulkopuolisen järjestämä, jotta eturistiriitatilanteet eivät vaikuttaisi sijoituksen jatkamiseen tai vanhemmuuden arviointiin. Petrillä, jolla oli kompleksiset suhteet koko sijoituksen ajan sosiaalitoimen kanssa, on ehdotus perhehoidon palveluiden parantamiseksi vanhemman näkökulmasta:

Mun mielestä yksikään psykologi ei voi olla lastensuojelussa itsessään töissä, koska ne on esteellisiä, vaan ne pitäisi olla riippumattomia sekä sen asiakkaan, joka on lapsi, että sen vanhemman että lastensuojelun kannalta. Tää olis niinku helpoimmin toteutettava muutos, koska tää on ihan pelkkä niinku et ulkoistetaan tää psykologi jolleki firmalle, joka on tarjonnu palvelua niin hän luopuu riippuvuudestaan. (Petri)

Uskon, että ihmislähtöinen kohtaaminen ja uusiin mahdollisuuksiin uskomisen voi auttaa Petrin kuvaamissa ongelmallisissa tilanteissa. Palveluiden ulkoistaminen voi muodostua ongelmalliseksi laadunvalvonnan näkökulmasta, mutta se voisi tuoda myös poikkeavia näkökulmia ja vanhemman edun esille tuomista lastensuojelun työntekijöille. Moniammatillista yhteistyötä tarvitaan edelleen enemmän sijaishuollon käytäntöihin, jolloin perheen monisyisistä tilanteista saadaan mahdollisimman todenmukaista tietoa. Usein moniammatillinen yhteistyö jää perhehoidon osalta vanhemman aktiivisuuden varaan ja yhteistyön koordinointia ei olla nimetty kenellekään osapuolelle. Vanhemmat hyötyisivät päihdehuollon, aikuissosiaalityön, mielenterveyspalveluiden sekä työ- ja koulutustoiminnan yhteistyöstä (Pitkänen 2011, 160–162).

7 Johtopäätökset ja pohdinta

Olen tässä tutkielmassa tuonut esille huostaanoton kokeneiden vanhempien kokemuksia huostaanottoprosessista, huostaanoton tuomasta kriisistä sekä siitä selviytymisestä ja lopulta lapsen kotiin saamisesta. Tutkielmassa pyritään tuomaan esille vanhempien näkökulmia lastensuojelusta saatuihin palveluihin sekä heidän ainutlaatuisia tarinoitaan vaikeasta tilanteesta selviytymisestä. Haastatteluiden perusteella totean, että huostaanotto on kiistattomasti kaikille perheenjäsenille kriisitilanne, joka johtaa suureen muutokseen niin lapsen kuin vanhemmankin elämässä. Vaikka tutkielman lähtökohtana on ollut vanhempien kokemukset, ei voida myöskään unohtaa muutosta sijaisperheen arjessa, koska he ottavat perheeseen uuden lapsen lisäksi myös lapsen vanhemmat, suvun sekä lastensuojelun työntekijät. Jokainen perhe kokee huostaanoton eri lailla ja polku perheen jälleenyhdistämiseksi on yksilöllinen, jos kotiutus ylipäättään on mahdollista. Lapsen huostaanottoprosessiin liittyy vanhemman elämässä kriittisiä tapahtumia, jotka ovat joko edesautta- neet tai hidastaneet sijoituksen sujumista ja kotiuttamisen aloittamista. Vaikka vanhempien tarinat olivat hyvin yksilöllisiä, niistä löytyi myös paljon yhtymäkohtia, joiden avulla voidaan tehdä johtopäätöksiä.

Haastateltuani viittä vanhempaa, joiden lapsen huostaanotto on jo purettu ja lapsi kotiutunut vanhemman luokse, voin todeta, että ennen kaikkea lastensuojelun sijaishuollon toimenpiteiden ja sosiaalityöntekijöiden avulla voidaan joko edesauttaa tai hankaloittaa huostaanoton sujuvuutta ja lapsen kotiuttamista. Tämän tutkielman vanhemmista vain yhden polku lapsen huostaanotosta kotiuttamiseen oli muihin verraten tasaisempi johtuen yhteisestä päätöksestä huostaanottaa lapsi, kun taas neljällä muulla vanhemmalla tie on ollut kuoppainen ja pitkä. Kaikki huostaanotot kestivät neljästä seitsemään vuoteen, mikä on lapsen ja vanhemman elämässä varsin pitkä aika ja vaatii paljon kärsivällisyyttä ja pitkäjänteisyyttä. Kaikkien vanhempien kohdalla lapsen huostaanotto tarkoitti arjen romahtamista, kriisiä sekä kolmen vanhemman kohdalla myös valtavaa taistelua lapsen kotiin saamiseksi. Vanhempien tarinoista löytyi yhteneviä kriittisiä tapahtumia kriisistä selviytymisessä ja huostaanottoprosessin kulussa, joita toivon hyödynnettävän jatkossa sijaishuollon aikaisessa työskentelyssä.

Laadullisen tutkimuksen valossa, viisi vanhempaa on varsin pieni aineisto suuren kuvan piirtämiseksi tästä problematiikasta. Laadullinen tutkimus kuitenkin tuottaa syvällistä tietoa tutkittavasta ilmiöstä ja on sellaisenaan arvokasta tietoa, vaikka yleistettävyyys onkin heikkoa. Tavoitteenani on kuitenkin löytää yhteneväisyyksiä viiden vanhemman kokemista tapahtumaketjuista, jolloin yksittäisiä tapahtumia pyritään tarkastelemaan yleisemmällä tasolla. (Alasuutari 2011, 180–183.) Tämän lisäksi pyrin vahvistamaan löytämiäni

yhtymäkohtien relevanttiutta aikaisempien tutkimuksien avulla. Uskon, että vanhempien kokemukset ovat sellaisenaan arvokkaita ja uniikkeja sosiaalityön tutkimukselle, koska tutkimuksissa kotiuttamisprosessien tarkastelu erityisesti vanhempien näkökulmasta on ollut vähäistä. Seuraavassa esittelen keskeisiä johtopäätöksiä tutkielmastani kriittisten tapahtumien menetelmän näkökulmasta. Aineiston ja sen analyysin avulla olen löytänyt neljä kokonaisuutta, jotka toistuvat vanhempien kertomuksissa, ja joita voi vahvistaa olemassa olevan tutkimuksen avulla. Ensimmäinen korostaa hyvän yhteistyön ja inhimillisen kohtaamisen tärkeyttä huostaanottoprosessissa, toinen tuo esille vanhemman kriisiavun puutteellisuuden sijaishuollossa, kolmas perhehoidon palveluiden ja terapiamahdollisuuden tärkeyttä vanhemman kriisin hoidossa sekä neljäs vertaistuen ja muiden auttamisjärjestelmien osuutta vanhemman elämänkulussa. Lopuksi pohdinnassa kuvailen tämän tutkielman teon merkitystä itselleni ja sen onnistumista yleisesti omasta mielestäni.

Hyvä yhteistyö ja inhimillinen kohtaaminen kotiuttamista edistävinä tekijöinä

Tutkielmasta tuli esille vanhempien kokemuksia luottamuksen ja yhteistyön puutteesta sosiaalityöntekijöiden, vanhempien ja sijaisvanhempien kesken, minkä vanhemmat kokiivat lapsen kotiuttamisprosessia heikentävinä tekijöinä. Yhteistyö vanhempien, sijaisperheen ja sosiaalityöntekijän välillä on olennaista, kun pyritään laittamaan lapsen etu aikuisten edun edelle. Pitkänen (2011) korostaakin tutkimustuloksissaan rinnakkaisvanhemmuuden tai toiselta käsitteeltään etävanhemmuuden tärkeyttä lapsen huostaanoton onnistumisen kannalta. Huostaanotto on onnistunut, kun ennalta määritetyt sijoituksen tavoitteet saavutetaan ja huostaanotto todetaan lapsen edun mukaiseksi, unohtamatta huostaanoton syiden poistumista eli usein vanhemman elämäntilanteen kohentumista tai lapsen häiriökäyttäytymisen vähentymistä. Kun yhteistyö sujuu kaikkien osapuolien kesken, vanhempi on lapsen elämässä ja arjessa mukana, vaikka he eivät asu samassa taloudessa. Sijaisvanhempien tehtävänä on huolehtia lapsista arkielämässä ja lähivanhempana, mutta biologiset vanhemmat ovat myös lapselle emotionaalisesti tärkeitä (Kujala 2006, 6).

Perhehoidon sosiaalityössä joudutaan kohtaamaan ristiriitaisia tilanteita, varsinkin silloin, kun lapsen aikuisten väliset suhteet vaikeuttavat sijoituksen onnistumista ja siten myös sijoituksen tarkoitusta. Lapsella tulee olla sisäinen lupa kiintyä sijaisvanhempiin, mutta samalla oikeus pitää yhteyttä ja rakastaa syntymävanhempaa. Sijaishuollossa lapsen sijoittamista perhehoitoon kutsutaan pitkäaikaiseksi sijoitukseksi, vaikka huostaanoton tulee aina olla väliaikainen ratkaisu kohentaa lapsen ja perheen tilannetta. Tämä käsite on osana ristiriitaa biologisten ja sijaisvanhempien yhteistyön muodostamisessa,

koska se viittaa huostaanoton pituuteen, mikä saattaa tuntua vanhemmasta loputtomalta. Pitkäaikaisen sijoituksen käsitteen vakiintuminen työkäytäntöihin voi perustua sijaisperheiden tarpeeseen ennakoida sijoituksen kestoa, vaikka ajallisesta käsitteestä voi tulla itseään toteuttava ennuste (Araneva 2016, 365). Lapsen sijoittamisen sijaisperheeseen tarkoituksena on lapselle haitallisen perhearjen pysäyttäminen ja turvallisen kasvuympäristön tarjoaminen siihen saakka, kunnes lapsi voi palata kotiin vanhemman luokse. Vanhempien ja sijaisvanhempien yhteistyötä tulisi tukea välittömästi huostaanoton jälkeen, jotta pystytään avoimesti jakamaan tietoa lapsesta ja lapsen hyvinvoinnista koko sijoituksen ajan. Tärkeää myös on, että kaikki osalliset ovat tietoisia lapsen kehityksestä, vanhempien kuntoutumisprosessista ja sijoituksen tavoitteista. Olennaista lapsen näkökulmasta on, että vanhemmat antavat luvan kiintyä sijaisperheeseen ja sijaisvanhemmat pitävät yhteyttä vanhempiin luonnollisena osana lapsen arkea. Lapselle on tärkeää, että biologiset vanhemmat voivat hyvin ja heistä pidetään huolta (Kujala 2003, 5). Lisäksi sijoituksen hyväksymistä ja sujumista edistää vanhemman mahdollisuus osallistua lapsen elämään vanhempana, mikä on tärkeää vanhemman kuntoutumista ja lapsen hyvinvointia ajatellen (Pitkänen 2011, 90).

Tutkielmani aineistosta voin päätellä, että sosiaalityöntekijät eivät huostaanoton jälkeen neljässä tapauksessa viidestä rakentaneet aktiivisesti hyvää luottamussuhdetta lapsen vanhempiin. Työntekijät sortuivat määrittelemään vanhemmat avohuollon kirjausten perusteella päihde- tai mielenterveysongelmaisiksi ja yhteistyökyvyttömiksi, eikä heille tarjottu kriisiapua tai muita palveluita välittömästi huostaanoton jälkeen. Toisaalta vanhemmat kokivat kriisin olleen niin voimakas, etteivät välttämättä olisivat voineet välittömästi huostaanoton jälkeen vastaanottaa apua. Vanhemmille tärkeää on sosiaalityöntekijän tasa-arvoinen ja ihmisarvoa kunnioittava kohtaaminen sekä yhteydenpito sosiaalityöntekijän kanssa. Lisäksi hyvä yhteistyö sijaisvanhempien kanssa vahvisti vanhemman osallisuuden tunnetta ja siten vähensi huostaanoton tuomaa pahoinvointia. Tutkielman neljä vanhempaa onnistuivat rakentamaan ennen sijoituksen loppuvaihetta hyvän luottamussuhteen sosiaalityöntekijäänsä, mikä edesauttoi kotiuttamisten aloittamista. Yhdellä vanhemmalla oli koko sijoituksen ajan hyvä luottamus työntekijään, vaikka välittömät palvelut vanhemmalle jäivät uupumaan, eikä keskusteluapua perhehoidosta tarjottu. Kahdella vanhemmalla oli hyvät välit sijaisvanhempien kanssa, kun taas kolmessa tapauksessa yhteistyö vanhempien kesken oli vaikeaa. Sijaisvanhempien ja vanhempien välit eivät siten varsinaisesti vaikuta kotiuttamisen mahdollisuuteen, mutta huostaanoton sujumiseen ja vanhempien henkiseen hyvinvointiin tämän voi tulkita olevan yhteydessä. Jatkuva riitely ei myöskään voi olla mieleistä sijaisvanhemmillekaan.

Kriisiavun puute vanhemman kuntoutumista heikentävänä tekijänä

Viitaten aikaisempiin lukuihin totean huostaanoton olevan kriisitilanne koko perheelle. Luvussa 2.3 viritän keskustelua kriisi- ja surutyöstä, jossa myös esittelen kriisin kehittymisen vaiheita ja surutyön merkitystä ihmisen kriisin hoidossa. Lastensuojelun työntekijöiden tulisi olla tietoinen vanhemman kohtaamasta kriisistä ja kuinka kriisin pitkittymistä voidaan pyrkiä vähentämään. Kriisi aiheuttaa psyykkisiä reaktioita, joista on vaikea selvitä ilman ulkopuolisen apua. Usein yksilön selviytymis- ja sopeutumiskeinot eivät ole riittäviä, jolloin tarvitaan psykososiaalista tukea ja palveluita käsittelemään tapahtunutta. Varhaisella puuttumisella ja avun antamisella voidaan ennaltaehkäistä varsinaisten psyykkisten häiriöiden syntymistä (Sosiaali- ja terveysministeriö 2009, 11–12.) Akuutilla kriisityöllä pyritään vahvistamaan yksilön resilienssiä eli psyykkistä kestävyyttä, itseluottamusta ja -arvostusta sekä kokemusten integroimista omaan elämänsäkuuluun. Kriisityön avulla ihmisen inhimillinen kärsimys vähenee ja toimintakyky voimistuu. (Mt., 13.) Jos kunnan sosiaalityöllä ei ole resurssien puitteissa mahdollista toteuttaa vanhemmalle annettavaa kriisi työtä, herää kysymys, olisiko vanhempi mahdollista ohjata kolmannen sektorin auttamisjärjestelmiin.

Suurimpana lapsen huostaanottoprosessia ja kotiuttamista heikentävänä tekijänä nousi kriisiavun puute vanhemmille. Vanhemmalle ei ollut tarjolla palveluita, joissa huostaanottoa olisi pystynyt käsittelemään, minkä lisäksi informaation kulku perhehoidon palveluista sekä vanhemman oikeuksista ja velvollisuuksista oli heikkoa ja puutteellista. Sosiaalityössä tulisi ymmärtää, että kriisin akuuttivaiheeseen kuuluu shokkivaihe, jonka takia informaation sisäistäminen voi olla hankalaa ja muisti voi pätkiä välittömästi huostaanoton jälkeen. Yksi vanhemmista ehdottikin, että perhehoidolla olisi enemmän kirjallisia esitteitä ja infopaketteja, jotta niihin voi palata, kun vanhemman voimavarat ovat siihen riittävämmät.

Vanhemmat kokivat, että heidät jätetään huostaanoton jälkeen yksin selviytymään kriisistään ilman sijaishuollon tukea. Tämä tarkoitti monen kohdalla sitä, että tärkeänä tekijänä selviytymisprosessissaan olivat vanhemman sisäinen tahdonvoima saada lapsi kotiin sekä suuri rakkaus lasta kohtaan, vaikka kriisistä selviytymiseen olisi voitu tarjota myös ammattilaisten apua. Vanhemmat olivat jo haastatteluiden hetkellä saaneet lapsen kotiin, mikä heille tarkoitti sitä, että he kokivat olevansa entistä vahvempia ihmisiä, voimaantuneita tilanteestaan. Silmiinpistävää oli, että kaikki vanhemmista totesivat, että vielä huomomassa henkisessä tai fyysisessä tilassa, selviytyminen olisi ollut mahdotonta, ja samalla he toivoivat tämän tutkielman ja kerrottujen tarinoidensa tuovan oikeanlaista apua

huostaanoton tuoman kriisin kanssa kamppaileville vanhemmille. Vanhemman, jolla ei ole voimavaroja tai mahdollisuutta saada tukea kohtaamalleen kriisille, on mahdotonta siirtyä elämässään eteenpäin kuntoutumista kohti. Huostaanoton jälkeinen vahva tuki voi edesauttaa jatkotyöskentelyä vanhemman kanssa ja lyhentää merkittävästi lapsen menetyksestä johtuvaa suruaikaa (Lastensuojelun käsikirja 2019).

Oikea-aikaiset palvelut ja mahdollisuus terapiaan

Kunnalla on velvollisuus järjestää perheiden tarpeita vastaavia lastensuojelun palveluita. Jos niitä ei ole valmiina yksikön palveluvalikoimassa, niitä tulisi järjestää yksityiseltä palvelunjärjestäjältä tai kolmannelta sektorilta. Sijaishuollon alkaessa vanhemmalle suunnatut palvelut vähentyvät tai ne tippuvat kokonaan pois. Ainoa lakisääteinen palvelu suoraan vanhemmalle on vanhemman asiakassuunnitelma, joka tulee päivittää vähintään kerran vuodessa (L417/2007, §30).

Lapsen kotiin saamista takaisin edesauttoivat merkittävästi oikea-aikaiset palvelut ja vanhemman hakeutuminen muiden hoitotahojen terapiaan tai terapian saaminen perhehoidon palveluna. Vaikka yksi tärkeimmistä tekijöistä lapsen kotiin saamiseksi oli vanhemman ja sosiaalityöntekijän luottamussuhteen rakentaminen, myös perhehoidon tarjoamat palvelut, kuten perheleiri ja vanhempien vertaistukiryhmä, edesauttoivat vanhempia ylipäättään hakemaan huostaanoton purkua. Usein terapia siis saatiin perhehoidon ulkopuoliselta taholta, kuten lastensuojelun avohuollon perhetyöltä, päihdehuollosta tai kolmannelta sektorilta, mutta terapiaa järjestettiin myös perhehoidon palveluna psykologin vastaanotolla. Vain yksi vanhempi koki, ettei tarvinnut keskusteluapua huostaanoton tuomien tunteiden ja tapahtumien käsittelemiseksi.

Terapiassa vanhemmat pääsivät keskustelemaan huostaanoton syistä kokonaisvaltaisesti, mutta tärkeänä näyttäytyi mahdollisuus reflektoida omaa elämänhistoriaansa, esimerkiksi lapsuudenkokemuksia tai päihdehistoriaansa, mutta myös huostaanottoon johtaneista tapahtumista ja sen tuottamista tunteista. Tarvetta oli keskustella vanhemman vuorovaikutuksesta lapsen kanssa sekä perheen uusista toimintamalleista ja säännöistä lapsen kotiuduttua.

Lapsen kotiuttamisprosessia varten perhehoidolla oli tarjota paljon erilaisia palveluita, kuten vanhemmuuden arvion tekemistä ja perhetyötä, unohtamatta taloudellista tukea. Kaikki vanhemmat kokivat, että kotiutuksen aikana he ovat saaneet riittävän tuen perhehoidosta, mutta jäivät kaipaamaan edelleen tukea huostaanoton jälkeiselle ajanjaksolle. Toisaalta taas siirtymävaihe perhehoidosta mahdolliseen avohuollon asiakkuuteen voi

olla pirstaleinen ja aiheuttaa ongelmia kotiutumisen onnistumiselle. Perhetyön päättymisen perhehoidossa ja alkaminen avohuollossa voi kestää kauan, jonka aikana perhe jää yksin mahdollisten ongelmien kanssa (Hoikkala & Heinonen 2013, 13). Tärkeää on järjestää yksilöllisesti perheiden toiveiden ja tarpeiden mukaiset palvelut katkeamatta siirtäessä yksiköstä toiseen koko lastensuojelun asiakkuuden aikana.

Vertaistuki sekä muut tukimuodot edesauttamassa lapsen kotiuttamista

Vertaistuki on todettu voimaannuttavaksi kokemukseksi järkyttävien tapahtumien kanssa taisteleville henkilöille. Kokemustiedon jakaminen toisten samanlaisessa tilanteessa olevien kanssa auttaa ymmärtämään, ettei ole yksin tilanteensa kanssa. Vertaistuki tuo tukea kriisin läpikäymiseen, oman elämän järjestämiseen sekä etävanhempana toimimiseen. Hiltusen (2015) tutkimuksen vanhemmat olivat saaneet tukea myös häpeän ja syyllisyyden tunteiden käsittelyyn, joita on muuten erittäin vaikea jakaa ja prosessoida. Vanhemmat, jotka jäivät ilman vertaistukea, kokivat huostaanoton tuomien tunteiden jääneen painolastiksi, jota olisi voinut purkaa vertaistuen avulla. Huostaanotto on tunnerikas tapahtuma, jota ei voi välttämättä ymmärtää kuin sen kokeneet henkilöt. Tutkimuksessa tuli esille, etteivät vertaistukiryhmät välttämättä ole huostaanoton alkuvaiheessa mahdollisia vanhemman shokin takia, vaan vasta myöhemmin, kun kriisin alkuvaihe on tasaantunut ja kokemusten jakaminen ja vastaanottaminen on mahdollista. (Hiltunen 2015, 192–194.)

Neljä viidestä vanhemmasta kokivat, että vertaistuki on auttanut tai olisi voinut auttaa vanhempaa selviytymään kriisistä. Kolme vanhemmista olivat käyneet joko jonkin järjestön vertaistukiryhmissä tai perhehoidon omassa vanhempainryhmässä. Kokemusten jakaminen koettiin arvokkaana voimaantumisen kannalta, mistä kertoi vanhempien oma halu perustaa vanhempainryhmä perhehoidon perheleirin jälkeen siihen osallistuneille vanhemmille. Perhehoidosta tuettiin ryhmän perustamista. Vertaistukiryhmien lisäksi vanhemmat kertoivat hakeutuneensa vanhemmille tarkoitettuihin Facebook-ryhmiin, joissa käsiteltiin huostaanottoa. Yksi vanhempi tosin kertoi, että muidenkin kohtaamat vaikeudet sosiaalitoimen kanssa toivat lohtua ja hän kertoi myös itse kertoneensa pääsääntöisesti negatiivisia kokemuksia verkossa. Toinen vanhempi kertoi lukeneensa aktiivisesti epäedullisesti edenneitä huostaanottotarinoita, mutta hän itse kirjoitti onnistumisenkokemuksestaan lasten kotiutumisen jälkeen.

Vanhemmat toivat esille, että myös jonkinlainen tukihenkilö tai kanssakulkija olisi helpottanut huostaanoton tuomaa tuskaa. Tukihenkilö voisi toimia vanhemman asian edistäjänä sekä oikeuksien ja velvollisuuksien kertojana. Tukihenkilöllä tulisi olla tiedossa

sijaishuollon prosessit, jotta hän pystyy jakamaan niistä tietoa, kun vanhempi on pyytää apua. Sosiaalityön tukien hakeminen ja saaminen on byrokratian takia hankalaa, eikä vanhemman voimavarat välttämättä riitä paperitöiden tekemiseen. Tukihenkilö voisi olla vanhemman tukena käytännön asioiden hoitamisessa sosiaalitoimen kanssa. Lisäksi lasta koskevilla asiakassuunnitelmaneuvoitteluihin vanhempi on usein yksin edustamassa itseään, jolloin tukihenkilö voisi olla vanhemman tukena myös neuvotteluissa. Neuvotteluissa keskustellaan lapsen ja vanhemman nykytilanteesta sekä sovitaan lapsen ja vanhemman yhteydenpidosta ja sijaishuollon tarpeesta, jolloin olisi tärkeää, ettei vanhemman tarvitse jäädä yksin ja että keskusteluapua myös neuvottelun jälkeen olisi helposti tarjolla.

Pohdinta

Tässä tutkielmassa olen pyrkinyt vastaamaan kysymyksiin siitä, miten huostaanoton kokeneet vanhemmat ovat selviytyneet huostaanoton jälkeisestä kriisistä, minkälaisia palveluita he ovat saaneet sijoituksen sosiaalityön avulla sekä minkälaisia sosiaalityötä koskevia kehityskohtia he ovat havainneet huostaanotto-prosessin aikana. Tavoitteena oli tuoda esiin niitä yhteneviä kriittisiä tapahtumia vanhempien elämänsä kuluissa, jotka ovat joko edesauttaneet lapsen kotiuttamisprosessia tai hidastaneet sitä. Vanhempien kokemuksia lapsen kotiuttamisprosessista on tutkittu vain vähän, jonka takia halusin ottaa tutkielmaani vanhempien näkökulman. Vanhempien kokemusten kuunteleminen ja analysointi oli antoisa matka itselleni. Vanhemmat kokivat tarvetta kertoa tarinaansa, jotta biologisten vanhempien kanssa työskentely johtaisi jatkossa yhä useampiin kotiutuksiin. Pyrkimyksenäni oli tuottaa tietoa huostaanotto-prosessista, mutta myös korostaa vanhempien kokemuksia ilmiöstä. Uskon myös vanhempien voimaantuneen haastatteluista ja he kertoivat kokevansa tutkimusaiheen tärkeäksi. Vanhemmat toivoivat, että heidän kokemuksensa auttaisi samassa tilanteessa olevia vanhempia saamaan oikeudenmukaista ja ihmisarvon mukaista kohtelua sosiaalityöntekijältä ja sijaisperheeltä. Mielenkiintoista oli kuulla viiden eri vanhemman polku huostaanotosta kotiutukseen, ja vaikka haastatteluhetken elämäntilanne vanhemmilla oli hyvä ja tasapainoinen, haastattelut olivat tunteikkaita ja ne toivat pintaan voimakkaita tunteita menneisyydestä.

Huostaanotto vanhemmille tarkoitti ensin voimakasta kriisiä, sitten pitkäjänteistä kuntoutumistyötä tai elämäntilanteen palauttamista, ja useimmissa tapauksissa viimeisenä taitelua lapsen kotiin saamiseksi. Vanhemmat kokivat olevansa yksin tilanteensa kanssa ja rakkaus lapseen johdatti vanhempaa kaikissa huostaanotto-prosessin vaiheissa. Vaikka jotkut vanhemmat kohtasivat epäkunnioittavaakin kohtelua sosiaalityöntekijöiltä tai sijaisperheen puolelta, kotiuttamisprosessin aloittamiseen liittyi usein luottamuksen

uudelleenrakentuminen perhehoidon työntekijöiden kanssa. Luottamuksen rakentuminen vaikutti etenevän käsi kädessä vanhemman kriisistä selviytymisen kanssa, osalle se tarkoitti myös päihitteettömyyttä. Kun kriisi alkuvaihe oli kehittynyt uudelleenrakentumisen vaiheeseen, ihminen on vastaanottokykyisempi, katkeruuden ja syyllisyyden tunteet eivät ole niin voimakkaat, ja hän alkaa työskentelemään kohti uusia tavoitteitaan (Cullberg 1972).

Tutkimusprosessi oli minulle hyvin silmiä avaava kokemus. Olin aikaisemmin työskennellyt sijaishuollossa, ja työskentelyn perusteella minulla oli ennakko-oletus, ettei vanhempien kanssa työskennelty tarpeeksi varsinkaan huostaanoton jälkeisenä aikana. Tämän tutkielman tekeminen vahvisti oletustani, ja sen lisäksi sain kuulla onnistuneita tarinoita lapsen kotiutumisesta biologisen vanhemman luokse. Työkokemukseni ja ennakko-oletukseni auttoi ymmärtämään vanhempien kokemaa problematiikkaa, mutta pohdin analyysiä tehdessäni niiden vaikutusta tutkimukselle. Vaikka haastateltavia ei ollut kuin viisi, haastatteluista nostamani teemat toistuivat vanhempien tarinoissa ja niistä oli helppo tehdä jatkopäätelmiä. Analyysin aikana pohdin paljon tulkintaani sekä sitä, olenko osannut nostaa oikeat asiat esiin vanhempien tarinoista. Näkemykseni mukaan vanhempien kokemukset sijaishuollosta olisi edelleen hyvä jatkotutkimusaihe, koska on tärkeää kuulla huostaanoton kokeneista vanhempia. Näin voitaisiin kehittää työmalleja kohti vanhempiakin arvostavaa työotetta ja siten huostaanottoja olisi ehkä mahdollista purkaa entistä enemmän. Aina näin ei tietenkään ole vanhemman vaikean elämäntilanteen johdosta, mutta sosiaalityössä tulisi tiedostaa, että oikeanlaisella työotteella pystytään auttamaan myös sijoitetun lapsen vanhempaa, ja siten koko perhettä.

Olen tyytyväinen siihen, miten tutkielmantekoprosessi on edennyt, vaikka kirjoitusprosessi on ottanut paljon aikaa. Haastattelut olivat mieleisiä niin minulle kuin vanhemmillemkin, ja viisi ihmistä saavat edelleen kokea olleensa merkityksellisiä sosiaalityön tutkimukselle. Tutkielmani vahvuuksia on kriisityökeskustelun herättäminen vanhemman tilanteen parantamiseksi luvussa 2.3, mutta myös tutkimustulokset itsessään, koska niistä ilmenee tapahtumia vanhempien elämässä, jotka muutoin olisi jäänyt heidän omaan tietoonsa. Mielestäni vanhemmat toivat esiin paljon asioita, joita tulisi ottaa huomioon sijaishuollon työskentelyssä ja vielä laajemmin ajateltuna lastensuojelun työtavoista päätävissä elimissä. Tutkielman heikkoudeksi voin mainita lähteiden suppeuden ja niiden käyttämisen tutkielman tuloksissa. Toisaalta niin tutkielmassa käytetty menetelmä kuin tutkimustehtäväkin ovat harvinaisia sosiaalityöntutkimuksessa, joten lähteiden määrä on sekin takia suppeampi. Uskon kuitenkin tuottaneeni tietoa, joka on ainutlaatuista ja tärkeää sijaishuollose.

Lähteet

- Alasuutari, Pertti (2011) Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.
- Araneva, Mirjam (2016) Lapsen suojele: toteuttaminen ja päätöksenteko: käsikirja lapsen asioista päättävälle. Helsinki: Alma Talent Oy.
- Burns, Kenneth & Pösö, Tarja & Skivenes, Marit (2016) Child Welfare Removals by the State. New York: Oxford university press.
- Butterfield, Lee & Borgen, William & Admunson, Norman & Maglio, Asa-Sophia (2005) Fifty years of the critical incident technique: 1954–2004 and beyond. SAGE Journal 5(4): 475–497.
- Cullberg, Johan (1973) Det psykiska traumat: om kristeori och krispsykoterapi. Stockholm: Svenska föreningen för psykisk hälsovård.
- Cullberg, Johan (1980) Kris och utveckling – en psykoanalytisk och socialpsykiatrisk studie. Stockholm: Bonniers Grafiska Industrier AB.
- Cullberg, Johan (2012) Kris och utveckling. Stockholm: Natur och Kultur.
- Drisko, James & Maschi, Tina (2015) Content Analysis. New York: Oxford University Press.
- Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Pösö, Tarja (2016) Huostaanotto: lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino.
- Farmer, Elaine (2014) Improving Reunification Practice: Pathways Home and Outcomes for Children Returning from Care to Their Parents. British Journal of Social Work 44(2): 348–366.
- Flanagan, John (1954) The Critical Incident Technique. Psychological Bulletin vol. 51(4): 327–358.
- Fernandez, Elizabeth (2013) Accomplishing permanency: reunification pathways and outcomes for foster children. Sydney: University of New South Wales.
- Forsell, Martta & Heino, Tarja & Kuoppala, Tuula (2018) Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten sijoitusten kestot 2016. Tilastoraportti. Terveystien ja hyvinvoinnin laitos. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136279/Tr09_18.pdf?sequence=5&isAllowed=y. Luettu 30.11.2018
- Gauffin, Katri (2012) Sijaishuollon aikainen sosiaalityö äitien kokemana. Lisensiaatintutkimus. Turun Yliopisto.

- Hammarlund, Claes-Otto (2001) Kriisikeskustelu. Kriisituki, stressin- ja konfliktin hallinta. Tukholma: Författaren och Bokförlaget Natur och Kultur. (Suomennos: Riikka Toivanen 2004, Tietosanoma Oy.)
- Hiltunen, Tarja (2015) Äitiys, huostaanotto ja voimaantuminen. Jyväskylä: Unit, University Library of Jyväskylä.
- Hoikkala, Susanna & Heinonen, Hanna (2013) Samalla puolella? Näkökulmia perheiden jälleenyhdistämiseen lastensuojelussa. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Jaakola, A-M & Vornanen, R & Pölkki P (2014) Kriittisten tapahtumien menetelmä lastensuojelun sosiaalityötä koskevassa tutkimuksessa. Janus vol. 22(2): 156–171.
- Janhunen, Tarja (2007) Sijoitusten purkautuminen pitkäaikaisessa perhehoidossa. Helsinki: Perhehoitoliitto ry.
- Ketola, Jari (2008) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kettunen, Natalia (2010) Huostaanotettujen lasten vanhempien kokemukset huostaanotosta väliaikaisena toimenpiteenä. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Kujala, Virpi (2006) Sijoitettujen lasten biologisten vanhempien tukeminen. Helsinki: Sininauhaliitto ry.
- Kuusisto, Katja (2010) Kolme reittiä alkoholismista toipumiseen. Tutkimus muutoksesta hoidon ja vertaistuen avulla sekä ilman professionaalista hoitoa. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print
- Kähkönen, Päivi (1991) Biologisen perheen huomioonottaminen lapsen huostaanotossa ja sijoituksessa. Jyväskylän yliopiston Perhetutkimusyksikkö: Jyväskylän yliopistopaino.
- Lastensuojelulaki 417/2007
- Lastensuojelun käsikirja. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja>. Luettu: 25.2.2019
- Laitinen, Ninja (2013) Vanhemman kokemuksia ja odotuksia sosiaalisesta tuesta lapsen huostaanoton aikana. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.
- Lavonius, Terhi (2014) Isovanhemmat perhehoitajina. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Lindi, Mia (2018) Perheen jälleenyhdistämisen onnistumisen edellytyksiä ja haasteita. Erikoistumiskoulutuksen lopputyö. Turun Yliopisto.

- Merilehti, Tarja (2017) "Mä annan sut pois". Sijaisvanhempien kokemuksia heille tarjotusta tuesta sijoituksen päättymisvaiheessa. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.
- Nummela, Tiina (2007) Huostaanotettujen vanhempien tukeminen. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Pitkänen, Miia (2008) Yhteiseen elämään - huostassapidon lopettaminen lastensuojelun toimenpiteenä. Lisensiaatintutkimus. Helsingin yliopisto.
- Pitkänen, Miia (2011) Vastuun paikka! Vanhempien tukeminen lapsen huostaanotossa. Socca ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 26. Helsinki: Yliopistopaino.
- Perhehoitolaki 263/2015
- Poijula, Soili (2002) Surutyö. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Raunio, Kyösti (2009) Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus Oy.
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2009) Traumaattisten tilanteiden psykososiaalinen tuki ja palvelut. Työryhmän muistio. Suomi: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Tuovila, Pirjo (2008) Menetykset ja lapsen kehitys. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksia. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus 29–76.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2012) Hyvä tieteellinen käytäntö. <http://www.tenk.fi/fi/htk-ohje/hyva-tieteellinen-kaytanto>. Luettu 11.2.2019.
- Virtanen, Johanna (2009) Kriittiset tapahtumat lastensuojelun avohuollon sosiaalityön prosessissa. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Wase, Jim & Biehal, Nina & Farrelly, Nicola & Sinclair, Ian (2011) Caring for abused and neglected children: making the right decisions for reunification or long-term care. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Westergård, Mikaela (2007) Vanhempien kokemuksia lastensa huostaanotto prosessista: internetin keskustelusivusto vertaistukena. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Liitteet

Liite 1

Haastattelukutsu

Mia Karjalainen

Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Arvoisa vanhempi,

olen sosiaalityön maisterivaiheen opiskelija Helsingin yliopistossa. Olen tekemässä pro gradu -tutkielmaani ja lähestyn Sinua haastattelukutsulla. Tutkielmani aiheena on perhehoidosta kotiutetut lapset ja erityisesti heidän vanhempiensa elämäntilanteet lapsen huostaanoton ja kotiuttamisen välisenä aikana. Olen saanut tutkimusluvan sen toteuttamista varten. Keväällä 2017 valmistuneen käytännöntutkimukseni ja muiden aiheeseen liittyvien tutkimusten tulosten perusteella uskallan väittää, että lastensuojelussa vanhempi jää usein huostaanoton jälkeen yksin kriisinsä kanssa ja vanhemman kanssa työskentely jää perhehoidossa taka-alalle. Toivon, että tutkimukseni tuottaa uutta tietoa tästä tärkeästä aiheesta erityisesti perhehoidossa työskenteleville sosiaalityöntekijöille, jotta jatkossa perhehoitoa voitaisiin toteuttaa niin, että lapsi olisi mahdollista kotiuttaa entistä useammin.

Etsin haastatteluun vanhempia, joille on lähivuosien aikana kotiutettu perhehoidosta lapsi tai lapsia. Otathan yhteyttä minuun puhelimitse tai sähköpostitse, jos kiinnostuit tutkimuksesta. Haastattelun aika ja paikka voidaan sopia yhdessä tarkemmin. Haastatteluun osallistuminen on täysin vapaaehtoista ja sen voi keskeyttää milloin vain, sekä voit halutessasi kieltää oman haastatteluaineiston käytön tutkimustuloksien analysoinnissa. Toivon, että haastattelut voitaisiin toteuttaa huhti- ja toukokuun 2018 aikana. Haastattelut tehdään nimettömänä ja vanhemmat pysyvät tunnistamattomina tutkimusraportissa. Raportti on kirjallinen tuotos tutkimustuloksista. Tutkimusraportti julkaistaan Helsingin yliopistossa. Toivon, että löydän vanhempia, jotka ovat rohkeasti valmiita jakamaan tarinansa kanssani. Haastatteluun ei tarvitse valmistautua etukäteen.

Kiittäen yhteistyöstä,

Mia Karjalainen

Liite 2**Suostumus haastatteluun**

Tutkimus: Kriittiset tapahtumat vanhemman elämässä lapsen huostaanoton ja kotiutuksen aikana

Tutkimuksen tekijä: Mia Karjalainen

Tutkimuksen julkaisu: Helsingin yliopisto

Minulle on selvitetty yllä mainitun tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuksessa käytettävät tutkimusmenetelmät. Olen tietoinen siitä, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Olen myös tietoinen siitä, että tutkimukseen osallistuminen ei aiheuta minulle minkäänlaisia kustannuksia ja henkilöllisyyteni jää vain tutkijan tietoon. Olen tietoinen siitä, että haastattelusta nauhoitettu ja litteroitu materiaali tuhoetaan tutkimuksen valmistuttua.

Suostun siihen, että osallistun haastatteluun, haastattelu nauhoitetaan ja haastattelussa antamiani tietoja käytetään kyseisen tutkimuksen tarpeisiin. Voin halutessani keskeyttää tutkimukseen osallistumiseni milloin tahansa ilman, että minun täytyy perustella keskeyttämistäni.

Päiväys

Haastateltavan allekirjoitus ja nimenselvennys